

תשובה נא

בענין זוחלין ומי תמציות במקוה

א"ת 229457

ממקוה הגדול ונתמעט גובה המים שבמקוה הגדול על ידי זה נתמעט גם כן גובה המים שבמקוה הקטן.

א"ת 229457

ויען שגובה המים בעת הטבילה צריך שיהיה זרת למעלה מהטיבור, על כן צריך להטיל ולשפוך מים שאובים בהמקוה הקטן קודם טבילת הנשים, ואז גבוהים המים שבמקוה הקטן בערך חצי אמה יותר ממה שגבוהים המים שבמקוה הגדול. ואם כי בכל רגע ורגע המים שבמקוה הקטן הולכים ומתמעטים, כי דרך הנקבים הדקים שבדופן המפסיק בין מקוה הקטן להגדול זוחלין המים ממקוה הקטן להגדול, עכ"ז מחמת ששופכין מים רבים קודם הטבילה למקוה הקטן יש שיעור זרת למעלה מהטיבור במקוה הקטן עד אחר טבילת הנשים, כי המים אין זוחלין דרך הנקבים הדקים רק מעט מעט. עד שבכמה

סקאלא. יום ה' כ"ה תשרי תר"י לפ"ק

שמו הטוב נודע למרחקים. לקצוי ארץ וים רחוקים. משדר עמקים. האדם הגדול בענקים. הוא כבוד ידיד עליון וידיד נפשי עוז הרב הגאון הגדול המפורסם החריף ובקי סיני ועוקר הרים עין העדה עטרת הגולה נ"י ע"ה פ"ה כבוד קש"ת מו"ה שלמה נ"י ראבד"ק בראד יע"א

מכתבו היקר קבלתי, ורואה אני שנחוץ לי עוד הפעם להעתיק שורש השאלה^(א). בעירנו יש כעת שני מקוואות ברוח אחת במרחץ. מקוה אחד גדול ואחד קטן ונתברר שהמים באים מזה לזה, כי תמיד גובה אחד להם ואם המים נגבהים באחד מהם אזי גם המים שבמקוה השני גבוהים כן, ובהתמעט גובה המים שבמקוה אחד ככה נתמעט גובה המים שבמקוה השני. והנה על פי הרוב בערב ש"ק וכדומה בעת אשר ישאבו מים רבים

א"ת 229457

השלמות

צפונית מערבית והמקוה הקטן הוא בקרן מזרחית צפונית וביניהם מקום פנוי ומדרגות מצד זה לצד זה. וכעת נתוודע לי בבירור שארעא שביניהם חלחולי מחלחל וכאים המים מזו לזו, וכאשר שואבין המים מאחד באים המים לשם ממקוה השני דרך החללים אשר בסופן המפסיק ביניהם וכו'. והאריך בשאלתו וא"צ להעתיק כולו כי תמצית שאלתו הוי שחושש בזה לזוחלין, ואף דאין רואין בזה הזחילה, מ"מ ניכר ממילא ע"י מיעוט המים ורבויו, ע"כ שאלתו.

הנה ידידי תרי תמיהי קא חזינא הכא, אחד אם אני רואה שדברינו חביבין לו, למה אינו רואה להיות ספרי בידו, כי אני רואה שאין לו שום ספר מחבורי, ואם היה לו חבורי מי נדה [סי' רא ס"ן] היה מוצא בו שאלה זו. כי שם מבואר שאלה זו והיתרה. והשנית אני מחזיקנא ברו"מ לרב גוברין ולא עלה על דעתי שיסתפק בזה. והנה אומר לו איזי גופא דעובדא. הנה שאלה המבואר בספרי הוא היה מעשה פ"ק, אך למען דרכי שלום כי היה אז לצחוק לכך כתבתי בהסתר. והענין היה, כי אחר בואי פ"ק רק שנה אחת והיה זה בשנת תקפ"א היה עוד פה הרב מר' אלעזר לנדא שהיה אח"כ אב"ד דפה בשנת תקצ"א, אך אז היה הרב הגאון בעל גור אריה

(א) להבנת השו"ט והמו"מ שבין רבינו זצ"ל להגאון ר' שלמה קלוגר זצ"ל נביא כאן כמה תשובות מהגאון ר' שלמה קלוגר זצ"ל בענין זה, והמעייין היטב בדברים יבין את יסודי ופרטי המחלוקות שבין רבינו זצ"ל להגרש"ק זצ"ל. וז"ל הגר"ש קלוגר זצ"ל בספרו הנ"ל (סי' לט):

אעתיק כאן מ"ש בתשובה ל"ק"ק סקאל'י להרב דשם מו"ה שלמה דרימער

הנה ע"ד שאלתו, הנה אם היות כי אין דרכי לכתוב בחוה"מ, אך ד"ת אני כותב. והיות כי הוא קצת ד"ת ורו"מ כותב שהוא נחוץ מאוד, אמרתי להיתר לכתוב ולהעתיק כי אולי צריכין לזה שם והוא דברי הוראה, גם יש לי הרבה להשיב להם אחר החג לא ידעתי איזה יהיה ראשונה בעזה"י, לכך חשתי ולא התמהמתי להשיב לו כעת.

וז"ל שאלתו, הנה בבית המרחץ דפ"ק היה מעולם שני מקוואות אחד גדול ואחד קטן, ועיקר טבילת הנשים הוא במקוה הקטן יען שופכין לתוכה ממש בכל יום מים חמים. והנה כעת אשר בנו המרחץ מחדש נתקלקל המקוה הקטן מאיזה סיבה, ועשו מקוה הקטן במקום אחר ברוח אחת עם המקוה הגדול, שהמקוה הגדול הוא בקרן

השלמות

מיניה. והוא כרכא דכולא ביה פלפול לדינא ולדברי אגדה. זולת זה אין להאריך דברי ידידו.

עוד כתב שם:

¹¹⁵⁴⁵⁷

הנה מ"ש ר"מ דאיך נאמר דהוי ספק דרבנן הרי הוי באיתחזק איסורא. הנה יראה ר"מ כמה חלקו על הש"ך [סי' קי כללי ס"ס ¹¹⁵⁴⁵⁸ ס"ק טו] בזה, וס"ל אף באיתחזק איסורא הוי להקל, אך גם ר"מ תירץ יפה אליבא דהר"ש במסכת מקוואות [פ"ב מ"ב] והובא במשנה למלך פ"י ממקוואות [ה"ו] בשם התוספתא [מקוואות פ"ב ה"ג] דאדרבה בטומאה חמורה טהורות ובקלה טמאות. וביאר הטעם דבקלה בתחלה הוי קלה, וכעת נמי נאמר כן, לכך הוי איתחזק איסורא, אבל בטומאה חמורה כיון דעכ"פ טומאה חמורה פקע, לומר דנתלה השתא טומאה קלה זה לא אמרינן. וא"כ ה"נ כן יפה אמר (ועיין מ"ש לקמן בזה דלא כן הוא).

והנה אחר כתבי זה התבוננתי על מקומי, כי מה שהסכמתי לו תחילה שיפה אמר דכאן לא שייך חזקת איסור ע"פ דברי הר"ש, טעות הוא בידו מכמה טעמים ושגה ר"מ בזה כי אין לו דמיון כעוכלא לדנא. חדא דשם מיירי דטבל במקוה כשרה ובמקוה של מים שאובים וספק איזה נעשה תחלה, והנה שם שפיר כתב הר"ש דאם הוי טומאה דאורייתא אין מחזיקין לטומאה קלה, דהתם הוי ב' ענינים דאין הטומאה חמורה מביאה לידי קלה, רק הטומאה קלה הוי ענין בפני עצמו ע"י המים שאובין. ואטו גזור חז"ל שלא יועיל לו הטבילה לטומאה חמורה, זה אינו דמטומאה חמורה יצא אף מדרבנן, וענין חשש טומאה דרבנן הוי ענין בפני עצמו, לכך אין מחזיקין מטומאה חמורה לקלה. ובשלמא מקלה לקלה עכ"פ שם טומאה אחת הוא, אבל כאן לחשש טומאה דזה דאורייתא וזה דרבנן וגם לאחר מעשה לכך אין מחזיקין מזה לזה.

אבל בנידון דידן הרי נהי דמן התורה הוי גט ומותרת, מ"מ הרי רבנן אמרו דלא הוי גט ותשאר באיסור הקודם, א"כ מדרבנן לא נחשב ההיתר כלל להיתר ולדידהו נשאר עליו איסורא קמא, ולכך שפיר י"ל דהוי תקנת איסור. ועוד יותר יש לחלק, דהתם הוי ממ"נ אם טבל בשאובין תחלה ואח"כ בכשרה א"כ נטהר לגמרי ואין עליו שום טומאה, ואם טבל בכשרה תחלה א"כ כבר היה טהור לגמרי טרם שטבל בשאובין, א"כ היה זמן מה שלא היה עליו שום טומאה, ואדרבא לא די שלא היה לו חזקת טומאה רק אדרבא חזקת טהרה היה לו עוד, ולכך לא מחזיקין מטומאה דאורייתא לדרבנן.

ואדרבה קשה למה בטומאה קלה שתיהן תלויות הוי ממ"נ, וצריך לומר דהידיעה קודמת הטהרה, וכיון דלא ידע מתחלה שנטהר עד שטבל בשניה והוי ממ"נ לא נחשב חזקת טהרה רק חזקת טומאה. אך תינח בשניהם דרבנן, אבל באם חד הוי טומאה דאורייתא כיון דמן התורה לא אולין בתר ידיעה רק בתר האמת, והרי לפי

יהודא והגאון המובהק מ' זלמן זלה"ה. והנה כמו דהוי בקהלתו כן הוי פ"ק עד היום, מקוה הגדולה וקטנה בצדה והתחילו ג"כ לתקן הקטנה, והרב מוהר"א רצה לקנות לו שם התחיל לצעוק שהם זוחלין. והלכתי לראות המקוה ושחקתי עליו לומר על עירוב מקוואות שהם זוחלין. דווחלין לא הוי רק אם זוחל לחוץ, אך אם זוחל ממקוה למקוה לא נקרא זוחלין רק הוי כמקוה שחלקוה לב' [מקוואות פ"ה מ"ט], והתרתי לתקן אותה כמעיקרא וכן עשו. ואח"כ היה צועק עוד, עד שהגיע הדבר להרב הגאון מ' זלמן מרגליות ולהגאון אב"ד דקהלתינו הג"ל ושחקו עליו, והוכרו בבה"כ הגדולה בפני הרב מהור"א שהיא כשרה, וחס להזכיר מלערער עליו לעז. ואח"כ הודה הרב מהור"א שרצה להחזיק הוראתו עפ"י דודו הרב מ' שמואל לנדא מפראג להיות בתומכי ידו, וגם הוא שוחק בו. רק למען דע אשר השיב וכו' כתבתי אז תשובה זו. ולכך אני תמה על ר"מ שיעלה זה בלבו לספק, ואם כי שם נאמר המעשה שהמה מעורבין כשפ"ה משא"כ בנרון שלו.

הנה אחר הימים נשאלתי על זה ממדינת רוסיא ששם לא היה כשפ"ה, והכשרתי ג"כ ואעתיק לו תשובתי בזה ותורף הדבר. לא מבעיא לדעת החכם צבי [סי' מ] דהנקבים מצטרפין לכשפ"ה פשיטא דהוי כאן עירוב מקוואות וחד מקוה הוא, רק גם אף אי נימא כדעת הסוברים דאין הנקבים מצטרפין, מ"מ נראה דהיינו דוקא להכשיר החסרה בזה בענין כשפ"ה, אבל המקוה שיש בה כשיעור כשרה אף אם אינו מעורב כשפ"ה. ולא פסול מכח זוחלין מכח ממ"נ, דאם נחשב זוחלין הוי כחד מקוה ואם לא נחשב כחד מקוה לא נחשב זוחלין, ובפרט כיון דאינו זוחל לחוץ רק ממקוה למקוה לא נחשב זוחלין. ותדע דגבי שוקת יהוא [מקוואות פ"ד מ"ה] וכל המשניות המדברים בכמה בענין לעירוב מקוואות, לא דברו רק אם החסרה כשרה לטבול בה. אבל לא מצינו בשום מקום לומר דאם אינה מעורב כשפ"ה גם המלאה פסולה מכח זוחלין, ובע"כ ממקוה למקוה אף לפסולה לא שייך זוחלין מכ"ש למקוה כשרה.

וחוץ מזה, הנה זה ודאי אמת כאשר רצה ר"מ לומר, דאין הזחילה ניכר להדיא. ומה שדחאו אינו נראה, דלדעתי ודאי ידיעה בלי ראייה אינו פוסל בזה, ודוקא ראייה בעינן. ומ"ש ראייה להיפוך מהרשב"א לא הבנתי שיתחו כלל, דודאי גם בנרון הרשב"א ניכר הוא שזוחל במה שראינו דהמים מתמעטין והולכין, רק כל דאינו נראה לעינים ואין אנו רואים רק שמטפטף מעט מעט ולא ראינו זחילה, אף דלפי הבנת הלב זוחל אח"כ כשרה. וזה הוי כוונת הרשב"א, וכוונתו ידיעה בלי ראייה אינו פוסל בזה, לכך אין בזה חשש ופקפק כלל. והנני מעתיק לו מ"ש בתשובה למדינת רוסיא חוץ המבורא בחבורי בפנים.

ואם קשה לו להוציא הוצאות על חבורי, יודיענו ע"י איש עתי ואשלח לו ספרי במתנה, ויראה כמה הלכתא גבירתיה איתא למשמע

השלמות

ספרי בידו, ימחול לשאלו בק"ק טשארטקוב אצל החרף מר' ברוך מאיר פריש ושם יראה כי הבאתי דברי מהרי"ק. ומ"ש בזה וגם הגאון המובהק יסד על זה תשובה בארוכה עודנו בכת"י, והאריך בדברי המהרי"ק והעלה להכשיר כמוני.

וגם מ"ש דפ"ק לא היה זוחלין בשעת טבילה, הנה מלבד דאינו אמת דהם זוחלין תמיד, ואיך יהיה נעלם זה מאתנו ולהסיע עצמנו לצד אחר, ומאוד תמהתי עליו לעלות על דעתו ולומר כן. וחזן מזה החוש יכחיש ג"כ זה, דאיך אפשר אם החור גדול והמים מוגבהין למעלה ע"י טובלים ובפרט כי רבים הטובלים בהם הנשים, מכח שמחממין אותה, איך לא יהיה זוחלין בשעת טבילה, וגם אם יהיה ספק, נמי ראוי לחוש דהוי ספק תורה ולחומרא וגם חזקת טמאה.

ובזה נדחה נמי מ"ש ראייה משוקת יהוא [יבמות טו, א] למה לא פסלו גם הכשרה מכח זוחלין, ורו"מ דחה דלא היו זוחלין בשעת טבילה. ובאמת זה שגגה בתרתי, חדא דזה נמנע שלא יודמן כן והטבע והחוש מכחיש זה. וחזן מה תמהתי מאוד, אם אינו זוחל מזה לזה בשעת טבילה א"כ ליכא עירוב מקוואות, ולמה יוכשר החסרה, ובע"כ מיירי שזוחל מזה לזה בשעת טבילה, ואעפ"כ טעמיה דאיכא שיעור עירוב, אבל אם לא היה שיעור עירוב אז החסרה פסולה, הא הכשרה לא פסלוה ולמה לא פסלוהו מכח זוחלין, בע"כ דממקוה למקוה לא שייך זוחלין.

ומ"ש על מה שכתבתי בשם החכם צבי [סי' מ] הנה זה אינו רק טעות סופר ולא טעות הכותב, כי מה ג"מ עכ"פ, כיון דיש דעות הסוברים דהנקבים מצטרפין יש לצרף דעה זו ולהקל. את זה ראיתי להשיבו בקצרה, ואי"ה כשאהיה פנוי אשיב לו באריכות דברי יידו.

עוד כתב הגר"ש קלוגר זצ"ל בספרו הנ"ל (סי' מא)

לדלעיל להרב מסקנא

הנה כעת אני פונה בלי נדר להשיב על דבריו דבר דבור על אופניו, בעזר האל ית'. הנה מה שהביא מהרמב"ם והר"ש דכשפ"ה הוי מה"ת, כבר העתקתי לו מ"ש בזה מכבר וראיה ברורה יתנו עידיהן ויצדקו, שהראיה שלי מן הש"ס [סוכה ו, א] הוא ראיה שאין עליה תשובה דהוי דרבנן. ומה שהקשה רו"מ אם הוי שיעור שפ"ה רק דרבנן, למה הוי ספק אם יש בו כשפ"ה טמא [סעי' נב] הרי הוי ספק דרבנן. הנה אין זה ראיה דהרי הוי חזקת טמאה, ונהי נמי דבעיקרו דרבנן אף דיש לו חזקת טמאה הוי לקולא, ומ"מ בעיקרו דאורייתא ויש לו חזקת טמאה טמא לכ"ע, לכך הוי ספיקו לחומרא.

ועוד היה נראה לי דכאן הוי ב' חזקות. דהרי המקוה קודם שנתחברה לאחת הוי פסולה, רק אנו רוצים להכשירה ע"י התחברות השלם. א"כ יש להמקוה חזקת איסור ופסול וחזקה שלא היה לה

האמת ממ"נ לא שייך לומר כאן דהוי חזקת טמאה לכך אין מחזיקין מטמאה דאורייתא לרבנן. אבל כאן וכל מקום דלא הוי שהות להיתר רק תיכף יצאה מדאורייתא לרבנן ולא הוי שהות היתר בנתיים, י"ל שפיר דמחזיקין מאיסור לאיסור אפילו מדאורייתא לרבנן וז"ב ונכון. וכתבתי לו להתלמד במקום אחר דאין הענינים שרין, וז"ב ונכון לפענ"ד.

ועוד בה שלישית, אינו דומה כלל, דהתם לא נולד הריעותא רק אחר שנעשה דרבנן, דמקודם ממ"נ, קודם טבילה שניה אין כאן ספק דאם טבל בכשרה לא טהור לגמרי, ואם בכל אופן אין כאן הוספת טמאה דבלא"ה הוא טמא ואם יטבול יטהר מהכלל, ואין ספק רק אחר שטבל פעם שניה נולד לנו ספק אולי תחילה היתה כשרה ואח"כ בשאובין, וא"כ אין כאן לידת הספק רק אחר שנעשה דרבנן. אבל הכא הרי לידת הספק אם היה שפוי או לא נולד לנו כשעדיין לא נתן הגט, ואף אם לא ידע מזה השליח, עכ"פ לפי האמת אגלאי מלתא למפרע אח"כ שהיה לנו הספק דרבנן תחלה בשעה שעדיין היתה אסורה מן התורה, ולכך דומה למה דקיי"ל בנוולד ריעותא מחיים דלא אמרינן נשחטה הותרה. וה"ה בזה ומחזיקין מאיסור לאיסור, וכל זה ברור ונכון ורו"ק, דברי יידו וכו'.

ועיי"מ ש"כ כיוצא בזה בהלכות מליחה מהדורא ד' לק"ק מאניסטרטש עי"ש, ועיין בחיבורי להשמטות להל' נדה עודנו בכת"י בהל' מקוואות סי' ר"א לק"ק סקנא"י כתבנו בזה ג"כ יע"ש.

עוד כתב הגר"ש קלוגר זצ"ל בספרו הנ"ל (סי' מ):

תשובה שניה להנ"ל בעזה"י

הנה מכתבו מיום ה' בראשית בא לידי יום וי"ו נח, ולא ידעתי למה נתאחר כל כך. והנה כעת אין בידי להשיב באריכות, כי אני מוכרח להשיב כמה תשובות אשר נתעכבו מן החג והמה מוכרחים יותר כי המה נחוצים למעשה ולו אינו רק לפלפולא, כי לדינא כבר כתבתי שאני מכשיר, מה לי טעם זה או זה. וגם הם זכו כי תחלה, לזה לא אשיבנו על כל פרט עד יהיה לי פנאי, אך כעת אני ממהר להשיבו בקצרה מתרי טעמי, אחד שלא נאמר מדשק אודויי אודי, או שאיני חושש על דבריו להשיבו, השנית כי אורייתא דקא מרתחא לי, אשר שמני כבער לא אבין בין דין לדין לומר דהמעשה פ"ק לא היה זוחלין בשעת טבילה. הנה אני כותב לו וכן הוא בחבורי, שהתרנו מכח דלב' מקוואות זה לזה לא שייך זוחלין, ואז היינו כולנו ביחד וכולנו התרנו מטעם זה. והוא משיב לי וכו'.

והנה מה שסבר שמצא מציאה לסתור מן הרמב"ם, הנה ידעתי גם ידעתי והנני מעתיק לו מ"ש אז ע"ז, רק שלאהבת הקיצור לא העתקתי לו הכל, וכעת הנני מעתיק לו מה שהשכתי בזה כבר, ויבואר לקמן בעזה"י. ומ"ש מנדון הש"ך [ס"ק ל] והמהרי"ק [בתשובה סי' קנו] הנה זה תמיה שניה, וכי ח"ו יהיה נעלם זה מאתנו ובפרט מגדולי הדור שהיו עמי. והנה כל זה גרם לו שאין

השולח

שעות אחר הטבילה נתמעט קומת המים שבמקוה הקטן עד שהם שוים למקוה הגדול וגובה אחד להם כמקדם. **והנה** בעת שהמים שבשני המקוואות גובה אחד להם לא עלה בלבי שום מקום ספק כי כשר הדבר

השלמות

התורה ברביעית רק מדרבנן היא ארבעים סאה, וא"כ היא ספק דרבנן, וזה דוחק לומר שמ"י שאפילו רביעית לא נמצא בו. וכתב ר"מ דאין לומר מכח חזקת טומאה, דהרי בטומאה קלה אפילו באתחזק איסורא טהור עכ"ד. ותימה על תמיהתו, חדא דלמא מ"יירי בטומאה חמורה ובוזה לכ"ע ספיקו לחומרא באתחזק איסורא. והשנית הרי התם היא תרתי לריעותא דהוי כודאי, וכודאי אין לחלק בין דרבנן לשל תורה, וע"כ לא מקלינן בדרבנן רק בחדא לריעותא ולא בתרתי לריעותא וז"פ.

ועוד הרי י"ל דרש"י ס"ל כהמרדכי [שבועות ס"י תשמה] הובא בדרכי משה ס"י ר"א [אות ב], דגם לטבילת כלים אף במעין בעין רביעית, ובמקוה לכ"ע בעינן רביעית, וא"כ י"ל הכוונה שנמדד שהיה בו רביעית תחלה ונמצא חסר מרביעית. ודוחק לומר דקושייתו היא מדקראו מקוה, דמה בכך, הרי באמת שייך דין זה גם גבי אדם, רק דרש"י נקט כלים היינו כל חד כדינו, ובכלים מ"יירי שנמדד שהיה בו רביעית ונמצא חסר, וז"פ וא"צ לאריכות שלו. ואף דא"כ איך טבלו בו הרי מדרבנן בעינן מ' סאה, הרי י"ל דבמעין אף לדין די בכ"ש רק דס"ל דבעינן רביעית גם אפילו באינו מעיין, י"ל דנ"מ אם אירע שטבלו בו אם היא טהור מן התורה או לא, ונ"מ לשרוף עליו תרומה וקדשים דהוי טמא מן התורה ומתורת ודאי.

וגם מ"ש דא"א לומר שנמצא בו עתה פחות מרביעית דאין אפשר שלא ירגישו בחסרון דבר זה בשעת טבילה, גם זה אינו, דהרי לחולין לא בעי כוונה. וי"ל דמ"יירי שהטבילוהו חש"ו או נכרי, וגדול ראה מבחוץ שטבלו בו ולא ראה כמה מים יש בו. ועוד שערי תירוצים לא נעלו על דקדוק כזה.

ומ"ש ר"מ לדחות ראייתו מעירוב מקוואות פחות משפ"ה, למה לא ביארו בשום מקום דגם המלאה פסולה מכח זוחלין. ועל זה דחה ד"ל דהמים לא היו זוחלין משעת טבילה. והנה כבר כתבתי לו דזה אינו, דמלבד דהוי מן הנמנע והחוש יכחיש זה וא"א אם יש בחור נקב והטובלים בו נעים ונדים המים וא"א שלא יהיו נזחלין. וגם בלא זה, לו יהא דהוי ספק אם זוחלין, נמי ראוי להיות טמא מספק אולי הם זוחלין. ועוד כתבתי לו שזה שוה טעות, דאם אינן מעורבין זה בזה בלא"ה פסול דהרי אין כאן עירוב בשעת טבילה, ובע"כ מ"יירי דהם מעורבין בשעת טבילה וא"כ הרי הם זוחלין. והנה אז כתבתי בקיצור וכעת ראייתו במכתבו שנראה שהרגיש

דין מקוה, ולטמא יש חזקת טומאה. ובתרי חזקות נראה דלכ"ע היא אף בדרבנן לחומרא, דתרי חזקות היא כמו רוב, דהרי דעת הריב"ש בתשובה [ס"י שטט] דנגד ב' חזקות לא אמרינן רוב עדיף, ואף דהנו"ב [מה"ק אה"ע ס"י מג] הקשה עליו, כבר ישבתי זה בתשובתי במקום אחר. וא"כ כיון דרוב ודאי מהני אף בדרבנן ה"ה ב' חזקות. ואף אי נ"מ דלא כהריב"ש, עכ"פ כיון דחזינן דאיכא תנא דס"ל [עירובין לה, ב] אף בדרבנן חזקה להחמיר, נהי דלא קי"ל כן למעט בפלוגתא עדיף, וי"ל דנגד ב' חזקות מודים כ"ע דהוי לחומרא.

ומ"ש ראייה מן הראב"ד בספר בעלי הנפש [שער המים פ"ד] שהביא ראייה דלאדם בעינן מ' סאה מן התורה, ממה דספק כשפ"ה אסור, ואם היא דרבנן ארבעים סאה היה להקל. הנה אם כי הראב"ד לא נחית לסברתינו, מ"מ ראיות ברורות יתנו עידיהן ויצדקו. מיהו גם מהראב"ד אין ראיה ולדעתי יש ממנו ראיה להיפך, אם הוא אסיק אדעתיה לומר דמ' סאה היא דרבנן, א"כ אם היינו אומרים כן ודאי דכמ"ש דשיעור כשפ"ה היא דרבנן, א"כ נהי דהביא ראיה דארבעים סאה היא מן התורה, אבל זה נשאר קיים כפי הס"ד דשיעור שפ"ה היא רק דרבנן. ומה שהקשה הרי היא ספק דרבנן, לא קשה, דכוונת הראב"ד כך, דאם היא גוף ארבעים סאה מדרבנן, א"כ היא ספק כשפ"ה תרי דרבנן ובתרי דרבנן ודאי אף בחזקה היא לקולא, דידוע דתרי דרבנן קיל מדרבנן. אבל אם מן התורה בעינן מ' סאה, א"כ נהי שיעור דכשפ"ה היא דרבנן היא חד דרבנן, וכיון דיש לו עיקר מן התורה לכך היא לחומרא.

ועוד עמוד והתבונן, לפמ"ש דכאן היא ב' חזקות. דמקוה יש לה חזקת פסלות טרם שנתחברה כשפ"ה. וא"כ א"ש תינה אם בעינן מ' סאה מן התורה ממילא מעולם לא יהיה למקוה זו חזקת כשרות, לכך אדרבא יש לה חזקת פסלות והוי תרי חזקות והוי ודאי לחומרא לכ"ע. אבל אם מן התורה לא בעינן מ' סאה א"כ מן התורה היא כשירה, וא"כ אדרבא יש לה חזקת כשרות מן התורה, וידוע דעת הר"ש [פ"ב ממקוואות מ"ב] דהיכי דיצאה מן התורה מחזקה אף מדרבנן לא נחשב חזקה. ומכ"ש אם יש לה חזקת כשרות מן התורה דהוי חזקה מעליא, וא"כ עכ"פ ליכא חזקת פסלות וראוי לילך בדרבנן לקולא, כן היא הוכחת הראב"ד ואין סתירה לדברינו מן הראב"ד אדרבא קצת ראייה.

ומה שהקשה ר"מ על רש"י בקידושין [עט, א] ובמסכת נדה [ב, ב] מ"ש רש"י בקידושין ונדה גבי מקוה שנמדד ונמצא חסר דמ"יירי בין באדם בין בכלים שטבלו, והרי טבילת כלים די מן

הנקבים מלאים מים, דעכ"פ בשעת הטבילה המים נחים ולא זוחלין. רק שעיקר הספק שלי הוא בעת שצריכים לשפוך מים שאובים להגביה לפי שעה מקוה הקטן

הנהגה

השלמות

אבל שלא דרך זחילה רק מתפשטין לחוץ מודים דאין קפידא. גם נראה עוד דמלשון הרא"ש בהלכות מקוואות [סוף נדה סי' יא] שכתב הטעם, דלכך פסול אף דנשארו מ' סאה למטה דמ"מ הוא טובל בזוחלין. א"כ מה"ט יש לפסול נמי אם לא נקו בגומא רק מתפשטין לחוץ, דסוף סוף טובל במים דלא נקו בתוך הגומא וחוזר ראה שלי למקומו.

מ"מ לדעתי נראה פשוט, דכל דמתפשטין חוץ לגומא הוי בכלל זוחלין, דעכ"פ אינן באשבורן דמקוה באשבורן משמע דוקא כדרך מקוה דקו וקיימי בתוך הגומא ואין מתפשטין לחוץ. והנה כל זה אני כותב לדינא להתלמד במקום אחר, אך ראייתי בלא"ה חזקה מכח מ"ש בתחלה דעכ"פ מידי ספק זוחלין לא יצא, וגם החוש מכחיש דזה נמנע כנ"ל.

והנה מ"ש לעיל דאף דעתה אינו זוחל כיון דדרכו בכך פסול, כן משמע מלשון הרא"ש במסכת נדה ה' מקוואות אות י"א ד"ה נוטפין שעשאן זוחלין וז"ל, פירש ר"ש [פ"ה מ"ה] כגון מקוה שנפרץ על שפתו ומימיו יוצאין זוחלין, אסור לטבול בו דכיון שמימי המקוה נעזרו והתחילו לצאת הרי הוא טובל במקום שזוחל. הנה מדכתב כיון שמימי המקוה נעזרו והתחילו לצאת, מבואר להדיא אף דעתה אינו יוצא זוחל, דאל"כ הו"ל לומר בקיצור כיון שמימי המקוה יוצאין זוחלין, אלא ודאי כיון דהתחילו ודרכו בכך תורת זוחלין עליהם. וגם במ"ש שם הרא"ש בתוך דבריו וז"ל, ועוד הגורד שביניהם, כי לא הזכיר במשנה שצריך לטוחן בסיד וכו'. מזה משמע נמי כמ"ש אף שלא דרך זחילה, כי כל שיוצאין ומתפשטין לחוץ נחשב זחילה. גם משמע כל מה דהוי החוש מעיד שכן הוא, אף דלא ראינו זוחל דין זוחלין עליהם והיינו כמ"ש לעיל.

והנה כן משמע נמי מתשובת מהרי"ק [סוף שרש קנז] שהביא גם רי"מ במה שהקשה על הדין במשנה והובא בטוש"ע סעיף נ"ה, בג' מקוואות שיש בהם בכל אחד כ' סאה וכו', והקשה המהרי"ק הרי הם זוחלין. ומה קושיא נימא דאמת דתחלה כשירדו לטבול על ידיהם נתמלאו ויצאו לחוץ, אבל אז עדיין היה חצי גופם וכדומה לחוץ רק אח"כ כשכפפו ראשם וטבלו אז לא היו זוחלין רק עומדין ומה קושיא. ובע"כ דס"ל אחת משתי אלה, או ס"ל דביציאתם לחוץ מן הגומא אף דעומדין לא נקרא אשבורן, דבעינן קו וקיימי תרוייהו יחד כלשון הר"ן בנדרים [מ, א ד"ה אמר] וכמה פוסקים, או דס"ל כיון דתחלה הוי דרך זחילה אף דעתה אין זוחלין פסולין. והנה הש"ך [ס"ק קכ] דלא דחה בזה דברי מהרי"ק, מוכח דגם

בזה, וכתב דמיירי שהיה מעורב רק שהיו נחין ולא היה דרך זוחלין. והנה זה אינו נראה לי כלל, חדא גוף דין זה מניין לנו.

ולדעתי נראה אם מקוה הלז דרכה לזחול, אף אם ברגע זו אינו זוחל היא פסולה. דהרי מקור דין זה הוא מן הלימוד בתורת כהנים [שמיני ריש פרשה ט], דמעין או מקוה מים מעיין מטהר בזוחלין ומקוה באשבורן. והנה מה דקאמר מעיין מטהר בזוחלין אטו הוי החיוב שיהיה זוחל דוקא, רק הכוונה דמעיין דרכו בזוחלין וא"כ ה"נ במקוה הכוונה דדרכו דוקא באשבורן, אבל אם דרכו בזוחלין ולא נתקן ואפשר לו לזחול הוא פסול. וכן משמע בלשון הטור בסימן ר"א [צז, א] שכתב ואלו מ' סאה צריכין שיהיו נקוין ועומדים במקום אחד. והנה מדלא כתב דאלו מ' סאה צריכין להיות בשעת טבילה נקוין ועומדין רק כתב סתם, משמע דבעינן שיהיה דרכן להיות תמיד נקוין ועומדין, ואם דרכן להיות זוחלין לא מהני אם לפי רגע עומדין, רק אם עשה איזה מעשה למנוע הזחילה אז כשר, אף אם אח"כ נטלו, כיון דעשה מעשה, ואם היה קיים כן לא היה זוחל תמיד אז מותר. אבל אם דרכו לזחול אף אם רגע עומדין לא מהני.

ועוד מה דפשיטא ליה דאינו פסול רק אם זוחל לחוץ, אבל אם יוצאין כך לא בזחילה הוא כשר. ולדידי אין נראה כן, ומלשון הפוסקים והטור [שם] שכתבו דצריך שיהיו נקוין ועומדים, ולמ"ל תרתי. אך הכוונה דאף בעומדין אין די רק בעינן שיהיו נקוין בתוך גומא וכמ"ש הטור שם, אלא שיתקבצו מי הגשמים בגומא אחת, משמע הא אם אינן בגומא אחת רק מתפשטין לחוץ דין זוחלין עליהם. וכן מורה לשון הטוש"ע בסעיף נ', מקוה של מי גשמים שנפרץ אחד מכתליו והמים יוצאים דרך הסדק, והנה מדלא כתב והמים זוחלין דרך הסדק רק כתב יוצאים, משמע דביציאה אפילו שלא דרך זחילה נמי פסול. והנה עוד ראה מדכתבו כל הפוסקים דבעינן נקוין ועומדין, משמע דבלי נקו בגומא אף בלי זחילה פסול, וא"כ למ"ל עומדין ואיך משכחת לה פסול זוחלין, בע"כ דזוחלין פסולין אף אם בשעת טבילה אין זוחלין כיון דדרכם לזחול, ולענין נקוין בגומא בזה תלוי בשעת טבילה אם עתה נקוין בתוך הגומא ודוק.

הן אמת די"ל, דמה דנקט הטור תרתי נקוין ועומדין היינו על השיעור מ' סאה, דאלו צריכין שיהיה בתוך גומא ולא מתפשטין לחוץ, אבל אם יש בגומא מ' סאה אף שהמותר מתפשט לחוץ אין קפידא אף להמחמירין דלא מהני אם נשארו מ' סאה עד הסדק בזה מודים, דהם לא פסלו רק דרך זחילה דאז על הכל שם זוחלין,

שבכמה שעות אחר כך נתמעטו המים עד שגובה אחד לשני המקוואות כמקדם, ובזה נסתפקתי אם יש בזה חשש זוחלין כאשר הארכתי בזה בתשובה הראשונה ששלחתי למעכת"ה.

השלמות

נחשב למים ולא כלום הוא א"כ גם לזוחלין לא נחשב אם זוחל מעט פחות משפ"ה.

ולכך נהי דבכל חד אולינן לחומרא לענין עירוב מקוואות אולינן לחומרא ובעינן כשפ"ה, ולענין זוחלין אולינן לחומרא דאף במעט מים נחשבו זוחלין אף בטיפ טיף, אך בהצטרף תרוייהו אמרינן ממ"נ, אם נחשבו פחות משפ"ה למים הוי חבור וחד מקוה הוא, ואם לא נחשבו לחבור דפחות משפ"ה לאו כלום הוא, לא נחשבו זוחלין בכך. כנפעל"ד וגנן לדינא בצירוף מ"ש דכשפ"ה הוי רק דרבנן וגם עיקר דין זוחלין דפסול חידוש הוא ואין לך בן אלא חידושו, כנלעפנ"ד נכון.

והנה אחר כותבי זה איזה ימים, עלה בלבי עוד ראיות לדברינו. אחד למ"ש דשיעור השפ"ה הוי רק דרבנן הוא ממ"ש במשנה [פ"ו מ"א] ומבואר בש"ע סימן ר"א סעיף נ"ח, דחורי המערה וסדקי המערה מטבילין בהם אעפ"י שאין המים מעורבין עם מי המקוה אלא בכ"ש עכ"ל. והנה אם איתא דכשפ"ה הוי מן התורה, מה לי חורי המקוה וסדקי המערה לשאר חפירות. וסמך לזה פריך הש"ס בפ"ג דפסחים [מת, א] אי ס"ד מוקצה דאורייתא מה לי איסור גופו מה לי איסור דבר אחר, כן ה"נ מה לי חורי המקוה מה לי חפירה אחרת. בע"כ דמן התורה די בכ"ש, רק מדרבנן בעינן כשיעור כשפ"ה שיהיה גלוי לכל דהוי עירוב מקוואות, שלא יהיה נראה כמקוה בפ"ע ויאמרו מותר לטבול בפחות ממ' סאה. וכיון דרבנן מכח מראית עין ממילא בחורי המקוה דניכר לכל שאינו מקוה בפ"ע די בכ"ש אף מדרבנן.

ומ"ש דבעירוב מקוואות לא שייך זוחלין. נראה ראיה לזה ברורה ממ"ש ברמב"ם [פ"ח ה"ח] והועתק בש"ע סעיף סמ"ך ג' גומות שבנחל התחתונה ועליונה של כ' סאה והאמצעית של מ' סאה, ושטף של גשמים עובר בתוך הנחל, אעפ"י שהוא נכנס ויוצא לתוכן, אין זה עירוב מקוואות ואין מטבילין אפילו באמצעית, שאין הזוחלין מערבין אא"כ עמדו עכ"ל. והוא ברייתא הובא בפ"ב בחגיגה [יט, א]. ולמה לא פסל אפילו האמצעית מכח זוחלין, וגם מה איריא העליונה והתחתונה פחותין ממ' סאה אפילו הם מאה סאה יופסלו מכח זוחלין. ואין לומר דהוא מטעם דהרמב"ם [עין פ"ט ה"ט] ס"ל דבמותר ממ' סאה לא שייך זוחלין, דהרי זה ברייתא ומה יענו הפוסקים דס"ל אפילו ביותר ממ' סאה פוסל זוחלין מה יענו להך ברייתא. וגם הרמ"א הגיה לעיל [סעי' ג] דיש מחמירין

הוא מסיים דזה נקרא זוחלין. [עין בשו"ת קנאת סופרים השמטות לשירי טהרה סי' מה, שחזר בו מפסק זה].

והנה מה שהקשה עלינו מן המהרי"ק. ודאי הרגשנו בזה, וישבנו שם עיין בחבורי שם. ומה דהביא ר"מ ראיות המהרי"ק, עוד מה שהביא ראיה ממקוה שיש בו מ' סאה מכוונות דאם רגליו של ראשון נוגעות במים וכו' הרי הוי זוחלין וכו' [פ"ו מ"ו], לא ידעתי כוונת ר"מ למה הביא ראיה זו, הרי זה אינו ממקוה למקוה, לכך שפיר הביא המהרי"ק ראיה מזה.

והנה בראויתי במכתבו על הסדר, ראיתי אח"כ במכתבו כמה שרצה להשוות דברי הש"ך [שם] לדעתו, דגם הוא מודה דגם בעירוב מקוואות שייך זוחלין, רק דכוונת הש"ך דבשעת טבילה הם נחים רק מקודם היו זוחלין, והוא הערה שלי מ"ש בתחלה. והנה אני כתבתי יפה להוכיח זה מדעת מהרי"ק, אבל להעמיס זה בלשון הש"ך לא אאמין שיצאו דברים אלו מפיו, כי מלבד כל המעיין בלשון הש"ך אפילו בר כי רב דחד יומא יודה האמת דאין זה כוונת הש"ך רק כפשוטו. וחזן מזה מה ענין עירוב מקוואות שנקט הש"ך, ממ"נ אם ס"ל כדעת ר"מ דהתפשטות המים לחוץ אם אינו דרך זחילה אינו זוחלין, בקיצור הו"ל לומר דמיירי בשעת טבילה אינו זוחל רק עומדין. ואם ס"ל כדעתי דגם זה הוי זוחלין כיון שמתפשט לחוץ או כיון דבתחלה הוי זוחלין, א"כ מוכח להדיא שוב מן הש"ך דעירוב מקוואות עדיף משאר זוחלין מוכח כדברינו, וכבר כתבתי בחבורי דגם המהרי"ק יודה בנדון דידן יעו"ש.

והנה מעתה אחר שסלקתי הערעורים שלו, לא רציתי לעיין עוד בהיתרים דחוקים שלו לומר מה נקרא זחילה, דכל זה לא שערם אבותינו. רק העיקר כמשמעות הש"ך וכמו שהמתקנו סוד כל גדולי וגאוני קהלתנו שהיו אז פק"ק וביחוד הגאון מו' זלמן זלה"ה, וכולנו הסכמנו שאין חשש ממקוה למקוה זוחלין, וכן הוי פה עד היום המקוה הקטנה וכן מצאתי כשבאתי לכאן, ובודאי גם מתחלה לא נעשה פ"ק מקוה רק עפ"י גאוני הדור שהיו אז פה ועל זה אין להרהר. וגם אף אם אין בו עירוב כשפה, נמי כשר, לא מבעיא אם יש בו כשפ"ה דודאי אי אפשר לעלות על דעת אדם בעל שכל לומר די שבו זוחלין דהרי חד מקוה הוא ובודאי לא יטעה מהרי"ק בזה, רק כוונתו כמ"ש בחבורי. רק אף גם באין בו כשפ"ה נראה דודאי הוי ממ"נ, אם נחשב זוחלין אף פחות משפ"ה הוי שוב חבור יחד וחד מקוה הוא. ואם לא נחשב חד מקוה והרי הוא מחובר המים זה בזה, בע"כ דפחות משפ"ה לא

לנדא לערער על המקואות מחשש זוחלין, ומעכת"ה שחך עליו לומר על עירוב מקואות שהם זוחלין, דזוחל לא הוי רק אם זוחל לחוץ, אך אם זוחל ממקוה למקוה לא נקרא זוחלין, רק הוי כמקוה שחלקוהו לב' והסכימו עמו גדולי הדור. וכתב מעכת"ה שאף שבעובדא הנ"ל היה נקב כשפופרת הנוד מה שאין כן בשאלה שלי שאין הנקב רחב כשפופרת הנוד רק שיש נקבים דקים, אעפ"כ יש להכשיר.

א מיבעי לדעת החכם צבי דהנקבים מצטרפין לשיעור כשפופרת הנוד פשיטא דהוי כאן עירוב מקואות וחד מקוה הוא רק אף לדעת הסוברים דאין הנקבים מצטרפין, מ"מ לענין שלא ליפסול מחשש זוחלין אף באין הנקבים רחבים כשיעור שפופרת הנוד לא איכפת לן, ותדע דגבי שוקת יהא וכל המשניות המדברים בכמה בענין לעירוב מקואות, לא דברו רק אם החסרה כשרה לטבול בה, אבל לא מצינו בשום מקום לומר דאם אינו מעורב כשפופרת הנוד גם המלאה פסולה מכח זוחלין, ובעל כרחך דממקוה למקוה לא שייך זוחלין וכו'. ושוב

העתיק תשובתו אשר כתב למדינות רוסיא, ושם האריך בטעם הדבר.

ועיקר דברי מעכת"ה משום דשיעור כשפופרת הנוד שצריך לעירוב מקואות אינו מן התורה, דמן התורה די בעירוב כשערה, רק שחז"ל גזרו וחששו דכיון דחוט השערה הוי דבר מועט, אולי יהיה פחות מזה. ולכן הוצרכו שיעור יותר וכו'. ומשום הכי לענין פסול זוחלין אם יש נקב כחוט השערה כבר הוא עירוב מקואות ואין בזה חשש זוחלין. ובריש דבריו כתב מעכת"ה וז"ל וכן נראה לי ראה מן הש"ס (פ"ק דסוכה) גבי שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני, דפריך שם שיעורין דאורייתא ניהו. ומאי פריך נימא דהכוונה על שיעור עירוב מקואות דבעינן כשפופרת הנוד דזה הוי מהלכה למשה סיני, ובעל כרחך דזה הוי רק מדרבנן עכ"ל מעכת"ה, והאריך בזה מאד.

ונשתוממתי על המראה, שכל דברי מעכת"ה לדעתי אינם אלא דברי תימה. הנה לפי מה שכתב מעכת"ה דשיעור כשפופרת הנוד אינו מן התורה

השלמות

שהשטף של גשמים נכנס לתוכן ויוצא מתוכן, הו"ל לומר רק נכנס לתוכן, ולכן נראה דדוקא אם הזוחלין הוי קטפרס, אז אף לפירוש הכ"מ דקטפרס וזוחלין יחד, אז אינו עושה עירוב מקואות, אבל היכא דהם שוים ואינו קטפרס, אף הזוחלין עושין עירוב. וגם דוקא אם הזוחלין אינו מגוף המקוה רק ממקום אחר ולא מגוף מקואות המחוברין, בזה אין פועלין העירוב. אבל אם הוי הם עצמן ממים של גוף המקוה המתחברין יחד, הם עושין עירוב מקואות. וגם דוקא ביוצאין מתוכן גם לחוץ, אבל בלא"ה אם אין יוצאין לחוץ רק לתוכן מודה דאף קטפרס וזוחלין עושה עירוב, ומוכח אדרבא כדברינו.

ועוד דנהי דבכ"מ מסיק דמכח זוחלין פסול הרמב"ם, מ"מ כ"י סימן ר"א [קיא, א] כשמעתיק דברי הרמב"ם מסכים לדעת הריב"ש בתשובה [סי' רצב] שהביא שם דטעם הרמב"ם הוי מכח קטפרס אינו חבור, ומוכח הא בלא"ה הוי כשר אף דהם זוחלין. והרי אף אם ס"ל דליתור ממ' סאה לא מפסיל זוחלין, הרי בעליונה ותחתונה ליכא מ' סאה רק ע"י צירוף הזוחלין, ומוכח להדיא דבכה"ג בעירוב מקואות לא שייך חשש זוחלין. וגם מדלא זכר כלל בב"י ורמ"א שזה אינו להפוסלין ביותר ממ' סאה בזוחלין, בע"כ כמ"ש אני, ולדעתי זה הוי ראייה שאין עליה תשובה, ודוק היטב.

אפילו ביותר ממ' סאה בזוחלין, ולמה לא הגיה דאפילו האמצעית פסולה.

והנה לא מבייא להמפרשים דטעם הרמב"ם בזה הוי מכח דאין קטפרס חבור ולא מכח זוחלין, פשיטא דקשה מה אירא קטפרס בלא"ה יופסל מכח זוחלין. רק אף גם אי נימא כמ"ש הכ"מ על הרמב"ם [פ"ח ה"ח] דטעם הרמב"ם הוי מכח דאין זוחלין עושה עירוב, מ"מ קשה, חדא דבש"ס בחגיגה (דף י"ט) דפליגי שם בזה ר"מ ור"י ומכשירין מכח גוד אחית או גוד אסיק, והרי מוכח בהרמב"ם דעכ"פ הם זוחלין ואיך לא חששו הם לזוחלין והרי זוחלין פסול לכ"ע. ובע"כ אין בעירוב מקואות עושה זוחלין. ולכן אף הרמב"ם [פ"ח ה"ח] דפוסק כחכמים [תוספתא פ"ג ה"ג] דפוסלין, היינו רק דלעירוב מקואות להכשיר זה בזה להשלים לא מהני זוחלין, אבל היכי דיש בכל חד כשיעור מודה דהוי עירוב ולא מפסיל מכח זוחלין. דדוקא להעלות ההכשר לא מהני זוחלין אף דהוי עירוב מקואות, אבל מ"מ אינן פוסלין רק לא מעלין ולא מורדין.

ועוד הרי מדנקט בלשונו ג' גומות זה למעלה וכו', ולמה לא נקט באם היו ג' גומות שוין, וגם למה נקט ששטף של גשמים עובר בתוכן, ואמת כן הוא לשון הברייתא, אבל בברייתא גופו למה נקט כן ולא כגוני דהם עצמן הוי זוחלין. וגם למה נקט הרמב"ם

רק מדרבנן, ולא מהלכה למשה מסיני, דבריו תמוהים מאד. והם נגד דברי הרמב"ם וגם נגד משנה ערוכה, וז"ל הרמב"ם (פ"ח דמקוואות הלכה ח) ספק יש בנקב כשפופרת הנוד ספק אין בו אין מצטרפין מפני שעיקר הטבילה מן התורה וכל שעיקרו מן התורה אע"פ ששיעורו הלכה ספק שיעורו להחמיר ע"כ, הרי דשיעור כשפופרת הנוד לענין עירוב מקוואות הוא מהלכה למשה מסיני ולא מגזירה דרבנן כאשר כתב מעכת"ה.

ובמשנה (פ"ו דמקוואות) ספק כשפופרת הנוד ספק שאינה כשפופרת הנוד פסולה מפני שהוא מן התורה ע"כ, ואע"פ שהרמב"ם (פ"ט) שרצה לומר שעיקר הטבילה הוא מן התורה, מ"מ מבואר שם עכ"פ דשיעור שפופרת הנוד הוא מהלכה למשה מסיני, מדמדמי הך דשפופרת הנוד להך דכזית מן המת, וכעדשה מן השרץ, כדאיתא שם במשנה ותוספתא וע"ש בפירוש הרמב"ם והר"ש. ושיעור דכזית מת וכעדשה מן השרץ הלכה למשה מסיני הוא, ויעוין בתוס' (נדה נו, א, ד"ה אי בהם). ועוד מדפסול מספק על כרחך מבואר ששיעור שפופרת הנוד הלכה למשה מסיני הוא, ומשום הכי אם יש ספק אם יש שיעור שפופרת הנוד פסול מספק, ויעוין בתשובת רשד"ם (חיו"ד סי' קצא), ובפרי חדש ותבואות שור (ריש סי' כט).

ועכ"פ כיון שעיקר הטבילה הוא מן התורה והשיעור מהלכה למשה מסיני משום הכי ספק שיעורו להחמיר, אבל אם נאמר דשיעור שפופרת הנוד הוא רק מדרבנן, ומן התורה די בעירוב כחוט השערה, פשיטא דאם יש ודאי כשערה וספק אם יש כשפופרת הנוד דאזלינן להקל אף שעיקר הטבילה הוא מן התורה כמפורש בש"ס (פסחים מד, א) דאם נאמר דכזית בכדי אכילת פרס הוא רק מדרבנן אז אף בתרומה דאורייתא אזלינן בספיקו להקל. ויעוין בפירוש רש"י (ד"ה היכי אמרינן), והכי קי"ל דאף באיסור דאורייתא שנפל למינו ונשפך ואינו ידוע אם היה ס', אזלינן לקולא מהאי טעמא. וכן מבואר בכמה דוכתיה בש"ס ופוסקים דאף היכי דגוף האיסור הוא מן התורה, כל ששיעורו רק מדרבנן אזלינן בספק שיעורו להקל.

ומזה הוכיח הראב"ד בספר בעלי הנפש (ריש פ"ו משער המים) דהא דאמרו דמן התורה הוי רביעית שיעור מקוה להטביל בו מחטין וצנורות, דוקא לכלים הוא אבל לאדם צריך שיעור מ' סאה אף מן התורה, מדתנן ספק אם יש כשפופרת הנוד פסול, שמע מינה דשיעור ארבעים סאה לטבילת אדם, מן התורה הוא. ומפורש דאף דעיקר טבילה מן התורה הוא, מ"מ אם הוי אמרינן דשיעור מדרבנן הוא יש להקל בספיקו. על כרחך מבואר ממשנה ערוכה הנ"ל דשיעור עירוב מקוואות כשפופרת הנוד מהלכה למשה מסיני הוא, ודברי מעכת"ה תמוהים מאד.

והנה מריש הוי קשיא לי על פירוש רש"י ז"ל שפירש (בריש נדה, ובקידושין עט, א) על מתני' דמקוה שנמדד ונמצא חסר כל הטהרות שנעשו על גביו בכלים שהטביל בו יעו"ש, וקשיא דהא ודאי מיירי שיש ספק אם בעת שהטביל הכלים אם היה במקוה מ' סאה, דאם ודאי לא היה בו מ' סאה אף שודאי היה בו שיעור רביעית, עכ"פ מדרבנן לא עלתה להם טבילה, דהא רביעית דמקוה בטולי בטלוהו. והנה כעת שנמצא חסר, הנה רחוק לצייר שכעת אף רביעית אין בו, והספק הוא אם בשעת הטבילה היה בו מ' סאה או שהיה חסר ואף רביעית לא היה בו, דאיך יתכן שלא ירגישו בשעת טבילה במרחק רב כזה. ועל כרחך מיירי שודאי היה בו יותר מרביעית, רק שהספק הוא אם היה בו מ' סאה או לא, וכיון שכן היה לנו להקל כיון ששיעור מ' סאה לענין טבילת כלים הוא רק מדרבנן, דמן התורה די ברביעית.

ואין לומר דטעמא משום חזקת טמא, דזה אינו דהא הת"ק סובר דבטומאה קלה טהור מספק, שמע מינה דמדרבנן אף במקום חזקה סבירא ליה להקל. בפרט שי"ל דבכזה אף ר' יוסי מודה, ויעוין בתשובת נודע ביהודה (חיו"ד סי' סה). וליישב דבריו י"ל שמייירי שקדח רביעית ממקוה שלם דמטבילין בו מחטין וצנורות כמבואר בש"ס (זבחים כב, א) ועכשיו יש ספק אם היה בו רביעית בשעת טבילת הכלים, ויעו"ש ברש"י (זבחים). ומה שכתב רש"י (גיטין לא, ב. ד"ה כל טהרות) בכלים ואנשים שטבלו בו, צריך לומר דלצדדין הוא, בטבילת

אנשים מיירי בגוונא שיש ספק אם היה בו מ' סאה או לא, ובטבילת כלים מיירי שיש ספק אם היה בו רביעית או לא.

אל שלשון רש"י (קדושין עט, א. ד"ה מאי שנא) שכתב והאי מקוה בתחלתו השלימוהו במ' סאה וכו', קשה לפי זה דהא כיון שפירש שם שמיירי לענין טבילת כלים, על כרחך מיירי שיש ספק אם היה בו רביעית באופן המבואר בש"ס (זבחים הנ"ל) ומאי ענין מ' סאה לכאן, היה לו לומר השלימוהו ברביעית. והנה לפי שיטת הראב"ד בספר בעלי הנפש שסובר דהא דאמרו בש"ס (זבחים הנ"ל) דאם קדח ממנו רביעית מטבילין בו מחטין וצינורות, מיירי כשיש עירוב כשפופרת הנוד ואפילו הכי בעינן שיהיה בהעוקה שיעור רביעית, דאם לא כן אף עירוב כשפופרת הנוד לא מהני, ויעוין בש"ך (סי' רא ס"ק קכז) היה אפשר ליישב דברי רש"י בקידושין (הנ"ל), אבל מלשון רש"י (זבחים) משמע דאף אם אינם מעורבין כלל מטבילין בהעוקה כלים קטנים, כיון דהכשרא דמקוה אתיא. ולפי זה קשה ליישב דבריו (שבקדושין הנ"ל).

ואפשר לפרש דברי רש"י בזבחים שיסכים לשיטת הראב"ד^(א), וגם יש לפרש שמיירי כגון טמא שטבל בבגדיו, כמו שאמרו בש"ס (ביצה יח, א), וברמב"ם (פ"א ממקוואות), ובש"ע (סוף סי' קצח), ומיירי כפשוטו שמקודם היה בו מ' סאה ועכשיו נמצא חסר ממ' סאה, ויש לספק אם בשעת הטבילה היה בו מ' סאה, דאם לא היה מ' סאה לא עלתה טבילה להטמא, ונטמאו הבגדים מחמת נגיעה בהטמא, ובוה דברי רש"י (בגדה וגיטין וקדושין) עולים יפה, ואכמ"ל. נחזור לענין, שההיתר שכתב כת"ה ששיעור עירוב כשפופרת הנוד הוא רק מדרבנן, תמוה טובא.

ומה שכתב מעכת"ה להוכיח דודאי אין בזה חשש זוחלין אף אם אין בנקבים כשפופרת הנוד, דהא גבי שוקת יהוא וכמה משניות המדברים בכמה בעינן לעירוב מקוואות, לא דברו רק אם החסרה כשרה, אבל לא מצינו בשום מקום לומר דאם אינו מעורב כשפופרת הנוד גם המלאה פסולה מכח זוחלין, ובעל כרחך דמקוה למקוה לא שייך זוחלין עכ"ד כת"ה. הנה בעניותי איני רואה אפילו רמז הוכחה, דמאי ענין זוחלין לעירוב

הגהות מבין המחבר

והנה בדברי רש"י כאן מפורש איפכא, דמי פירות פסולין לנטילת ידים, ואדרבה הראב"ד לשיטתו בכאן יוכל לסבור דמי פירות כשרין לנטילת ידים. והנה כפי מה שמבואר בתורת הבית להרשב"א, דהראב"ד בהלכות נטילת ידים שלו חזר בו אחר כך, וסבירא ליה דמי פירות כשרין לנטילת ידים, אפשר לומר באמת דהוא מטעם הנ"ל, אחר שהעלה במצודת עיונו בספר בעלי הנפש לפרש מימרא דר"ל בכאן לענין קודח רביעית ממקוה שלם לענין טבילת כלים, לכן לא היה לו הכרח דיפסל מי פירות לנטילת ידים. אבל שיטת רש"י נפלאה היא בעיני.

ואחרי החיפוש בספרי האחרונים מצאתי בשו"ת השיב משה (חיו"ד סי' מה) שהביא גם כן בשם שו"ת פנים מאירות הקושיא על הפוסקים דסבירא להו דמי פירות כשרין לנטילת ידים מהסוגיא דזבחים הנ"ל. ושתיהם כאחד תירצו דהם סבירא להו כהראב"ד בפירוש הסוגיא דקאי לענין טבילת כלים בקדח, אבל מה נעשה בשיטת רש"י דדבריו סותרים זה את זה. אך אחרי מעט התבוננות נלע"ד דלא קשיא על פי דברי המג"א (סי' קס סק"ז) דהעלה במאי דהשמיטו הפוסקים הדין היוצא ממימרא דר"ל (זבחים) לענין נטילת ידים, והרמב"ם לא העתיקו רק בהלכות מקוואות, ולא כן בהלכות

(א) והנה לכאורה אי אפשר לומר כן בדעת רש"י, דהא הוא פירש המימרא דריש לקיש (זבחים שם) כל המשלים למקוה משלים למי כוור, ולרביעית אינו משלים, דאיירי לענין רביעית לנטילת ידים, וכתבו התוס' (שם ד"ה לרביעית) דזה קצת תימה, וכוונתם נלע"ד, דאם כן איך שייך אידך מימרא דרב פפא אם קדח בו רביעית מטבילין בו מחטין וצינורות לכאן. וע"ז כתבו ומיהו נראה כפירוש הקונטרס דבימי ר"ל כבר בטלו רביעית דמקוה כדמוכח בנוזר (פרק שלשה מינים). ואי סלקא דעתך דקודח רביעית לא בטלו, אם כן אכתי קשה אמאי הוצרך רש"י לפרש לענין נטילת ידים. ובאמת הראב"ד דסבירא ליה זה הדין לדידן, פירש המימרא דר"ל לענין טבילת כלים בקודח רביעית, עי' בב"י (ריש הסימן) מה שהעתיק דבריו בספר בעלי הנפש, אבל משיטת רש"י נראה איפכא.

וכאשר נתתי אל לבי לעיין בדבר זה, מאוד נבוכו עשתנותי, כי לא זכיתי להבין דעת קדושים דברי רבותינו הקדמונים, דהחליפו שיטתם בכאן למה שכתב הרא"ש בשם (פרק שלשה שאכלו סי' לא), דהרא"ש כתב שם דרש"י סבירא ליה דמי פירות כשרין לנטילת ידים והראב"ד סבירא ליה דפסולין עש"ה, ודלא כמו שהעתיק הט"ז (סי' קס ס"ק יוד) בשיטתם, וכבר הרגיש בזה הפרי מגדים (שם).

לבן כתבתי למעלה שבעת שהמים שבשני המקוואות גובה אחד להם לא עלה בלבי שום נדנוד ומקום ספק כלל, כי אז אינו זוחל ממקוה אחד לחברו, ועיקר מקום ספק שלי בעת שצריכין לשפוך מים שאובים הרבה לתוך מקוה הקטן, שהוגבה המים שבמקוה הקטן בערך חצי אמה יותר מגובה המים שבמקוה הגדול, שיהיה

הגהות מן המחבר

הנ"ל תליא באיזהו לימוד אנו לומדים מן התורה דמשקין מקבלין טומאה, דאם נאמר דהלימוד הוא מקרא דכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא, וזה קאי דוקא לענין שבעת המשקין דמזה הקרא נלמד גם כן הכשר, וזה אינו רק בז' משקין. אבל אם הלימוד הוא מהקרא וכי יתן מים על זרע ונפל מנבלתם עליו טמא הוא, ואמרינן טמא הוא ואינו עושה כיוצא בו, ועל כרחך, דאינו מטמא אוכל ולא כלי, ועל כרחך דמטמא רק משקה, ואם כן לפי זה כל המשקין בכלל.

לכן כתבו על פי דברי התוספות (פסחים יט, א. בד"ה לא לישתמיט) דהעלו דרבינא דסבירא ליה דמקרא מלא דיבר הכתוב ואפילו בקדשים אינו עושה כיוצא בהן, ואם כן הקרא דטמא הוא נצרך לענין קדשים, ואם כן אין לנו לימוד על טומאת משקין רק מהא דכל משקה אשר ישתה, ומזה אינו נשמע רק ז' משקין כמו לענין הכשר, ולהכי הרמב"ם דסבירא ליה כשיטת רבינא ודלא כאב"י ורב אדא בר אהבה אליבא דרבא בריש הסוגיא, וכן פסק דשאר מי פירות אינם מקבלין טומאה.

והנה הצ"ח (שם בסוגיא הנ"ל באות קו) כתב בפירוש סוגית הש"ס (יח, א), על הא דאיתא שם רב פפא אמר לא מצינו טומאה שעושה כיוצא בהן, ופירשו התוס' דכוונתו מטמא הוא. רבינא אמר מגופיה דקרא נמי לא מצית אמרת, אין הפירוש מטמא הוא כמו שפירש רש"י שם, דעל כרחך אי אפשר לומר כן בשיטת רבינא כמו שכתבו התוספות (בד"ט הנ"ל), אלא דמהקרא דיטמא גופא שמעינן כל זה עש"ה, ואם כן העולה מדברינו דלרב פפא כל המשקין מקבלין טומאה, ולא כן לרבינא ושמור זה העיקר. והנה הגאון בעל ישועות יעקב (שם) הקשה על קושית הש"ס (בחולין) על רבא דאמר כלי שאין בו רביעית אין נוטלין ממנו לידים, מאידך מימרא דרבא כלי שאין מחזיק רביעית אין נוטלין ממנו לידים, משמע מחזיק אפילו שאין בו.

והקשה הגאון הנ"ל דמאי קושיא, דנימא דטעמא דבעי רביעית משום שלא יטמא המשקין מחמת ידים דמהאי טעמא בעי מים שנים להרבה פוסקים, ולכן אמר רבא דבעינן רביעית דזה הוי כמו טבילה, ואמנם משכחת דלא בעי רביעית כגון בנוטל ידיו ממי פירות דאין

מקוואות. שם בכל המשניות מיירי בענין שהעירוב שבין שני המקוואות נח ועומד באשבורן, ואינו זוחל בשעת הטבילה, ומאי איכפת לן מה שיש מים בנקב שבין המקוואות, או אפילו שזחלו מים ממקוה למקוה דרך הנקב, מ"מ כיון שעתה בשעת הטבילה הוא נח ואינו זוחל פשיטא דכשר לטבול בהשלמה בלי שום פקפוק.

ברכות, שמע מינה דסבירא ליה דזה קאי דוקא לענין תרומה ולא לענין נטילת ידים לחולין, ודלא כהב"י (בספרו הארוך).

ואם כן נאמר כן אף אנחנו, דדברי רש"י אינם סותרים זה את זה, דבתרומה פסול מי פירות לנטילת ידים ולא כן בחולין, ובחנם הרעישו בזה בשו"ת האחרונים הנ"ל. לפענ"ד עכ"פ משיטת רש"י והתוס' (בזבחים) נראה דסבירא להו דאף הדין קדיחת רביעית ממקוה שלם לענין טבילת כלים בטלו רבנן, וכן הרמב"ם בחיבורו לא העתיק זה הדין, ועש"ל בתירוץ דברי רש"י (בגיטין הנ"ל), כמו התירוץ השני שתירץ אאמו"ר הגאון זלה"ה.

ושיטת הראב"ד הואיל דאתא לידן נימא בה מילתא, מאי דקשיא עליו קושיא עצומה לכאורה מסוגית הש"ס (נזיר לח, א) דחשבינן שם עשר רביעיות, ופריך הש"ס והאיכא רביעית דמקוה, ומשני בר מההיא דבטלוהו רבנן. ולדבריו אכתי קשה דנחשב רביעית לענין קדח ממקוה שלם, ואפילו לפי שאר הפירושים בדברי רש"י שם עכ"ל, דהם ס"ל דדוחק לומר דהמקשה לא ידע דמדרבנן בעינן מ' סאה. והרי משנה שלימה (פ"א דמקוואות) למעלה מהן מקוה שיש בו מ' סאה שבו טובלין ומטבילין, ופירוש טובלין אדם ומטבילין כלים, לכן הוצרכו לפרש פירושים אחרים. אבל אם נאמר כשיטת הראב"ד דקדיחת רביעית ממקוה שלם לא בטלו, ואם כן נשאר הקושיא ולחשביה לאה.

וחלקי אמרה נפשי לתרץ הקושיא הנ"ל על פי דרך החידוד, בהקדים דברי הרמב"ם (פ"א מהלכות טומאת אוכלין ה"ד) דסבירא ליה דשאר מי פירות שאינו משבעת המשקין כדרך שאין מכשירין אינם מקבלין טומאה כלל, והראב"ד חולק עליו וסבירא ליה דבשאר מי פירות אם יצאו מאליהן הוא דאינם מקבלין טומאה, אבל אם סחטן למשקה הרי הן כעיקר הפרי. והנה הצ"ח (בשיטת רב חנינא סגן הכהנים אות פא) העלה דגם הראב"ד מודה אף ביצאו על ידי סחיטה דאינם מקבלין טומאת משקה, ורק דפליג עליו דמקבלין טומאת אוכלין, ונפקא מינה לענין כמה דברים עש"ה שדבריו ברורים. והנה הצ"ח (בסוגיא הנ"ל אות עג), והגאון בעל ישועות יעקב (א"ח סי' קס) שניהם לדבר אחד כוונת דהא מלתא ודינא דהרמב"ם

המקוה הקטן ראוי לטבול בו. וידוע שבעת הטבילה המים שממקוה הקטן זוחלין דרך נקבים שבדופן המפסיק לתוך מקוה הגדול מעט מעט, עד שבכלות טבילת הנשים אחר כמה שעות נתקטנו גובה המים שבמקוה הקטן ונעשה שוה למקוה הגדול, בזה הספק שלי שמא יש בזה חשש פסול זוחלין, כיון שזוחלין המים בשעת הטבילה.

ומה ראייה מצא מעכת"ה להכשיר בזה, מדין עירוב מקוואות, ואף בנידון שכתב רומעכת"ה מהמחלוקת אשר היה בקהילתו נידון המקוואות, אם כי אינני ראוי להרהר ח"ו אחר דבריהם, הנה אין אני מהרהר ח"ו אחר הוראתם. רק עשתנתי נבוכו בעיקר הדברים, כי אם היה בנידון ההוא שבעת הטבילה לא היה המים זוחלין מזה לזה דרך הנקב כשפופרת הנוד שביניהם, רק גובה שפת המים שבשני המקוואות גובה אחד להם בשעת הטבילה, א"כ יש לתמוה על המחמיר למה עלה על דעתו להחמיר

כלל, מה שפשוט אף לבר בי רב כו' דבכהאי גוונא לא זוחלין הם רק עירוב מקוואות הוא, דמה בכך שיש מים בהנקב אשר בין המקוואות, זה עירוב מקוואות הוא ולא זוחלין, כיון שבעת הטבילה המים שבמקוואות וגם המים שבנקב המפסיק נחים ולא זוחלים.

אבל אם הוא בענין ששפכו לפי שעה מים רבים באחת מהם שבעת הטבילה שפת מים שבמקוה ההוא גבוה מחברתה, וידוע שמחמת הנקב שביניהם זוחלין המים בעת הטבילה מהגבוה להנמוך דרך הנקב, לא ידעתי ולא זכיתי להבין למה שחקו כולם על הרב שרצה להחמיר מכח שבכהאי גוונא שזוחל ממקוה למקוה הוא עירוב מקוואות ולא מקרי זוחלין, דאדרבא כיון שהעירוב גופיה זוחל ממקוה למקוה אינו מערב את המקוואות כמו שכתב הרמב"ם (פ"ח דמקוואות הלכה ח), ויעו"ש בכסף משנה ובתשובת הריב"ש (ס"י), ובש"ך (שם ס"ק קכט). ואף

הגהות מן המחבר

דכבר הקדמנו דיותר נראה כשיטת הראב"ד בפירוש הסוגיא דובחים הנ"ל, כמו שכתבו התוספות באמת על פירוש רש"י וקצת תימה, והוא דמאיך מימרא דרב פפא דסמוך לזה נראה בעליל שהוא מפרש מימרא דר"ל לענין טבילת כלים בקרח רביעית. ולע"ד עוד קשה על דברי התוספות הנ"ל דאם נאמר דרב פפא קאי על קודם דבטלו, ואם כן אמאי צריך קדיחת רביעית, הא קודם דבטלו אף רביעית בפני עצמו היה כשר לטבילת כלים, ועל כרחך כפי הראב"ד הנ"ל. אלא דבאמת זה הוא רב פפא לשיטתו (פסחים די"ח הנ"ל) דסבירא ליה הלימוד מטמא הוא, ואם כן כל המשקין מקבלין טומאה, ולא היה לו שום הכרח דאין נוטלין במי פירות ואם כן הוכרח לפרש לענין קדיחת רביעית.

אבל הש"ס בנוזר דלא רצה לעייל נפשיה בשום פלוגתא, ואם כן אליבא דרבינא וכשיטת הרמב"ם (בפ"א מהלכות טומאת אוכלין) דאין שאר מי פירות מקבלין טומאה, ואם כן כאשר יקשה דברי המשנה דמרביעית נוטלין ידים דמשמע לכאורה כפשטא דבעינן בכל דבר רביעית, והא מי פירות שאינן מז' משקין אין מקבלין טומאה, ואמאי בעי רביעית. אפשר לומר דההכרח דממי פירות אינו נוטלין לידים. ואם כן אם נאמר כן נפרש מימרא דר"ל כפשטא דקאי לענין נטילת ידים כפירוש רש"י, ולא נוציא מזה דין חדש כמו דהוציא מזה רב פפא לענין קדיחת רביעית ממקוה שלם לענין טבילת כלים, והוא בפלוגתא לא קמיירי, ודו"ק היטב.

מקבלין טומאה כפי דעת הרמב"ם הנ"ל. [וכפי מה שהעלה הצ"ח (בסי' פא הנ"ל) גם הראב"ד מודה בזה, דהא עכ"פ לא מקבלו טומאת משקין, וידים שניות הן כמו דאיתא בש"ס (ברכות דנ"ב)].

ועל פי זה העלה אחד משני דרכים או דמוכח מכאן דאין נוטלין במי פירות, או דקושיה הש"ס הוא דוקא לרב אדא בר אבהא אליבא דרבא (בסוגיא דפסחים הנ"ל), ואם כן הלימוד הוא מקרא דטמא הוא, ובזה נכלל כל המשקין, ונמצא כל המשקין מקבלין טומאה. אבל באמת לדידן אם נאמר דנוטלין במי פירות, ולפי מאי דסברא לן דאין שאר מי פירות מקבלין טומאה סגיא אפילו בפחות מרביעית, ע"ש מה שכתב בזה בישוב דברי הרמב"ם (בהלכות ברכות).

והנה בש"ס (נוזר שם) מקשה הש"ס והאיכא מרביעית נוטלין לידים לאחד ואפילו לשנים, ומשני בפלוגתא לא קמיירי, ופירש רש"י דהא קמיפלגי עליה דר"י ואמרי לאחד ולא לשנים. ולכאורה אכתי קשה, דהא עכ"פ באחד בודאי שיעור רביעית, ועיין בש"ס (חולין קז, א. ובתוס' ד"ה ולא הוא), ועל כרחך כוונתו דלא יכול לחשוב שיעור רביעית לנטילת ידים כיון דבאיזהו צד אית ביה פלוגתא דתנאי, והיה צריך לבאר כל מחלוקתם דלא נטעה בדבריו לאיזהו צד. ואם כן נלע"ד דעל פי זה בפשיטות נוכל לומר דבפלוגתא לא קמיירי, דלמאן דאמר דמי פירות אינו מקבל טומאת משקין ונוטלין לידים ממי פירות, בנטילת ידים ממי פירות נוטלין אפילו בפחות מרביעית כמו דהקדמנו, והוא בפלוגתא לא קמיירי, וממה שקלטה הנפה תצא הסולת נקיה.

ואדרבא מתשובת הריב"ש שהביא הש"ך שם שכתב ליישב הך דג' מקוואות, דלא מקרי זוחלין כיון שמן המקוה בא ואליה הם שבים אלא שנפחתו בהכרח מחמת אדם הטובל וכו', ושמע מינה דלולא זאת היו פסולין מטעם זוחלין.

ועוד נראה דלדינא אין הש"ך חולק בזה על מהרי"ק, וגם הש"ך מודה דאם היו זוחלין בשעת הטבילה ממקוה למקוה ולא היו נחים היו פסולין משום זוחלין, רק שהש"ך כתב ליישב קושיית מהרי"ק בתירוץ האחרון, שי"ל שמיירי הך דג' מקוואות שבעת גמר הטבילה לא היו עוד המים זוחלין מזה לזה, רק בהתחלת הטבילה שנתמלאו המים ויצא על שפתם תיכף נתערבו המקוואות, ובגמר הטבילה כבר עמדו המים מחוברים זה לזה בלי זחילה כלל, אבל אם היו זוחלים מזה לזה גם הש"ך מודה דפסולין משום זוחלין, זה הנלע"ד ברור בכוונת הש"ך.

על כן אם היה העובדא באופן שבעת הטבילה היו המים זוחלין ממקוה למקוה דרך הנקב בדופן המפסיק, ולא היו נחים אז המים בתוך הנקב, לא מצאתי עדיין בדברי מעכ"ה אשר לפני, טעם להוציאני ממבוכתי, אשר המחתיר יהיה לשחוק בעיני כל, מטעם שממקוה למקוה לא מקרי זוחלין רק עירוב מקוואות, והרי נתבאר שמהרי"ק מחמיר בזה, ואף הש"ך י"ל שמודה בכהאי גוונא. [גם מה שכתב מעכ"ה שהחכם צבי סובר שהנקבים מצטרפין לשיעור כשפופרת הנוד הוא תמוה, דאדרבא החכם צבי חולק על הראב"ה והרמ"א וסובר שאין הנקבים מצטרפים, וצריך שיעור כשפופרת הנוד במקום אחד, והראב"ה סבירא ליה דהנקבים מצטרפים כשיש מקוה אחד שלם].

ולבי אומר שבענין השאלה אם הנקבים שבדופן המפסיק אינו למעלה מהמים אף במקוה הנמוך, רק מחמת שיש נקבים למטה בתוך המים, ומחמת זה כשאחד נתמלא יותר מחבירו מחמת דחיקת המים יוצאין המים שלמטה ממקוה הקטן למקוה הגדול, עד שלבסוף גובה אחד לשניהם, כיון שעכ"פ אינו זוחל ממקוה הקטן למקוה הגדול למעלה משפת המים העליונים שבמקוה הגדול, רק שהמים דוחקים באמצע המים שבמקוה הגדול ויוצאים

ששם י"ל דשאני התם שהשטף של מי גשמים יוצא להלן מן המקוואות לחוץ, משא"כ הכא שזוחל רק ממקוה למקוה, מ"מ כיון; שנתברר שאין הזוחלין מערבין את המקוואות אולי גם בכהאי גוונא היו זוחלין ומנא לן להקל.

ועוד הרי בתשובת מהרי"ק (שורש קנו) מפורש להחמיר בכהאי גוונא שכתב להוכיח דמעין שנפסק יש לו דין מעין, דאם לא כן תיקשי אמשנה (פ"ו דמקוואות מ"ג) שהובא בש"ע (סעיף נה) דג' מקוואות שיש בכל אחד עשרים, ואחד מהם שאוב וירדו ג' וטבלו בהם ומתוך זה נתמלאו ויצאו על שפתם ונתערבו יחד, דהמקוה שאוב הוכשר והטובלים טהורים. והקשה מהרי"ק דהא זוחלין הם שיצאו על שפתם מכח הטובלים ונתערבו, ומכח זה הוכיח דין הנ"ל.

וכן הביא שם עוד הוכחה לדין אחר וז"ל וראיה מהא דתנן (פ"ז דמקוואות) מקוה שיש בו מ' סאה מכוונות וירדו שנים וטבלו זה אחר זה הראשון טהור והאחרון טמא, ר"א אם היו רגליו של ראשון נוגעות במים אף השני טהור, והרי ידוע הוא שאין זוחלין גדול מזה כאותן המים שנשארו על גוף הראשון, שהרי הן נוטפין ונזחלין מעל גופו ואפילו הכי פליג ר"י את"ק ואמר דהשני טהור וכו', ומזה הוליד דין חדש יעוי"ש. הרי מפורש בדברי מהרי"ק דכל שהעירוב שבין המקוואות עצמו הוא זוחל פסול, ולא מהני בזה לומר דהוי עירוב מקוואות, אף שאינו זוחל רק ממקוה למקוה, וזה ראייה שאין עליה תשובה.

ואף שהש"ך (ס"ק למד) חולק על דין מהרי"ק וסובר דמעין שהופסק אין לו דין מעין, ודחה ראיית מהרי"ק שהביא ממתני' דג' מקוואות, וכתב (בסוף ס"ק הנ"ל) וז"ל ועוד דהתם המקוואות מתערבות זו אצל זו מכח המים שיצאו על שפתם ואין כאן זוחלין אלא עירוב מקוואות הוא וכו' ע"כ, מ"מ הבא להחמיר באיסור זוחלין שהוא דאורייתא ואיסור כרת כדעת מהרי"ק איך ישחקו עליו כל כך בפשיטות, והכי יש לשחוק ח"ו על מהרי"ק שכתב כן, ובודאי לכתחלה ראוי להחמיר בכהאי גוונא כדעת המחמירין, בפרט שהש"ך לא הביא ראייה מפורשת נגד סברת מהרי"ק הנ"ל, ובפרט שהש"ך לא מטעם זה לבד חולק על מהרי"ק, דהא כתב שם עוד כמה טעמים.

לשם. הנה חוץ ממה שכתבתי בתשובה הראשונה שיש להקל מכח דברי הרשב"א והש"ע (סעיף נא) כיון שאין הזחילה ניכרת.

^(אומר החכמה)

אף שפקפקתי שם על היתר זה די"ל דשם טעמא אחרינא הוא, משום כיון שאין המים זוחלין רק נוטפין, לא הוי פסול זוחלין, דזוחלין לא הוי רק כשזוחלין בקלות, אבל אם רק נופלין בלי קלות לא מקרי זוחלין, והרמב"ם בפירוש המשניות (פ"א) כתב שהוא מלשון זוחלי עפר. ועכ"פ י"ל דכשנוטפין מעט לא מקרי זוחלין, וכיוצא בזה מצינו חילוק בין נוטפין לזוחלין לפי פירוש הרמב"ם בפירוש המשנה (פ"ה מ"ה), והרא"ש בפירושו שם ובפסקיו (בהלכות מקוואות סי' יא) הביא פירושו ובפסקיו שיבח אותו. וכן פסק הרמב"ם בחיבורו, ובש"ע (סעיף יג), והוא הדין לענין פסול זוחלין י"ל כן. ומה שכתב הרשב"א והש"ע (סי' נא) הטעם שאין הזחילה ניכרת, לאו דוקא הוא, ועיקר הטעם הוא משום שאין זה זחילה.

ומה שכתב מעכת"ה דלולא הטעם שאין הזחילה ניכרת, היה ראוי ליפסול, דהא עכ"פ אנו רואים שהמים מתמעטים והולכים. הוא תמוה לפע"ד, דמה בכך הכי הקפידה התורה שלא יהיו המים נתמעטים, עיקר הפסול מטעם דמקוה לא נקרא רק כשהמים נקוים במקום אחד ולא זוחלים לחוץ, ומשום הכי כשאין זוחלין רק מטפטף מעט מעט לא מקרי זחילה, ושפיר נקרא מקוה מים שהם עומדים במקום אחד. מ"מ כיון שמפשטות לשון הרשב"א והמחבר נראה שהטעם הוא שאין הזחילה ניכרת, וי"ל טעם זה גם בנידון דידן, בפרט שי"ל שבר מן דין כיון שהמים אינם זוחלין להדיא בכהאי גוונא דרך הנקב כיון שהנקב הוא תמיד בתוך המים שבין המקוואות רק שהמים דוחקים ומבצבצים מזה לזה דרך הנקב כידוע, בכהאי גוונא לא מקרי זוחלין כיון שאינם זוחלים למעלה, רק דוחקים ומבצבצים בתוך המים לאו זחילה הוא, ודבר זה נכון ומסתבר.

ולבי אומר לי שבקהילתכם גם כן החיבור שבין המקוואות בכהאי גוונא הוא, ומטעם זה חלקו על המחמיר, אך אין צריך ליתן בזה טעם מחמת עירוב מקוואות, רק דבכהאי גוונא לאו זחילה הוא כלל. על כן

דעתי נוטה, אם יסכים מר ניהו רבה מחדש עמי, שבאם אשגיח בעינא פקחא בעת שיתמלאו המקוה הקטן והמקוה הגדול יהיו נחים שלא יראו שום זחילה למעלה מן המים שבמקוה הגדול להכשיר, משום דאף שהמים דוחקים בתוך המים שבמקוה הגדול, זה לא מקרי זחילה מטעם הנ"ל.

וראיה לזה, דהא דעת מהרי"ק (שורש קנו הנ"ל) מבואר דאף אם המים זוחלין מכח האדם הטובל, הוי בזה פסול זוחלין, ודלא כדעת הש"ך (ס"ק קכ), וכן נראה דעת הנודע ביהודה (מה"ת חיו"ד סי' קלז ד"ה ומה ששאל על מה) כדברי מהרי"ק הנ"ל, וא"כ לדברי מהרי"ק והנודע ביהודה תיקשי הא דקתני דעירוב מקוואות כשפופרת הנוד, והיינו בנקב שבין מקוה למקוה כמו שכתבו הראשונים ז"ל, דאם נפרצו זה לזה קתני התם שיעורא אחרינא במשנה (פ"ו מ"ט) כמו שהאריכו בזה הראשונים. וקשה הא אף אם שפת המים העליונים שוים בשני המקוואות ואין העירוב שבהנקב זוחל מזה לזה, עכ"פ בשעת הטבילה כשטובל שם ממילא נגבהים המים שבמקוה שטובל כשיעור קומת האדם, ואז המים זוחלים מזה לזה דרך הנקב.

בשלמא כשהפרצה למעלה אתי שפיר, דכיון שהמים מעורבים תמיד באשבורן דרך הפרצה כשיעור עירוב אף שבעת טבילת האדם המים נגבהים זוחלין מזה לזה למעלה לא איכפת לן, כיון שעכ"פ למטה בתוך הפרצה המים נחים באשבורן והמקוואות נתחברו כדין עירוב מקוואות דרך אשבורן ולא דרך זחילה, וא"כ אף שבעת שהאדם טובל המים למעלה בהפרצה הם זוחלין, לא איכפת לן דכיון שהמקוואות מעורבים דרך המים שלמטה בהפרצה שהם נחים, הוי הזחילה שלמעלה כמקוה אחד שזוחל מצד זה לצד זה. ולא כתבתי למעלה לפקפק ליפסול, רק כשהעירוב עצמו זוחל דבכהאי גוונא אין כאן עירוב כלל, אבל בכהאי גוונא דהוי עירוב באשבורן לא איכפת לן אם שוב גם זוחל למעלה מזה לזה.

אבל אם הנקב באמצע שבעת הטבילה כשנתמלא אחד מהם יותר מהשני מחמת האדם הטובל בודאי כל המים שבעירוב זוחלין, ואמאי טובלין באחד מהם, ועל כרחק דבכהאי גוונא לא מקרי זוחלין מה שזוחל באמצע

המשנה
השנייה

המים וכנ"ל, בפרט שהמקוואות שפה קהילתנו באין מן מעיין ומטהרין בזוחלין, ומה שהמקוה הגדול הוא סמוך לנהר אין בזה חשש משום חופר בצד הנהר, שמבואר בתוספתא הובא בר"ש (פ"א דמקוואות) שדינו כמי תמציות, דכיון שאנו רואים שהנביעה אינו בא מצד הנהר אף שי"ל שמקבל שפע הנביעה מהנהר דינו כמעיין, כמו שמבואר מלשון רש"י (חגיגה כב, א. ד"ה דהא ארעא), ושם במעיין מיירי כמו שהביא ר"י ראיה מכאן שמעיין אינו מטהר אדם בפחות מארבעים סאה, הובא בהרא"ש (ריש הלכות מקוואות), ובראשונים ז"ל, וכן מבואר בתשובת מהרי"ט (חיו"ד סוף סי' יח).

ול"א נשאר לנו חשש רק מחמת ששופכים תמיד מים שאובים תוך מקוה הקטן, דאולי רבו השאובים על המעיין, ובזה דעת מהרי"ק (סימן קטו) דאף במקום שהיה זוחל מתחלה אינו מטהר בכהאי גוונא בזוחלין, והדרכי משה (אות ה), והש"ך (ס"ק יא) חששו לדעתו, וכן נראה מהגהת רמ"א (סעיף יא). מ"מ הלא דעת הראב"ד בספר בעלי הנפש. והר"ן (בשבת ובנדרים) סבירא ליה דאף ברבו הנוטפים או השאובים על הזוחלין מטהר במקום שהיה זוחל מתחלה, וגם יש לצרף דעת הרא"ש ורוב הפוסקים, והמחבר (סעיף נון), דכשנשאר ארבעים סאה אין בזה חשש זוחלין.

ומה שכתבנו בתשובה הראשונה לחכך להחמיר על פי לשון מהרי"ק (די"ט שורש קנו), שכתב דאף לדעת הרא"ש צריך שיהיה גם כן שיעור שתתכסה כל גופה במים שממעל להסדק, וסברתו שכוונתו שיהיה באופן שתוכל לטבול דרך גדילתה במים שמעל הסדק. עכשיו עיינתי שי"ל כוונת מהרי"ק, משום שבלשון הרא"ש אינו מבואר רק שישארו בהמים ארבעים סאה למעלה מהסדק. והנה מהרי"ק לשיטתו דאף אם המים זוחלין מכח אדם הטובל הוי זוחלין, וא"כ צריך שיהיה במים שעד הסדק יותר משיעור ארבעים סאה, בכדי שכאשר יכנוס הטובל ויתפחו המים, ישארו ארבעים סאה עד הסדק. וא"כ לפי מה שמסיק מהרי"ק שם בהך תשובה, דכיון שהזוחלין מעוטים בטלין הם בשאר המים, וחשבינן להו כקוי וקיימי, על כן לפי האמת כשיש בריוח שיעור ארבעים סאה באשבורן לא איכפת לן, וקצרתי.

ואף שי"ל דלא כתב כן מהרי"ק רק לענין דהשאוב נטהר מן שני מקוואות הכשרים, אף אם אין באשבורן שיעור מ' סאה משום דהכשר שאובין קיל מעירוב מקוואות. ולזה לענין הכשר השאוב מהני אף מיעוט זוחלין. והך פלוגתא דת"ק ור"י ברגליו של ראשון נוגעות במים דמייתי מהרי"ק התם, לא תיקשי, דהא דברי מהרי"ק סובבים לפי שיטת הראב"ד כמפורש התם במהרי"ק. והראב"ד בספר בעלי הנפש (סוף פ"ק) פסק כלישנא קמא בש"ס (חגיגה יט, א) דפלוגתייהו במעלות דרבנן, ומשום הכי י"ל דדוקא בכהאי גוונא מצטרפים מיעוט הזוחלין שעל גוף הראשון להשלים.

והא דבהך משנה דג' מקוואות קתני שהטובלים טהורים לא תיקשי דהא זוחלין נינהו, דאף דצריך עכ"פ שיעור מ' סאה באשבורן אחר שיכנסו הטובלין, מ"מ כיון שגם השאוב נטהר א"כ כבר יש בכל הג' מקוואות ביחד ששים סאין, וא"כ י"ל שאף חוץ הזוחלין שיצאו על שפת המים יש מ' סאה באשבורן, ויעי' בתשובת נודע ביהודה (מה"ת חיו"ד סי' קלז). אבל לעולם דלא הדר ביה מהרי"ק ממה שכתב בתחלת דבריו, דהא לדעת הרא"ש המיקל בעינן שיהיה מ' סאה מים עד הסדק, היינו שאף שאחר שיכנס הטובל יושאר מ' סאה מים עד הסדק וכנ"ל.

ובנידון דידן אפשר דלאו הכי הוא, מ"מ יש לצרף בזה דעת הש"ך (ס"ק קכ) שסובר דמה שיוצא ע"י הטובל לא מקרי זוחלין, ולדידיה פשיטא דלדעת הרא"ש אינו צריך שיושאר רק ארבעים סאה עד הסדק, ואף שכשיכנס הטובל ויתפחו המים לא יושאר מ' סאה עד הסדק, מ"מ כיון שבשעת הטבילה יש מ' סאה תוך המקוה עם המים שלמעלה מהסדק כשר לדעת הרא"ש לפי דעת הש"ך, ופשיטא דסניף גדול להקל הוי. בפרט שיש קצת סניף משום שנראה מדברי הרא"ש בתשובות ובפסקיו (סוף נדה) שדעתו נוטה שבכל ענין לא איכפת לן במה שהמים יוצאין דרך הסדק, כי זוחלין אינו נקרא רק אם טובל בו דרך זחילתו. וכן כתב התשב"ץ (ח"א סי' יז, וח"ג סי' לד) בשם כמה רבוותא. ואם כי הטוש"ע לא הביאו דיעה זו, מ"מ המעיין בדבריהם יראה שהביאו ראיות חזקות.

ובאמת גם הך תוספתא שהובא בש"ס (חגיגה) שלש גממיות בנחל, נראה מסייעת להם, ואי אפשר ליישב אלא בדוחק. וכן נראה נמי דעת הרמב"ם (פ"ט סוף הלכה יג), הובא בש"ע (סעיף ב) שמשמע מלשונו כן, ועכ"פ סניף להקל הוי. וגם יש סניף להקל משום שלדברי הרא"ש בתשובה (סוף כלל לא) אפשר לומר דלדעת ר"ת דפסק נהרא מכיפו מיברך, א"כ בנידון דידן אף ששואבין תמיד מים מן המעיין של המקוה, ושופכין תחתיו מים שאובים. י"ל שתמיד רבו מי המעיין על השאובין משום שגם מי המעיין מתברכים ועולה טפחים יעוי"ש היטב. ויעוין בט"ז וש"ך (סעיף מז), א"כ תמיד רבו מי המעיין על השאובים ומטהר תמיד בזוחלין. מכל הלין טעמי נלפע"ד להקל, אם יסכים עמי מעכת"ה והנשאה למעשה, ונא להשיבני בזה למעשה תיכף דעתו הרחבה, ע"י בי דואר המוקדם.

ועוד זאת באתי לבקש את מעכת"ה, יודיעני במכתבו זאת על השאלה אשר אבקש מאתו^(ב), הנה בעירנו זאת יש מרחץ קטן תוך העיר ובתוכו מקוה כשרה, רק שמרגלא בפומיה דאינשי שהמקוה שבמרחץ הקטן אינו

השואב

השלמות

(ב) גם בענין זה יש איתנו תשובה מהגאון ר' שלמה קלוגר זצ"ל ונדפסה בספרו הנ"ל (סי' מ"א בתוך הדברים) וז"ל:

ובנדון שאלתו השניה, במקוה של קהלתו בתוך העיר שיש בהם דברים וסימנין הנכרין שאינן מי מעיין רק מי תמצית, ודרכן לשאוב ממנה מים להחם ואח"כ להטיל בה מים חמין, וחשש למ"ש הרשב"ץ (ח"א סי' יז) הובא בב"י [קד, א] ובש"ך ס"ק ס"ג דיש לחוש לדעת הרמב"ם [פ"ד ה"ז] דביותר מרובו פסול בנתן סאה ונטל סאה, והביא דברי המהרי"ט חלק שני בחלק יו"ד [סי' יח] מה שפלפל במי תמצית.

הנה אני מסכים עם רו"מ לדינא דאין לחוש לזה, כיון דהרבה פוסקים ס"ל דכולו שאוב כשר. וא"כ כיון דעיקר הטעם של הרמב"ם דאוסר בזה הוי רק מכח מראית עין כמ"ש בב"י [שם] וכ"מ [שם], וא"כ מראית עין זה הוי רק בפסול דרבנן דאף אם יאמרו שכולו שאוב כשר מן התורה וא"כ הוי רק מראית עין דרבנן, ומדרבנן מותר בחדרי חדרים וכמ"ש בהלכות שבת סימן ש"א [מג"א ס"ק נט וט"ז ס"ק כח], וא"כ הרי מה ששואבין ממנו מים להחם אין רואים רק הבלן ואנשיו והם יודעין דאין כולו שאוב, וא"כ להם ליכא חשש גזרה ואחרים אין רואין ומותר בחדרי חדרים. ומ"ש

מי מעיין, רק מי תמציות, יען כי תוך עירנו אינם נמצאים מי מים חיים, רק חוץ לעיר בתוך העמק אשר שם עומד המרחץ הגדול עם שני מקוואות הנ"ל, ושם בעמק כמה בארות מים חיים אשר מימיהם מספיקים, ומסתפקים מהם כל אנשי העיר. ובתוך העיר אשר יושבת בראש ההר אינם נמצאים מים חיים מים מתוקים, רק בכל המרתפות נמצאים מים מרים ומלוחים בכל המרתפות שבכל בתי העיר, וכן במקוה הלזה מימיהם מי מרים ומלוחים, על כן הם דנים שגם מי המקוה הלזה אינם מים חיים, רק מים המתמצים מכותלי הקרקע והם מי תמציות. וגם בכל עת שמנקים המקוה הזה ושואבם מימיו בעזוז החום אי אפשר שיתמלא לשיעור מ' סאה עד ערך שמנה ימים, ובעת הגשמים מתמלא בשיעור שלשה ימים.

והנה בתשובת מהרי"ט (ח"ב חיו"ד סוף סי' יח) דן בכיוצא בזה להוכיח שהוא רק מי תמציות ולא מי מעיין, אולם בתשובת נטע שעשועים (חיו"ד סי' כג) כתב דאין מקום לחשוש במים הבאים מתחת לארץ למי תמציות, רק בענין שבעזוז החום יבש מקורה לגמרי.

הרמב"ם עד רובו, היינו דאז מותר לעשות כן אפילו בפרהסיא, אבל יותר מרובא אין לעשות בפרהסיא אבל בצנעא מותר. וכעין זה כתבו הפוסקים באו"ח סימן רמ"ג [סעי' ב] לענין מרחץ, דאם אין רוחצין בו רק בני ביתו מותר דהם יודעין וכו', כן ה"נ כאן אין רואים [רק] אנשי המרחץ והם יודעין דאין כולו שאוב.

ועוד היה נראה לי בדקדוק לשון הרמב"ם שם שכתב, דבמים שאובין אם נתן סאה ונטל סאה כשר, וכן נתן סאה ונטל סאה עד רובו. ויש לדייק דלמה לו שנית למכתב וכן נתן סאה, הוי די לומר נתן סאה ונטל סאה כשר עד רובו. ואם רצה להשמיענו דמותר אף לכתחלה, היה די לומר במים שאובין נתן סאה ונטל סאה עד רובו ולמה האריך בתרתי. לכך נראה דכיון כוונה מיוחדת, דתחלה אמר בדיעבד נתן סאה ונטל סאה כשר אפילו לעולם, רק לכתחלה לעשות כן כתב דאף לכתחלה מותר לעשות כן ליטול סאה וליתן סאה, אבל זה אינו כשר רק עד רובו, אבל יותר אין לעשות לכתחלה כן מפני מראית עין, אבל בדיעבד מודה דכשר לעולם ולמעט בפלוגתא עדיף, ולא גזר משום מראית עין רק לכתחלה.

וא"כ נהי דאנחנו עושין כך לכתחלה, מ"מ כיון דעכ"פ בדיעבד כשר לכ"ע, אין בזה חשש איסור רק והירות לכתחלה, ודאי יכולין

מים, ושופכים לתוכו תחתיהם מים שאובים חמים, וכן עושים ממש בכל יום.

אלא שמקוואות שלנו הם מעיינות, על כן יש להקל בהם אף לדעת המחמירין, מתלתי טעמי: האחד, מטעם שכתב הדגול מרבבה (שם) דעיקר טעם המחמירין הוא משום מראית עין שיאמרו שכולו שאוב, על כן במקוה שהוא מעיין ליכא חששא, שידוע שמעיין זה אין דרכו לפסוק. השני י"ל כיון דרוב הפוסקים סבירא להו דמעיין כל שהוא מטהר אפילו אלף סאין מים שאובים וכשרים אף לטבילת אדם, א"כ עכ"פ ודאי דנשאר כל שהוא מי מעיין, וא"כ ליכא חששא. השלישי, י"ל על פי דברי הרא"ש בתשובה (סוף כלל לא) שהבאנו למעלה משום דבמעין י"ל דמכיפיה מברך אפילו אם שפכו לתוכו מים שאובים, מ"מ עולה המעיין טפחיים ולעולם רבו מן מי המעיין על כן ליכא חששא (ג).

והנה במקוה שהם ממי תמציות יש להסתפק אם שייכים הני טעמי, מ"מ במקוה זו שאנו רואים שעכ"פ יש בה מים מועטים אפילו בעוזו החום, א"כ לדעתי שייכי הני טעמי, דטעם הדגול מרבבה שייך אף בזה,

הגהות מן המחבר

(ג) וכן מפורש בספר בעלי הנפש דהוא המחמיר בזה, דהרשב"ץ חשש לדבריו וכתב וז"ל ומיהו אתחזיא לן דאכתי איכא למימר דשאני

אבל בגוונא דנידון דידן שבעוזו החום נתמעט נביעת המעיין, ואינו שופע הנביעה כמו בעת הגשמים, אעפ"כ דין מעיין גמור יש לו ויעוי"ש. והנה למעשה נבוכ אני מה לדון בזה, ובאמת מה שמהרי"ט נתן סימן שמימיו מרים או מלוחים, פשיטא דאין מזה ראייה דאין זה מעיין, ומשנה שלימה שנינו (ריש פ"א דמקוואות) למעלה מהן מים מוכין שהם מטהרים בזוחלין, וע"ש בפירוש הר"מ והר"ש, וכן (פ"ח דפרה מ"ט), על כן מבוקשי שידועני מעכת"ה דעתו הרחבה בזה.

ואם יחוש כת"ה בזה המקוה שמימיו מי תמציות יש לי לספק בהיות שרגיל לשפוך בתוכו מים חיים שאובים בכל יום אחר ששואבים ממנו מים הרבה, יש לי קצת גמגום לכתחילה אם ראוי לטבילת נשים, כי ידוע פלוגתת הקדמונים בנתן סאה ונטל סאה, ואם כי הסכימו רוב הקדמונים דפסול זה אינו רק במי פירות אבל במים שאובים אפילו עד עולם כשר, וכן בסתם בש"ע. אבל התשב"ץ (ח"א סי' יז) החמיר למעשה, הביאו הש"ך (ס"ק סג) (ב). והנה האמת שנתפשט בכל גלילותינו המנהג להחם המקוואות ששואבין ממנו תמיד

(ב) בצל"ח (ביצה יז, ב. ברש"י בד"ה ושויין) הביא סמך לדיעה זו ממשנה (מקוואות פ"י משנה וא"ו), אולם אין ראיתו מוכרחת למבין.

השלמות

כתב רק דמן הסתם עפ"י הרוב לא נודמן שיהיו מי מעיין מרים ומלוחין. ובאמת י"ל הני סימנין לאו דסמכי נינהו, דאטו עדיף משאר סימנין דקיי"ל סימנין דרבנן, וכדמוכח בש"ס גבי בצים [חולין סא, ד] ובהני כודנייתא דאם סימנין דרבנן אף בזה הוי רק דרבנן, וא"כ י"ל דבדרבנן להקל ולא לסמוך על סימנין. וגם אף אם הסימנין אמת, מ"מ אטו כ"ע יודעים סימנין הללו, וכיון דעכ"פ שכיח שם גם מי מעיינות מאן יבחין אם זה מן המעיין או לא, א"כ ליכא חשש מראית עין לרבים והוי כמו בחדרי חדרים דליכא חשש מראית עין בדרבנן. וגם דומה למ"ש הט"ז בהלכות שבת סימן רמ"ג [סק"ב] לענין שדה, דהיכי דהוי ב' צודים להיתר לא חיישינן למראית עין. א"כ ה"נ כיון דאפשר לרואה לתלות דמי מעיין הוא, וגם לומר כפי האמת דאינו כולו שאוב ויש בו מ' סאה כשרים, לכך אין לחוש בזה לכ"ע. ולדעתי לית דין צריך בושש וחשש, רק הנוי עושה רצונו שרוצה לדעת הסכמתי פתחתי לו פתחי דהיתרא נוסף על דעתו. זולת זה אין להאריך דברי ידידו.

לסמוך על דברי המכשירין כיון דעיקרו דמלתא רק דרבנן. והרשב"ץ רכתב דאין להכניס במחלוקת, היינו דהבין דברי הרמב"ם דאוסר אף בדיעבד, אבל לפירושינו רשאין להכניס במחלוקת. ואם כי איני כדאי לחלוק על הכנת ראשונים, מ"מ כתבתי לסניף ללמד זכות על מינהגנו בכמה מקומות שנהגו היתר בזה אף במי מקוה, וכמ"ש דהוי סניף לנדון ידידיה דיש לתלות דהוי מן המעיין וכמ"ש ר"מ בשם תשובות נטע שעשועים (חיו"ד סי' כ"ג) שכתב דבאם אינו פוסק לגמרי בימות החום ניכר דאינו רק מן המעיין (ובאמת אין דבריו מוכרחין בזה לדעתי כי אין זה ראייה).

ומ"ש ר"מ להקשות על המהרי"ט [סו"ס שם] דס"ל דמי מרים ומלוחין הוי סימן דאינו רק מי תמצית, והקשה עליו ר"מ מן המשנה דמקוואות פ"א [מ"ח] למעלה מהם מים מוכין שהם מטהרין בזוחלין וכו'. הנה זה לא קשה מידי, ד"ל התם מיירי דהודמן כן. ואטו בכל הדברים והסימנין אטו לא נודמן שיהיה יוצא מן הכלל, ומהרי"ט לא

דהא אנו רואים שאינו פוסק לגמרי. טעם המקילין שמעיין אינו נפסל בשאובה, גלע"ד דשייכי גם בנידון דידן, משום דלענ"ד אף מי תמציות שלא פסקו כיון דעכ"פ מטבילין בהם המים שנטמאו אף אם אין בהם מ' סאה כמבואר בתוספתא (פ"ק), הובא בר"ש (מקוואות פ"א מ"ו), וברמב"ם (פ"ט ממקוואות ה"ב) וע"ש (פ"ט מהלכות טומאת אוכלין), א"כ מכשיר גם השאובים דנעשו מחוברים ע"י השקה דמהאי טעמא מטהרין המים שנטמאו והוא מטעם השקה^(א).

ובן הרא"ש (ריש הלכות מקוואות) תלי זה בזה, שכתב וז"ל דהא בהשקה נעשו זרועין ליטהר מטומאתם והוא הדין להטביל בהם. וגם מהרי"ט (בתשובה הנ"ל) כתב וז"ל ואם העלו את המים הטמאים מטומאה לטהרה כל שכן שיעלו את המים השאובים להכשירם כו'. והא במי תמציות שלא פסקו נמי איתא, וצריך לומר דמה שכתב מהרי"ט בסוף דבריו דמי תמציות פחות ממ' סאה נפסלין בשאובין, היינו במי תמציות שפסקו דוקא. וזהו

כמו שעלה בתחלה על דעת הנטע שעשועים (סי' הנ"ל), ודלא כמו שכתב במסקנתו, שדבריו הם תמוהים מאוד, והארכתי במקום אחר ואכמ"ל. וא"כ במקוה הזה אף אם נאמר שהם מי תמציות, כיון שעכ"פ אינם פוסקים, דינם כמעין לטהר השאובין א"כ שייך טעם השני להיתר. טעם ההיתר מטעם הרא"ש בתשובה י"ל נמי, דאולי שייך גם בזה, ואכמ"ל.

ב"ל הדברים שנלע"ד דבמקוה הזה אין חשש כלל, אפילו לכתחילה מחמת נתן סאה ונטל סאה, ואעפ"כ למעשה הנני מבקש את מעכ"ה הנשאה שיחווה בזה גם כן דעתו הרחבה, ונא ונא להשיבני על ידי הבי דואר המוקדם על כל הנאמר למעלה, ולמצוה רבה יחשב. ובזה אסיים ואומר שלום למר ולתורתו, ושלום כסא תורתו יתנשא למעלה עד ביאת ינון, כנפשו הטהורה וכנפש הדבוק באהבתו ודושת^{החפץ} כל הימים באהבה עזה.

הגהות מן המחבר

ואחר כך הביא ראה מהא דמעין אינו נפסל בשאובה ודחה כמו שהעתיקתי דבריו לעיל, ונראה מדבריו קצת דוקא כי חסרו מיא אבל בלא חסרו כשר. ובפ"ו כתב בפשיטות וז"ל ואם היה מקוה שלם בכשרות אינו נפסל בשאובין אלא אם כן נפלו בו מחצה על מחצה, וכל שכן אם נפלו בו רוב שאובין, וזה נראה אפילו לא חסר כלל, וחפשי בחיבור אאמו"ר בכת"י (על ההלכות מקוואות) וראיתי שתפס בפשיטות דעת הראב"ד אפילו בלא חסר כלל שפוסל ברוב שאובין, והשיג על הב"י שלא כתב כן, והביא שכן כתב הרשב"א בתשובה ובספר משמרת הבית (ריש שער ז) בשמו, וכתב דעל כרחק צריך לפרש כן דבריו שבפ"א.

אבל אני בעניי איני מבין דהאיך נוכל לפרש על פי זה סוף דבריו שבפ"א שהעתיקתי לעיל, בחילוקו של מעין למקוה, וכן התשב"ץ (סי' יז הנ"ל) כתב בפשיטות בדעת הראב"ד באם יש ארבעים סאה מי גשמים ולא נחסר מהם כלום, אינו נפסל בשאובין כלל, רק היכא דנחסר מהם סאה. סוף דבר לא זכיתי להבין דברי הראב"ד, להשיג עומק כוונתו כראוי וצ"ע.

השלמות

(א) ראה בשו"ת מהרש"ם זצ"ל (חלק ד' סי' עה) מש"כ הרבה בדברי רבינו זצ"ל כאו.

הכשרא דמקוה מהכשרא דמעין, ומסתברא לחומרא דשאני הכשרא דמקוה דכיון דמיא קא חסרי ואזלו כי חסר ארבעים סאה משום הכי קא מהני בהו מחצה דשאובין לפסלינהו והא כנטל סאה ונתן סאה דבעינן דנשתנו רובא דכשרים, אבל גבי מעין שרבה עליו מים שאובין קא חסרו מעין לא קא חסר ע"כ, וכוונתו נראה על פי טעם השני שכתב אאמו"ר הגאון זללה"ה בכאן.

ומיהו באמת בדברי הראב"ד שם נתקשיתי הרבה ועדיין לא זכיתי להבינם כראוי, דבריש דבריו כתב (בפ"א שם) דמוכח מהא דהיה בו מ' סאה ממלא בכתף ונותן עד שיחזרו המים למראיהם, דנותן לתוכו כמה שירצה, שמע מינה דמקוה שלם אינו נפסל בשאובה. וכתב דלא קשיא מהא דנתן סאה ונטל סאה, דדוקא משום דנטל. ואחר כך כתב להוכיח מהמשנה (פ"ד דמקוואות) דנפסל אפילו במחצה על מחצה, וכתב וז"ל ואיכא למשמע מהא דמלתא דלעיל דאף על גב דמקוה שלם הוא אם נפלו לתוכו ארבעים סאה מים שאובין פסלוהו, דהא ליכא רובא דכשרות וכו', ומזה משמע אף שלא נטל.

תשובה נב

**בענין שיעור כשפופרת הנוד לענין עירוב מקואות האם זה מהתורה
וביאור פסול זוחלין - ובן י"ג שנה שנהיה בר עונשין**

הנוד דוקא, אבל זה רק מדרבנן הוא ולא מהלכה למשה מסיניא).

וראייתו הוא מן הש"ס (עירובין וסוכה) דאחא דארחב"א אמר רב שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני, פריך שיעורין דאורייתא נינהו דכתיב ארץ חטה ושעורה וגו', ואמר ר"ח כל הפסוק לשיעורין נאמר כו', ומאי פריך דלמא כוונת רב על שיעור עירוב מקוואות כשפופרת הנוד דזה הוי הלכה למשה מסיני, וזה לא נרמז בקרא. אלא על כרחך דשיעור כשפופרת הנוד הוא רק מדרבנן ולא מהלכה למשה מסיני. וכת"ה שש ומתפאר בראיה זו בכל מכתביו הללו, וכתב שזו ראיה שאין עליה תשובה, ואף אם ימצא בדברי הקדמונים

סקאלא. מוצאי ש"ק כ"ו מרחשוון תר"י לפ"ק

מאלהא רבא, שלמא רבא, לגברא רבא, הוא כבוד ידיד ה' וידיד נפשי הרב הגאון הגדול המפורסם, החריף ובקי סיני ועוקר הרים, המפורסם בכל קצוי ארץ נ"י ע"ה פ"ה כבוד קש"ת מ' שלמה קלוגר נ"י ראב"ד"ק בראד יע"א

מכתבו השלישי קבלתי שבוע העברה, ואם כי לבי בל עמי מגודל התלאות אשר עוברים עלי. לאהבת האמת לאמתה של תורה לא ארפה את עצמי מדברי תורה. והנה ראיתי שכת"ה עומד בדעתו ששיעור כשפופרת הנוד לענין עירוב מקוואות הוא רק מדרבנן, אבל מן התורה די בעירוב כל שהוא, רק שרבנן גזרו שמא לא יהיה עירוב כלל, על כן החמירו שיהיה כשפופרת

השלמות

וכעת אני מוסיף עוד, דלפי מה דכיל הרמב"ם [ריש הקדמה לסדר זרעים] דבהלמ"מ לא שייך מחלוקת, וא"כ איך פליגי ב"ש וב"ה [מקואות פ"ד מ"ה] דב"ש ס"ל עד שיפחת רובה, והרי בהלמ"מ לא שייך מחלוקת, בע"כ מוכח דהוי דרבנן. הן אמת דבזה יש לדייק גם על הרא"ש בתשובה ריש כלל ט"ז ותשובת מהרי"ל סימן נ"א שהביא ר"מ, דכתבו דשיעור י"ג שנה לגדלות הוי הלמ"מ כי הוא בכלל שיעורין. דא"כ תקשה איך פליגי רבי ורשב"א בתנוקת אם הוי קודם לתינוק או אח"כ עיין בפרק יוצא דופן (מה, ב), והרי בהלמ"מ לא שייך מחלוקת. ועליהם קשה יותר מן הש"ס שם דפריך שם מ"ט דרבי דכתיב ויבן ה' את הצלע וכו', ומהו פריך מ"ט הרי הוי הלמ"מ, ובע"כ דמקרא יליף לא מהלמ"מ וכמ"ש המהרי"ל בתשובה, ובע"כ דאינו הלמ"מ רק מקרא כאשר הביא המהרי"ל בתשובה תחלה, וצע"ג בזה.

והנה מה שהקשה ר"מ על דברינו, למה לא משני הש"ס [סוכה ה, ב] לשיעורין היינו כמה עניני שיעורין שהביא שיעור הגריס לנגעים, ורביעית שהגזיר מגלח, ושיעור שהיית כא"פ לענין צירוף, ושיעור גדלות כנ"ל ועוד כמה שיעורין. והנה באמת אני אומר אוסיפת מיא אוסיף קמחא, ואנן נאמר חדא ואת אמור חדא ויתרין הוא קושייתו. ומ"ש ר"מ דהש"ס האמת משני דגם זה הוי הלמ"מ רק דהוי אסמכתא. הנה ידידי. אבל אנן בעניותינו צריכין

(א) הנה להבנת הדברים כאן נביא שוב תשובת הגר"ש קלוגר זצ"ל בספרו הנ"ל (סי' מב) וז"ל:

והנה חזר השואל והשיב לי, וזה השכתי לו בעזה"י.

הנה מכתבו קבלתי היום, ופניתי בעזרתו יתברך להשיבו מיד. הנה באמת ביאת דבריו הניין לי, כי אני אין לי פנאי לעמוד על ענין אחד ולבאר היטב דברי הראשונים ולסלק יתירות הדרכים כנראין כסותרין לדברי, ואני סומך על בטחוני בו יתברך שיעמידני על דבר אמת ולא יצא מידי דבר שאינו מתוקן, ואחד המרבה ואחד הממעיט וכו'. ואני מעיין כל ענין רק כשעה חדא והיותר כיום תמים ולא יותר. אבל ר"מ, מעיין הרבה בכל ענינים המסתעפין ומביא לי דברי הראשונים הנראין כסותרין, ואני אבאר בעזה"י שלא יסתרו דברינו. והנה אני כותב לו בעזה"י דברים של השכל. והנה נחזור לענינינו, לדעתי הדבר מוכרח דכשפ"ה הוי רק דרבנן, מלבד ראיה ראשונה יש ראיה ממ"ש לו במכתבי ג', מחורי המערה [ס"ס מא] דדי בכ"ש [סי' רא סע' נח] כמ"ש לו שם. וגם ממה דס"ל לפוסקים דדוקא באמצע בעינן כשפ"ה אבל למעלה די בצפין על ראשו בכל שהוא [שם סע' נד]. ואי לא הוי חבור רק ע"י כשפ"ה מה לי באמצע מה לי למעלה, בע"כ דהוי רק דרבנן ומכא מראית עין, לכך למעלה דנראה החיבור די בכ"ש דוק.

היפך דבריו, אין עליו השגה, אחר שיש לו מן הש"ס ראייה שאין עליו תשובה. ובאמת תמהתי מאד על גדול הדור כמוהו, שנטה כאן הרבה מדרך האמת ותוך מכבודו,

השלמות

על כל בשרו או רובו, וכן בשיעור איזוב הוי לחומרא דבלא"ה הוי די בכ"ש. וכן נמי צירוף כזית בכא"פ לפי פשוטו לא הוי חייב רק באוכל ביחד ממש והוי בצירוף לחומרא, וא"כ בזה לא הוי מאמר שיעורין לקולא רק לחומרא ואינו דומיא דחציצין ומחיצין, לכך לא משני כן. וזה עצה נכונה לפענ"ד.

ואם יאמר האומר דאולי משמע להש"ס דמצד הסברא הוי דעירוב כל שהוא יעשה חבור והוי הלמ"מ בזה נמי להחמיר, מ"מ נבא עליו ממ"נ, אם מוכח מן הש"ס דהסברא הוי להיות מן התורה עירוב בכ"ש, וא"כ הוי זה חידוש מה דבעינן כשפ"ה, ממילא כיון דמצד הסברא ראוי שיהיה די בעירוב כ"ש והוי חידוש מה דבעינן כשפ"ה. ממילא כיון דספק לנו אם הוי מן התורה או דרבנן ראוי לומר דהוי מדרבנן, כיון דהסברא נותן דיהיה די בכ"ש. ואם נאמר להיפוך דמצד הסברא הוי ראוי דבעינן רובו רק הלמ"מ הוי להקל א"כ הוי מן התורה, אך א"כ יהיה נשאר קשייתנו למה לא משני כן הש"ס דזה כוונת שיעורין, בע"כ דהוי דרבנן ויהיה א"ש דברינו.

מיהו אחר העין כעת שמתי אני אל לבי דיש לדחות ראייה זו בדרך נכון, ובמקום שהיה ר"מ יכול לדלות מרגניתא דלי לי חספא. וכך יש לדחות, ד"ל כיון דאמר ר' יוחנן שיעורין חציצין ומחיצין הלמ"מ, משמע דכולם הוי הלמ"מ דאל"כ הו"ל לפרש איזה שיעורין הוי הלמ"מ, ומדקאמר סתם שיעורין הלמ"מ משמע כל שיעורין. ועל זה פריך הרי יש שיעורין דמכתב כתיבי, וא"כ לא הו"ל למסתם רק לומר איזה שיעורין הוי הלמ"מ. ולזה מוכרח הש"ס לומר דגם הני הוי הלמ"מ, ואסמכתא בעלמא. ומה דמשני גבי חציצין ומחיצין הכוונה כך, דהתם בחציצה גופו דהוי מן התורה בהם עצמן יש ג"כ הלמ"מ. וכן גבי מחיצין בהני דהוי מן התורה שייך הם הלמ"מ, לכך אמר סתם דבכולהו יש בהם שייכות הלמ"מ. אבל בשיעורין אם הוי אמרינן דכל הני דאמר ר' יוחנן הוי כולהו מן התורה, א"כ לא הוי בהו הלמ"מ כלל, נהי דבדברים אחרים יש הלמ"מ, עכ"פ לא הו"ל לומר סתם שיעורין הלמ"מ, ולכך מוכרח לתרץ דגם הני הוי הלמ"מ. כן יש ליישב הסוגיא ונדחה ראייתי לא כדוחק ר"מ. אך אעפ"כ דברינו נכונים מכח יתר הראיות שכתבנו בזה.

גם מ"ש ר"מ דהש"ס מתרץ האמת דקרא אסמכתא, לא ראה דברי התוספות במקומן במסכת סוכה [ו, א ד"ה אלא] דאין זה ברור דהוי אסמכתא. ובברכות [מא, א] קאמר דפליגי אדר' יוחנן וס"ל דהוי דרשא גמורה, וכן ביומא [פ, א] לפי הגירסא הישנה יע"ש. והנה עפ"י דברינו הנ"ל הווחנו ליישב קושיות התוספות

לעשות קישוטין להתורה ולומר דכל השכל לא לדחוקים כאלו. והנה מן שיעור גדלות אין התחלה לקושייתו, כיון דראה בעצמו שהמהרי"ל מביא רמזים על זה, רק שכתב דהוי אסמכתא ובאמת הלמ"מ. א"כ תינח עתה דכבר ידע הש"ס מן מה דמשני על פסוק ארץ חטה ושעורה וכו', דהני אסמכתא נינהו וכו', גם בגדלות שפיר כתב המהרי"ל דגם זה הוי אסמכתא והוא הלמ"מ, אבל לפי הס"ד דלא ידע מהך תירוצא דאסמכתא נינהו, לא מצי לתרץ על שיעור גדלות דהרי גם בהם יש רמזים שהביא המהרי"ל, כמו בפסוק ארץ חטה וכו', מיהו משאר שיעורים קשה קושיות ר"מ.

אך באמת דברינו נכונים בעזה"י כד דייקנן, והוא דודאי מה דנקט (ר' יוחנן [רב] הני תלת שיעורין חציצין ומחיצין הלמ"מ, בע"כ דהם דומין להרי דאל"כ כמה עניינים יש להמ"מ ולמה נקט דוקא הני תלת, בע"כ דהם דומין להדדי. והיינו דהני תלת הוי כולם הלמ"מ לקולא, ולולי הלמ"מ היה חומרא. והוא דהנה בחציצה אם לא הוי הלמ"מ הייתי אומר אפילו נימא אחת חוצצת כיון דכתיב את בשרו [ויקרא יד, ח] שלא יהא דבר חוצץ בין מים לבשרו, א"כ מצד הסברא אפילו נימא אחת היה חוצץ. ועוד הייתי אומר דאפילו באינו מקפיד חוצץ, ואתיא הלמ"מ להקל דרובו מקפיד בעינן. וכן במחיצין. לולי הלמ"מ הייתי אומר דגוד לא מהני, ולבוד לא מהני ודופן עקומה לא מהני וא"כ הוי הלמ"מ להקל, וא"כ לפ"ז בע"כ גם מ"ש שיעורין הוי להקל.

א"כ תינח לפי מה דמסיק דהוי על שיעור כזית וככותבת הוי זה לקולא, דהנה מן התורה הוי אמינא כיון דכתיב סתם אכילה הוי אפילו בכ"ש, ובפרט לפמ"ש המשל"מ בפ"א מחמץ [ה"ז] ד"ל לפי האמת הוי לשון אכילה בכ"ש, וא"כ הלמ"מ להקל דאינו לוקה רק בכזית. ולפ"ז א"ש דברינו, דבשלמא על שיעור חבורי מקוואות כשפ"ה זה הוי לקולא, דלפי פשוטו הוי אמינא דבעינן שיעור מקוה במקום אחד, ומהני הלמ"מ דמהני עירוב כשפ"ה. והא ראייה דהוי לקולא, דהרי ב"ש [פ"ד מ"ה] ס"ל עד שתפחת רובה, מוכח דהסברא אינו נותן להיות עירוב רק ברוב. א"כ הוי אף לס"ד עכ"פ הלמ"מ להקל, והו"ל לתרץ כן, בע"כ מוכח כמ"ש. אבל בכל הני שיעורין שנקט ר"מ הוי כולם להחמיר, דבשיעור גדלות הוי ס"ד דאפשר דלא הוי איש עד רוב שנותיו כשיעור סריס, או עכ"פ עד כן כ' כשיעור בר עונשין למעלה, וכשיעור דהוי בר דעת לענין מכירה בקרקע, וא"כ הוי הלמ"מ להחמיר. וכן ברביעית דם דהנויר מגלח הוי להחמיר, דמן התורה לא היה מגלח רק על מת ממש ולא על כזית ולא על רביעית דם. וכן בשיעור נגע הוי אמינא דבעינו שיהיה

נגע כגריס מרובע הוא הלכה למשה מסיני כמבואר ברמב"ם (פ"א מהלכות טומאת צרעת ה"ח), ואף שזה יש לדחות קצת, ע"י בפירוש המשנה להרמב"ם (ריש

ואני אומר לטעמך, והכי חוץ משיעור שפופרת הנוד שוב אין לנו עוד שיעורין שהם הלכה למשה מסיני, רק אלו הנרמזים בפסוק דארץ חטה, והלא שיעור

השלמות

חבור מקוואות ויש כאן ארבעים סאה או אין כאן כשפ"ה ואין כאן ארבעים סאה, א"כ הוי עיקר הספק אם יש בו ארבעים סאה. וספק זה עיקרו מן התורה, דמן התורה בעינן ארבעים סאה. אבל בספק מים שאובין הרי בארבעים סאה טבל, ואין ספק רק אם הוי שאובין או לא, א"כ כל הספק הוי עיקרו בדרבנן לכך הוי לקולא. ושורש הדבר, דבספק כשפ"ה הוי עיקר הספק על השיעור אם טבל כשיעור או לא, וזה הוי עיקרו מן התורה. אבל בספק מים שאובין הוי עיקר הספק רק בדרבנן.

ומ"ש ר"מ על תירוצי השני שלי דשאני בזה דהוי ב' ספקות להחמיר, על זה כתב דמרבירי התוספות בעירובין דף ל"ה ע"ב ד"ה ספק טבל, לתירוצי הראשון מוכח, דאף ס"ס וחזקה להחמיר, מ"מ ס"ל לרבנן בטומאה קלה טהור. והרי ס"ס הוי עכ"פ כמו חזקה, ומוכח דאף בב' חזקות הוי לקולא. הנה מלבד דאין זו השגה, דיכול אני לומר העיקר כתירוצי הריצב"א שם, דאו או קתני וכאשר ראה גם ר"מ, אף גם לדבריהם הראשונים נמי א"ש דבריננו. דנהי דס"ס הוי כמו חזקה, היינו אם יש לו דין כס"ס ממש, אבל בזה אין לו דין ספק ספיקא די"ל בזה ספק אחד אם טבל כדין או לא, או כיון דעיקר הספק אם טהור או לא, א"כ הוי ספק אחד אם יצא מטומאתו או לא, והוי כשם אונס חד.

ועוד י"ל דגם אינו מתהפך, דא"א להתחיל להיפוך לומר אולי במקוה חסרה טבל ואת"ל במקוה שלמה שמא לא טבל, דהרי כבר החליט כן דבמקוה שלימה טבל. וגם אין לדון על המקוה לומר שמא חסרה או שלימה ואת"ל שלימה שמא לא טבל בה, חדא דהוי ב' גופים וב' עניינים תחלה על המקוה ואח"כ על האדם. ועוד מנ"ל דהספק הוי על המקוה, הרי י"ל דמיירי שהיה שלימה וחסרה וספק באיזה טבל, וא"כ לא הוי ספק רק עליו, וא"כ א"א להתהפך ואין לו דין ס"ס, והוי רק כספק אחד וחזקה עדיפא מיניה, וי"ל בתרי חזקות מודים דהוי לחומרא.

ומ"ש ר"מ דגם לדעת הריצב"א הג"ל מניין לו דמיירי המשנה שהיה המקוה בחזקת פסול, הרי המשנה סתמא קתני וכו'. אני אומר להיפוך שכל מקשן עליו להביא ראיה, ומנ"ל להקשות הרי אני יכול לפרש דמיירי כן. ואדרבא סתמא משמע כן דאל"כ היה לו לפרש חידוש זה דהיה בו כשפ"ה מתחלה, וכמו דנקט במשנה דהתם מקוה שהיה שלם ונמצא חסר, כן ה"ג הו"ל לפרש שלא נטעה דמיירי שהיה הספק מתחלתו ובדאי דבאמת כן. ואם לא היו בו תחלה חזקת פסול רק חזקת כשרות טהור באמת. ובפרט מ"ש ר"מ דלשון ספק אם יש בו כשפ"ה פסול, ומשמע אף שהיה הנקב

בסוכה [שם] וכיומא דף פ' [ע"א ד"ה עונשין] לפי גירסא הישנה דמשני שיעורין של עונשין, הרי עיקר הקרא הוי רק לשיעורין. גם הקשו למה לא משני ביומא כמו בסוכה דקרא אסמכתא בעלמא יע"ש. והוא דהנה י"ל גוף הש"ס מה דמשני שיעורין של עונשין הכוונה כך, דהנה המשל"מ פ"א מחמץ [ה"ז] מפלפל שם עם הרא"מ [בתוספותיו על הסמ"ג הל' חמץ] דהרא"מ ס"ל דלשון אכילה בתורה הוי בכ"ש, רק לענין מלקות הוי הלמ"מ בכזית. והמשל"מ מוכיח להיפוך, דהלמ"מ הוי דלשון אכילה בתור הגופא הוי רק בכזית. יע"ש דנ"מ לענין חמץ בפסח בחצי שיעור דלהרא"מ אסור, ולמהרלנ"ח [ס"י נא] והמשל"מ מותר מן התורה.

והנה בזה י"ל כוונה הש"ס ביומא במה דמשני שיעורין של עונשין, דהכוונה כך דהן אמת דבכתוב נלמוד דהשיעור הוי בכזית, אך מן הכתוב לא נדע אם הוי הכתוב רק לעונשין אבל ללשון אכילה הוי בכ"ש, או דהכתוב בא ללמוד דהלשון אכילה בכל מקום הוי בכזית, וזה לא נדע מן הכתוב. לכך לזה באה הלמ"מ דמה דנלמוד מקרא שיעורין הוי רק לעונשין. אבל ללשון אכילה הוי בכ"ש, וזה דמשני שיעורין של עונשין דהלמ"מ הוי דהשיעור הוי רק לעונשין, אבל לאיסור הוי לשון אכילה אף בכ"ש. וא"כ א"ש, דביומא דאמר ר' יוחנן רק שיעורין הלמ"מ אפשר לפרש כן, ולכך נחא ליה טפי לפרש כן מלומר דהוי אסמכתא. אבל בסוכה דשם נקט הני תלת יחד ויגיד עליו רעיו דהכוונה דהלמ"מ הוי לקולא, ואם נאמר הכוונה דשיעורין של עונשין והיינו דהלמ"מ הוי דהקרא דהשיעורין הוי רק לעונשין אבל אכילה הוי בכ"ש, וג"מ דגם בחמץ אסור ח"ש מן התורה, א"כ הוי הלמ"מ לחומרא ולא הוי דומיא דאינך. ובע"כ דלקולא אחי לכך מוכרח לתרץ דקרא אסמכתא בעלמא, ודו"ק היטב כי נכון הוא בעזה"י וזה דרך עמוק בעזרתו ית'.

והנה מ"ש עוד על מ"ש לדחות ראייתו מן המשנה דמקוואות [פ"ו מ"ו] דספק אם היה בו כשפ"ה פסול ולדידי הרי הוי ספק דרבנן. ואני דחיתי זה דש"ה דהוי עיקרו מן התורה ולכך הוי לחומרא במקום חזקה. ועל זה הקשה ר"מ אם זה עיקרו מן התורה כיון דהטבילה הוי מן התורה, א"כ למה בספק מים שאובין למה הוי להקל הרי הוי עיקרו מן התורה. והביא ראיה גם מתוספות ב"ב פ"ד [סו, ב דבור ראשון] דהוכיחו דכולו שאוב מן התורה מכח הוכחה זו, ומה ראיה, הרי הוי עיקרו מן התורה.

והנה בחנם טרח. דבתר הספק אזלינן, דבספק אם יש בו כשפ"ה ומה נ"מ אם הוי כשפ"ה או לא. אך הכוונה אם הוי כאן

[אוצר החכמה]

[אוצר החכמה]

פ"ו דנגעים), מ"מ הלא יש עוד כמה וכמה שיעורין שהם הלכה למשה מסיני כמו השיעורין שלענין טומאת מת שבמשנה (ריש פ"ב דאהלות) כמו שכתב הרמב"ם

השלמות

בפירוש המשנה (שם משנה א' וב'), ובתוי"ט שם. וכן לענין טומאה שהנזיר מגלח כתבו התוס' (נזיר דמ"ט) וז"ל ועל חצי לוג דם ואעפ"י שמטמא באהל ברביעית

יהיה בזה חילוק לענין ספק דרבנן. ועיין בגודע ביהודה מה"ת הלכות בכור גבי גיזת בכור [סוף תשובה קצג], שכתב דבדברי דרבנן עושין ספק דרבנן לכתחלה יע"ש, וה"ה בזה ודו"ק. וגם מ"ש רי"מ בדבריו ראה מתחומין דהוי ספק דרבנן, אף דבשבת עיקרו מן התורה, כבר נדחה זה כמ"ש לעיל לחלק בין ספק כשפ"ה לספק מים שאובין, ולא דמי זה לזה.

וראייתי מהראב"ד הוא כראי מוצק, ובדאי זה נכון. כיון דהוי ס"ד לו דגוף מ' סאה הוי דרבנן בע"כ לא נאמרה הלמ"מ בזה, וא"כ מכ"ש דכשפ"ה הוי דרבנן. א"כ נהי דהוכיח דמ' סאה הוי מן התורה, והיינו דילפינן ממים שכל גופו טובל בהם או מהלמ"מ, אבל אכתי מנ"ל דבעינן חבור כשפ"ה דלמא מן התורה די בחבור כל שהוא, ומה ענין מה דמ' סאה הוי מן התורה לדין כשפ"ה. דנהי דמ' סאה בעינן, מ"מ י"ל דחבור כל דהוא די, ויש ראה מן הראב"ד דכמ"ש לעיל. והנה אני ממחר בכתבתי ומדלג על ההרים, כדי לבא לראיה העיקרית שלו דבעינן כשפ"ה מן התורה, כי הציקתני רוחי ולא אוכל אדומה. מ"ש דהוי ראה שאין עליה תשובה, ולדעתי אם יעלה שועל ופרץ את ראייתו. והנה ראה העיקרית שלו היא ממ"ש רבא בחגיגה [כב, א] דהטובל בשק וקופה וכו' דהרי ארעא חלחולי מחלחל וכו' והתוספות [פסחים יז, ב ד"ה אלא] כתבו דחלחולי מחלחל לא שייך רק במעיין, וא"כ למה ס"ל להתוספות דלטבילת אדם בעינן מ' סאה מן התורה גם במעיין, ואם לא בעינן כשפ"ה מן התורה, למה נצריך במעיין מ' סאה מן התורה הרי חלחולי מחלחל עכ"ל רי"מ.

ראני תמה עליו מאוד, איך לא ראה דברי הש"ע במקומו ומקורו בב"י [קט, ב] בשם הראב"ה [סי' תתקפח], ואם ראה איך לא הרגיש שעכ"פ דברי הש"ע לא נעלמו ממני. הרי מפורש בש"ע בסעיף נ"ב ופסק כן בפשיטות, שדוקא באם כל אחד אין בו ארבעים סאה אז לא אמרינן ארעא חלחולי מחלחל ולא מהני צירוף הנקבים. אבל אם יש באחד מ' סאה מהני צירוף הנקבים וחלחולי מחלחל, וא"כ עדיין קשה למה לי במעיין מ' סאה מן התורה הרי חלחולי מחלחל למעיין גדול. וגם החכם צבי שהשיג על ראב"ה בסימן מ"ם היינו רק מרש"י [שם ד"ה דהא ארעא] ולמה לא השיג מכל אלו הפוסקים. ולכך אדרבא לא די שאין ראייתו ראה לסתור דברי, רק אדרבא יהיה ראה לדברי וכאשר אבאר בעזה"י.

והנה בלשון הראב"ה שבב"י מבואר, דמה דקאמר רבא דלא מצטרפי הנקבים וחלחולי דארעא היינו רק במקום דאף כשפ"ה לא מהני, אבל במקום דמהני שפ"ה מהני אף הצטרפות הנקבים. וא"כ

מקודם התהוות המקוואות והעירוב הוי בפעם אחת ואפ"ה פסול מספק, ולדברי כת"ר כשר וישתקע הדבר עכ"ל. הנה אמת אמר שנשתקע הדבר שכתב רי"מ, דודאי אם הכל נעשה ביחד כל שלא הו"ל בחזקת כשרות מעולם הוי לו חזקת פסלות, דהרי מקודם ודאי לא היה בו דין מקוה, ועתה הוי ספק אם היה כשר הו"ל חזקת פסלות, ואינו כשר רק אם ידוע שהיה עירוב מקוואות כדין תחלה, רק דאח"כ נתחדש וגולד ספק אם נסתם הנקב או לא אז הו"ל חזקת כשרות, ואז באמת כשר לדירי. אבל אם נולד ספק זה בתחלה בשעת עירוב מקוואות, א"כ הו"ל חזקת פסלות מתחלה והוי ב' חזקות להחמיר.

ומ"ש רי"מ דלדידי למה נקטה המשנה [פ"ו מ"ו] מפני שהיא של תורה, הרי הוי בלא"ה ב' חזקות. הנה ישמעו אזניו מה שמוציא מפיו, הרי אדרבא כל קושיותיו יתורצו זה בזה ומדיל לדין משתלם. הרי על מ"ש דהוי עיקרו מן התורה הקשה מספק מים שאובין, ועל מ"ש דבב' חזקות אף בדרבנן הוי לחומרא הקשה מדברי התוספות בעירובין דף ל"ה. וא"כ כעת י"ל דתרווייהו אתנהו דודאי בדרבנן היכי דאין לו עיקר מן התורה אף בב' חזקות הוי לקולא, והן הנה דבב' התוספות עירובין. אבל היכי דהוי עיקר מן התורה, אז בחד חזקה לא עשוהו כשל תורה, והיינו האי דספק מים שאובין דהוי לקולא. אבל בב' חזקות ויש לו עיקר מן התורה הוי לחומרא, לכך נקטה המשנה מפני שהוא של תורה. ואם כי לעיל כתבנו דאינו דומה כלל ספק כשפ"ה לספק מים שאובין, מ"מ דברי תורה כפטיש יפוצץ סלע לפי דרך זה דשאני חד חזקה מב', י"ל כס"ד של רי"מ דשיון הם וכנ"ל.

ומה שהקשה על דחיית ראייתו מן הראב"ד [ספר בעל הנפש שער המים פ"ד] דכוונת הראב"ד הוי דאם הוי מן התורה כשר בלא מ' סאה הו"ל חזקת כשרות, והקשה ממ"ש דבדברי דרבנן אף בדרבנן לחומרא והאריך בזה. ואני לא אאריך כי הוא ללא צורך, דאטו משועבד אני בתירוצן זה לסברתי הראשונה, הרי אם נחזיק בתירוצן זה י"ל דנאמר כטעם הראשון שכתבתי דעיקרו מן התורה שאני. ותירוצן שלי דשאני בין ב' חזקות אחד י"ל כדחיה השנייה שכתבתי דשאני בין חד דרבנן לתרי דרבנן. ועוד מלבד זה יש כמה דחיות לדחות דבריו, אלא שאין רצוני להטריח לעצמי להאריך במה דאין בזה הכרח, שכל משכיל אמת יודה שי"ל דכן דרך הפשוט בכוונת הראב"ד וגם מ"ש לחלק בין חד דרבנן לתרי דרבנן הוא נכון. ומ"ש רי"מ מנ"ל כן, הנה כל יוצא ובא בשער הש"ס ופוסקים ידע החילוק בין חד דרבנן לתרי דרבנן בכמה דוכתא, ולמה לא

שבש"ס (גדה דכ"ו) ובודאי כלהו הלכה למשה מסיני הם, וכן כתב הרמב"ם בחבורו בפירוש לענין שיעור עץ ארז ואזוב ושני תולעת (ריש פ"א מהלכות טומאת

כו', מ"מ אין הנזיר מגלח אלא על חצי הלוג ושיעורין הלכה למשה מסיני וכו' ע"כ, וכן כתב בפירוש הרע"ב שם, ועי' בש"ס (שם דנ"ז), וכן חמשה שיעורין טפח

השלמות

לדעת רש"י, בע"כ דס"ל כמ"ש דשפ"ה הוי רק דרבנן. ותקשה לי קושיות ר"מ והוכיח דהם ס"ל כפירוש הראב"ה ולא כרש"י.

ומ"ש ר"מ מהחכם צבי בסימן מ' מוכח מסוף דבריו דשפ"ה הוי מן התורה, הנה למה לא ראה תחילת דבריו שכתב דהר"ש [עיי' פ"ו מ"ה] ס"ל דמה דבעינן כשפ"ה הוי רק לקדשים ולא לחולין, ובודאי מן התורה אין לחלק בין חולין לקדשים, בע"כ דס"ל דהוי רק מעלה דרבנן. ואדרבא ממקום שרוצה ר"מ לרדות דברי משם ראה לדברי וכמעט אני אומר ברוך ה' שהנחני בדרך אמת כזה.

והנה בסוף תשובתו רצה לרדות דברי במ"ש דב' ענינים יש בפסול מקוה והוא דחה זה, והנה בדבריו יש ראייה לדברינו. והנה בעיקר ראייתי מלשון הטור [צו, א] שכתב כפל לשון דבעינן נקוין ועומדין, וכן לשון כל הפוסקים דדייקו בלשונם בכפל דקור וקיימו. וגם מ"ש ר"מ דזה הוי רק דרוש וקבל שכר, דאיך אפשר שלא יהיו זוחלין אם יוצאים לחוץ. אומר אני וכי לא ראה מימיו נהר שמתפשטין מימיו מן הגומא ומתרחב לחוץ, ומ"מ אינו זוחל רק עומד במקום אחד. ואומר אני דבאמת בכלל אשכורין הוי כולל ב' כוונות יחד, היינו שלא יהיו זוחלין רק עומדין ולא נדים ונעים, וגם שיהיה בתוך הגומא ולא מתפשטין חוץ לגומא דאז אפילו בעומדין פסול, ובחסר אחד מהני או מהני לא נקרא אשכורין, כי אשכורין תרתי משמע שיהיה נקוין וגם עומדין, ובודאי דעת הט"ז בהלכות נט"י [סי' קנט ס"ק כ] עיקר דלטבילה לא מהני רק בתוך הגומא, ולא כמג"א [סי' קס ס"ק טו] שם. וכבר כתב ר"מ בעצמו דדברי המרדכי ריש מקוואות [סי' תשמד] מורה כדעתו, וכן לשון הרא"ש בנדרים [בפרושו מ, א], וא"כ יפה כתבתי ראייה ממה שלא פסלו בשוקת יהוא [פ"ד מ"ה] רק זה שאין בו כשיעור, ולמה לא פסלו גם הכשירה מכח זוחלין. ואין לומר כמ"ש ר"מ דבשעת טבילה לא היו זוחלין, דסוף סוף עכ"פ הרי המים יוצאין חוץ לגומא ולא הוי נקוין, ונהי דלא נפסלו מכח זוחלין יפסלו מכח דאין נקוין בגומא. ולדעת הסוברים שפוסלין בזוחלין אפילו יש מ' סאה חוץ הם, מכח דסוף סוף אינו טובל רק בזוחלין, א"כ ה"נ יפסל דטובל באלו שמתפשטין חוץ לגומא.

ומ"ש ר"מ דמהני המחיצה שהנקב בו, צ"ב, דהרי בולטין ויוצאין המים תוך הנקב ויוצאין דרך הדופן, א"כ אין להמים מחיצה להחשב בתוך הגומא. רק זה יפה כתב שהמחיצה של המקוה השניה מחשבין כאלו היה בתוך הגומא. והנה זה הדבר אשר דברתי כי זה הוי ראייתי. כיז דהוי עירוב מקוואות נחשב המחיצה המפסקת

בע"כ מה דס"ל להפוסקים דבמעין בעינן מן התורה מ' סאה, היינו במקום דלא שייך חלחול, א"כ שפיר כתבנו דהיכי דשייך חלחול י"ל אף פחות מכשפ"ה מהני מן התורה. ולדברי הראב"ה בע"כ כוונת הש"ס, דודאי מכל העולם אף רחוק כמה לא שייך לומר חלחולי מחלחל, רק ראיות רבא הוי ממעיינות הקרובים זה לזה ואין בכל אחד מ' סאה למה יופסלו נימא בזה חלחולי מחלחל, בע"כ דלא מהני חלחול בדליכא כי אם שיעור השלם. ומה הוכיחו התוספות דבמעין היכי דאינו סמוך לנהר גדול דיש בו מ' סאה אז פסול מן התורה. והוכחתם הוי רק דמצד עצמו אינו כשר בלי מ' סאה, ונ"מ היכי דאינו סמוך לנהר גדול, אבל היכי דסמוך לנהר גדול ושייך ארעא חלחולי מחלחל מהני בזה, וזה מוכרח לדעת ראב"ה. א"כ י"ל מה"ת היה כשר בזה אף בלי מ"ס רק מדרבנן בעינן כשפ"ה.

ולפ"ז אדרבא יהיה ראייה לדברינו, ויתיישב בזה קושיות החכם צבי סימן מ' למה פסק הש"ע כראב"ה כיון דרש"י חולק עליו. ולפמ"ש א"ש דהתוספות וכל הפוסקים דס"ל דבמעין בעינן מ"ס מה"ת, הם בע"כ ס"ל כראב"ה דאל"כ תקשה קושיות ר"מ למה נבעי מ' סאה מן התורה, נהי דאין הנקבים מצטרפין, הרי מן התורה לא בעינן כשפ"ה, ובע"כ דהם מפרשי כראב"ה דלא שייך חלחולי מחלחל רק בסמוך ולא מרחוק. ודוקא היכי דגם שפ"ה לא מהני, אבל בסמוך לנהר גדול מהני באמת. וא"כ כל הני פוסקים מפרשים דלא כרש"י, וממילא גם הני דמכשרי במעין מן התורה בלי מ' סאה, בע"כ ס"ל כראב"ה, דאל"כ למה לא זכרו עוד טעם ההכשר מכח חלחולי מחלחל, וגם הפוסקים שכתבו דראיות התוספות מוכרחין, למה לא הכשירו [שם] מכח חלחולי מחלחל ואף דאין הנקבים מצטרפין הרי מן התורה לא בעינן כשפ"ה, בע"כ דס"ל כראב"ה וא"כ הוי דעת רש"י יחידי לכך לא חששו לדעתו.

ומרש"י עצמו נמי אין ראייה דבעינן כשפ"ה מן התורה, די"ל דהוא ס"ל באמת דמעין די בכ"ש מן התורה, רק מדרבנן בעינן מ' סאה. וגם ממה שלא הקשה החכם צבי מכל הני פוסקים דס"ל דמעין מן התורה בעינן מ' סאה, ולמה לא הקשה מהם על הראב"ה כקושיות ר"מ. וכן הבי" נהי דלא הביא דברי רש"י, הרי כל הני פוסקים הביא בדבריו ולמה לא כתב שהם חולקים על פירוש הראב"ה, בע"כ כמ"ש די"ל דשפ"ה הוי רק דרבנן והם מיירי רק היכי דלא שייך חלחולי מחלחל. והנה לא די שלא הוי ראיות ר"מ לסתור דברי, רק אדרבא יש ראייה לדברינו ממה שלא חשש הש"ע

צרעת). וכן שיעור שהיית כדי אכילת פרס לענין צירוף אכילת כל האיסורין לכת ולמלקות הוא הלכה למשה מסיני כמבואר ברש"י (פסחים דמ"ד).

ועוד כמה וכמה שיעורי תורה עצמו מספר, וז"ל הרא"ש (בתשובה ריש כלל טז) ששאלת מאין לנו דבן י"ג שנה ויום אחד הוא בר עונשין אבל פחות מכן לא, דע כי הלכה למשה מסיני הוא והוא בכלל שיעורין

השלמות

והנה נשמט עוד לדחות ראייתו מלשון [הרמב"ם פ"ח ה"ח] ורש"ע [סע' ס] ממ"ש שאין הנוחלין מערבין א"כ עמדו. וראיה זו אינה מכיר כל עיקר, דודאי בעמדו כיון דהוי עירוב מקוואות אין פוסל בהם גם התפשטותם לחוץ, כיון דחוזרין ונכנסין לתוך המקוה הוי חד מקוה, אבל אם אין מחוברין למקוה רק לחוץ פסולין אפילו עומדין, אם מתפשטין חוץ לגומא וז"פ.

וכעת נפנה לפלפולו בדברי רש"י בקדושין [עט, א ד"ה על גבין] ונדה, [ב, ב, ד"ה טהרות] למה נקט כלים, הרי לכלים די כרביעית מן התורה וכו'. וכתבתי די"ל דשאני בזה דהוי תרתי לריעותא. ועל זה תמה דהרי במשנה זו מקוה שנמדד [מקוואות פ"ב מ"ב] מסיים על זה בד"א בטומאה חמורה אבל בטומאה קלה טהור הרי בתרתי לריעותא נמי טהור בטומאה קלה עכ"ד. הנה ודאי מסיפא דטומאה קלה לא קשה מידי בלא"ה על רש"י, די"ל דשאני בין אם תחלת הטומאה הוי רק מדרבנן בזה הקילו, אבל אם תחילת הטומאה הוי מן התורה, רק דמין התורה טבל והוי הדרבנן רק בענין הוצאתו מטומאה, בזה י"ל דהוי ספיקו לחומרא. רק דמ"מ הוי קשה, כיון דסוף סוף מן התורה טהור רק מדרבנן טמא והוי ספק דרבנן, על זה כתבתי שפיר לחלק בין חדא ריעותא לתרתי לריעותא דזה הוי כודאי ואף בדרבנן לחומרא. ואף דבטומאה קלה גם בזה הקילו, היינו בתחלת דרבנן לא רק אם טמא מן התורה רק ההכשר הוי מן התורה ופסול דרבנן.

מיהו מ"ש דלמא מיירי רש"י בטומאה חמורה, בזה יפה כתב דהוי אגב שיטפיה דבע"כ מיירי בטומאה חמורה, שכן מפורש במשנה שם פ"ב דמקוואות [מ"ב], אף גוף דברינו נכונים דמסיפא לק"מ, דיש לחלק בין אם גוף הטומאה היא קלה ובין אם גוף הטומאה היא חמורה רק מצד אחר בא לו שהוא דרבנן מצד המכשיר, רק יש להקשות דסוף סוף הוי ספק דרבנן ולהקל, ובזה יפה כתבתי די"ל דתרתי לריעותא הוי כודאי. זולת זה אין פנאי להאריך יותר, כי אי אפשר לי לעמוד על ענין אחד. ויאמין לי כי בכל תשובה לא יהיה כיום תמים עם מלאכת הכתיבה, וביני ביני היו ענינים מפסיקין ג"כ. רק בו יתברך בטחתי להעמידני על דבר אמת, כאשר נפשי אותה ויעש כן ה'. דברי ידידו.

כמאן דליתא והוי כאלו היה מקוה אחת. וא"כ אם מהני זה להחשיבו אשבורן לענין להחשב נקוין בגומא, מהני נמי להחשב עומדין ולא זוחלין, ותרין ר"מ הוא עצמו ראייתי וכוונתי.

ומ"ש ראייה מלשון הש"ע [סע' טו] מקוה שמימיו מתפשטין וכו', י"ל דשם הכוונה במקוה בתוך גומא רק שהגומא רחב הרבה, וכותלי הבור רחוקים זה מזה עד שהמים נמוכין אבל מ"מ הוא בתוך גומא. וכן מפורש בב"י [ק"ב, א] בלשון הר"ש [פ"ז מ"ז] בזה מפורש כן להדיא, ואני אוהב לקצר במה שאין בו חידוש. וגם פסול זוחלין הוא כדברינו, שאם דרכן לזחול אף שעתה אינו זוחל המה פסולין. ומ"ש ראייה מלשון הפוסקים דבעינן שלא יהיו זוחלין בשעת טבילה, י"ל דודאי תרתי בעינן שלא יהיו זוחלין בשעת טבילה אף שאין זוחלין מתחלה, וה"ה להיפוך אם דרכן לזחול אף דעתה אינו זוחל נמי פסולין. וזה החילוק בין דין נקוין לדין עומדין, דבדין עומדין לאפוקי זוחלין היינו אפילו אם עתה אינו זוחלין רק דרכן לזחול נמי פסולין. אבל לענין שיהיו נקוין זה תלוי בשעת טבילה, דאם בשעת טבילה הם בתוך גומא סגי בכך, אף דבשעת אחרת הם מתפשטין לחוץ רק שאינו דרך זחילה ואין דרכם בכך כשירה. אבל אם בשעת טבילה הם מופשטין בחוץ, אף שלא דרך זחילה פסולין מכא דאין נקוין בגומא.

ומ"ש לחלק דאם ע"י כלים מנעם מלזחול דכשרים דשאני ע"י מעשה חדש, זה חילוק ברור ונכון הוא, אשר כל משכיל יבין זה, דודאי מעשה שאני דמעשה מוציא מיד מעשה. והרי אם יהיה נשאר כן תמיד לא יהיו נזחלין בשום פעם, ובודאי זוחלין שעשאן אשבורן כשרים. ואני לא אמרתי רק בזוחלין שדרכן לזחול, ואם כי עתה אינו זוחלין סופן לזחול, בזה אני פוסל. ובאם ע"י מעשה מנעם מלזחול הרי אם יהיה נשאר כן לעולם לא יזחלו לכך כשרים. ואם אח"כ נטל הכלים פנים חדשות באו לכאן, ולזה הדבר ברור כמ"ש בעזה"י. ומ"ש ר"מ בסוף דבריו שלענין יתר דברינו יעיין במרדכי ריש נדה ויראה שדברי תמוהין, עיינתי שם ואין בו רמז רמיזה תמיה עלי. והנה לפי דעתי פרקתי מעלי בעזה"י כל תלונותיו, ואם אפשר כי נשמט דבר אחד בהחפזי הוא ממה שראיתי שאין בו צורך להזכירו, ותפשתי רק העיקר.

אך אחר שהשגנו עליו מדברי הרמב"ם רוצה לדחוק להוציא דברי הרמב"ם מפשטן, וכל הרואה יראה שפירושו אינו אמת.

חדא, שהרמב"ם התחיל בדיון זה כמה הוא שיעור הנקב שהוא כשפופרת הנוד כו', ועל זה סובב והולך כל דבריו בדיון זה, ובודאי על שיעור זה כיון בכל מה שכתב בהלכה זאת. ועוד דא"כ, מה זה שסיים ספק שיעורו להחמיר, ולדברי כת"ה גם כן קאי על ספק שיעור מ' סאה, והא לא מיירי בזה רק בספק אם יש בנקב כשפופרת הנוד, ולדברי כת"ה צריך לדחוק שפירושו הוא דכיון שיש ספק אם יש כשפופרת הנוד א"כ ספק הוא אם יש מ' סאה במקום הזה ע"י עירוב, ומי דוחק אותנו לקבל הדוחק הגדול הלזה, בכדי להעמיד דברי כת"ה. בפרט שבר מן דין, יש לנו ראיות ברורות בעיקר הדין ששיעור שפופרת הנוד הוא מן התורה כאשר יבואר לקמן.

ועתה נדבר מהראיה שהבאתי מדברי הרמב"ם והמשנה עצמה (פ"ו דמקואות) דקתני ספק אם יש כשפופרת הנוד פסול, ואם שיעור שפופרת הנוד הוא רק מדרבנן אמאי פסול מספק, הא הוי ספיקא דרבנן. ומה שכתב מעכת"ה במכתבו השלישי משום חזקת טומאה, ואף דהת"ק סובר דבטומאה קלה אזלינן בספיקא להקל אף במקום חזקת טומאה, שאני הכא דמשום דעיקרו מן התורה על כן לכולי עלמא ספיקא להחמיר במקום חזקת טומאה עכ"ד.

ובאמת זה אינו, דאם זה מקרי עיקרו דאורייתא להחמיר מספק, משום שעיקר הטבילה מן התורה, א"כ למה מקלינן בספק מים שאובים למקוה מטעמא דהוי ספיקא דרבנן, הא גם עיקרו דאורייתא הוא לפי זה, דהא עיקר הטבילה מן התורה הוא, ומה לי שטבל במקוה שספק אם הוא פסול מדרבנן משום או שטבל במקוה שספק אם הוא פסול מדרבנן משום שאין בו עירוב כשפופרת הנוד, דהא תרוייהו דרבנן הם לפי דברי מעכת"ה. ואם נאמר דבספק מים שאובים יש טעם אחר להקל, על פי מה שכתב בתשובת נודע ביהודה (מ"ק חיו"ד סי' סה) משום דבזה אין לצרף חזקת הטמא להחמיר, משום דאפשר לדון על המקוה עצמו דגם כן

וזה מהרי"ל בתשובה (סי' נא) מ"ש מ"ר ונ"ל דאין נקרא גדול עד י"ג שנה, ודאי סמך יש מז"ו יצרתי גו', אין סומכין על זה דאסמכתא מדברי קבלה היא, עוד שמעתי סמך מכרי רשעתו כו', וגם על זה אין סומכין כו', אלא העיקר מכח הלכתא כמו כל השיעורין דהלכתא נינהו, וכן בן ט' לביאה, וכן י"ב לנדרים, וי"ג לעונשין, ועשרים לשערות, ול"ו דהוי רוב שנותיו לסריסות, ובאשה בת ג', ובת י"א, ובת י"ב, כל הני הילכתא נינהו ככל שיעורין דאורייתא וכו' עכ"ל. וכן מבואר בש"ס (נדה מה, א) אמרו ליה כשם שכל התורה הלכה למשה מסיני כן פחותה מבת שלש שנים כשרה לכהונה הלכה למשה מסיני. על כרחך כוונת הש"ס הוא שכשם שכל שיעורי תורה הם הלכה למשה מסיני, כך שיעור זה דעד שלשה שנים אין ביאתה ביאה גם כן הלכה למשה מסיני כמו כל שיעורי תורה, ועי' בפירוש המשנה להרמב"ם שם.

וא"כ לדברי כת"ה אשר קושיה זו מצאה חן בעיניו, תיקשי על הש"ס למה לא משני דמה שאמר רב שיעורין הלכה למשה מסיני, על אלו שיעורין נאמר, ושוב לא יועיל במה שנאמר דשיעור שפופרת הנוד הוא מדרבנן היפך האמת. אבל באמת קושיה זו אינה קושיה כל עיקר, שהש"ס האמת משני, דאף אלו השיעורין הנרמזים בפסוק דארץ חטה הם רק מדרבנן כדפריך הש"ס שם, ותסברא שיעורין מי כתיבי, כמו שפירש רש"י (שם בסוכה). ואחר שאין לו לכת"ה ראיה, פשיטא שאין לנו לחדש מבחוץ, לומר דשיעור שפופרת הנוד הוא רק מדרבנן, והאמת הוא שהוא הלכה למשה מסיני, כמו שאר שיעורי תורה, וכמפורש בדברי הרמב"ם (פ"ח ממקואות ה"ה) שהבאתי במכתבי.

ומה שדחק כת"ה לפרש בדברי הרמב"ם שמה שכתב הרמב"ם וז"ל ספק יש בנקב כשפופרת הנוד כו' אין מצטרפין, מפני שעיקר הטבילה מן התורה, וכל שעיקרו מן התורה אף על פי ששיעורו הלכה, ספק שיעורו להחמיר ע"כ. ודחק כת"ה לומר שכוונתו על שיעור ארבעים סאה שהוא הלכה למשה מסיני. ע"כ. ובאמת אני אומר שאם היה כת"ה נזכר מדברי הרמב"ם אלו קודם כתיבתו, לא היה מוציא דברי הרמב"ם מפשטן,

הוי ספיקא דרבנן בלי שמצטרפין לזון על הטמא, וכשאנו דנין על המקוה אין כאן חזקת טומאה, ועיין במשנה למלך (סוף הלכות מקוואות), ובספר סדרי טהרה (סוף סי' קצט), ועיין מה שאכתוב לקמן.

א"כ בלאו הכי נסתרו דברי כת"ה, דהא בספק אם יש כשופרת הנוד גם כן אין אנו צריכין לזון על הטמא, דהא כשאנו דנין על המקוה עצמה גם כן אינו רק ספק דרבנן לפי דברי כת"ה, ושוב אין כאן חזקת טומאה, ואמאי פסול בספק אם יש כשופרת הנוד, וממה נפשך מוכח ומוכרח דשיעור שפופרת הנוד הוא הלכה למשה מסיני, ומשום הכי פסול מספק, דכיון דעיקר הטבילה מן התורה. והשיעור מהלכה למשה מסיני, ספק שיעורו להחמיר אף בלא חזקה. ויעוין באחרונים (יו"ד סי' רצד), ובתשובת מהרשד"ם (חיו"ד סי' קצא), ובפרי מגדים (בפתיחה להלכות טריפות).

ועוד נלע"ד להביא ראיה דבכהאי גוונא לא מקרי דרבנן שיש לו עיקר מן התורה, להחמיר עבור זה מספק משום חזקת טומאה. דהא התוס' (ב"ב סו, ב. בד"ה מכלל) הביאו ראיה דכולו שאוב מן התורה מדתניא שני מקוואות אחד שאוב ואחד כשר וטבל באחד מהם מטומאה חמורה ועשה טהרות הרי הן תלויות ומדלא מטהרין מספק אלמא כולו שאוב פסול מן התורה, וכן הר"ש (פ"ב דמקוואות) הביא ראיה זו, ואם נאמר דזה מקרי עיקרו מן התורה כיון שעיקר הטבילה מן התורה הוא, א"כ מה זו ראיה, דלמא לעולם אף כולו שאוב מדרבנן, והא דטמא, משום דהוי עיקרו דאורייתא ומשום הכי טמא מספק מחמת חזקת טומאה של הטובל. ובכאן אין לומר חילוק הנודע ביהודה (הנ"ל), דהא כאן לא נולד הספק במקוה רק בהטמא, שאינו ידוע באיזה מקוה טבל.

ואין לומר דכאן יש נגד חזקת הטמא חזקת הטהרות שעשה, זה אינו דכיון שהטמא נשאר טמא משום חזקתו, א"כ חזקת הטהרות אין מועילים כלום, כיון שודאי עסק בהם האדם ובהם לא נולד הספק. וכבר דברו בזה הקדמונים (נדה דף יח ובערובין דל"ה), ובספר סדרי טהרה (שם) האריך בזה בשם הרא"מ, וראיה דהא ר' יוסי דמטמא בטומאה קלה, אף הטהרות שעשה מטמא, דהא קאי את"ק. וטעמא דר' יוסי משום חזקת טומאה.

ויעוי"ש בנודע ביהודה (סי' הנ"ל), ואף אם נאמר דהתוס' סבירא להו דחזקת הטהרות מועילים לנגד נגד חזקת הטמא של הטובל, כמו שנראה שזהו שיטתם (בעירובין שם ובנדה די"ח) ואכמ"ל, מ"מ עכ"פ ראיה מוכרחת אין כאן, בפרט שגם שאר הקדמונים כתבו ראיה זו, ומוכח גם כן מזה דבכהאי גוונא לא מקרי דרבנן שיש לו עיקר מן התורה להחמיר, ואכמ"ל עוד.

והישוב השני שכתב כת"ה, דמשום הכי פסול אם יש ספק אם הוא כשופרת הנוד, דאף שהוא רק מדרבנן, מ"מ יש שני חזקות להחמיר, חזקת הטמא וגם חזקת פסול של המקוה קודם שנתחבר להכשיר, ומספק אתה בא להכשירו על ידי החיבור, וכיון שיש שני חזקות להחמיר מחמירין אף בדרבנן. והנה מגוף הדין אם להחמיר בספק דרבנן כשיש שני חזקות להחמיר, אין לי הכרעה, דלפי תירוצי הראשון שבתוס' (עירובין לה, ב. ריש ד"ה ספק לא טבל) יש ראיה להיפך מדברי כת"ה, דהא כתבו דבטבל מטומאה קלה, אף שיש ספק ספיקא להחמיר אפילו הכי טהור לת"ק, והרי כתבו הראשונים דספק ספיקא עדיף מחזקה הרי מבואר דאף שיש שם חזקת טומאה, דהא ר' יוסי מטמא מהאי טעמא ואפילו הכי סבירא ליה לת"ק דטהור אף שיש חזקת טומאה וגם ספק ספיקא להחמיר, וא"כ מכל שכן כשיש שני חזקות להחמיר.

וא"כ שלתירוצי ריצב"א (שם) דאו או קתני, י"ל להחמיר ביש ספק ספיקא להחמיר אף בדרבנן. וכבר העיר בזה המשנה למלך בכמה מקומות, ודברי הנודע ביהודה (מה"ת חיו"ד סי' סד) מה שכתב בענין זה תמוה מאד, ואכמ"ל. אבל אף אם נאמר להחמיר בדרבנן כשיש שני חזקות להחמיר, מ"מ תירוצי כת"ה תמוה מאד, דמי הגיד לו לכת"ה שהעירוב נעשה כשהיה המקוה כבר בחזקת פסול, הלא במשנה ורמב"ם סתמא קתני, ספק אם יש כשופרת הנוד פסול. ומשמע אף שהיה הנקב מקודם, והתהוות המקוואות והעירוב היה בפעם אחת ואפילו הכי פסול מספק, ולדברי כת"ה כשר בזה, וישתקע הדבר.

וחיין מזה דברי כת"ה בזה תמוהים, דאי הטעם דפסול מספק הוא משום שיש שני חזקות להחמיר ומשום הכי פסול משום דהוה ליה כודאי. א"כ למה נקטו

שני חזקות לחומרא מחמירין אף בדרבנן, א"כ מה זה שכתב דאם מן התורה לא בעינן מ' סאה וא"כ מן התורה הרי כשירה, ויש לה חזקת כשרות. אתמאה, דהא מעולם לא היתה פסולה מן התורה לפי זה, וא"כ הרי בכל פסולי דרבנן כולם יש להם חזקת כשרות מן התורה דמן התורה כשרים הם ורבנן הוא דפסלו, ואפילו הכי אם יש שני חזקות להחמיר מחמירין לדברי כת"ה.

הג' בעצמך לר' יוסי דמחמיר ספק טבל מטומאה קלה משום חזקת טומאה הראשונה, ולדברי כת"ה נמי נימא דאדרבא יש לו חזקת טהרה מן התורה, דהא מן התורה טהור גמור הוא, דהרי לא נטמא רק בטומאה דרבנן, ואפילו הכי מחמיר ר' יוסי משום שעכ"פ יש לו חזקת טומאה דרבנן, דקודם שנולד הספק בטבילת הוי ודאי טמא מדרבנן, ועכשיו אל תטהרנו מספק. וא"כ לדברי כת"ה שבאם שיש שני חזקות להחמיר מודה ת"ק לר' יוסי שטמא מספק, א"כ חזרה הקושיא למקומה מנא ליה להראב"ד ששיעור מ' סאה מן התורה הוא, ודלמא לעולם שהוא רק מדרבנן, והא דספק אם יש כשפופרת הנוד פסול, משום שני חזקות הוא לדברי כת"ה דהא המקוה היתה פסולה מדרבנן קודם שנולד הספק, היינו קודם שנתערבה, ועכשיו שיש ספק אם נתערבה כשפופרת הנוד ונתכשרה, העמידנה על חזקתה הראשונה.

וג' דברי הר"ש שהביא כת"ה אין להם ענין לכאן, דתוכן דברי הר"ש ליישב התוספתא דלפעמים חומר בספק בטבילה מטומאה קלה מטומאה חמורה, דאם היו שני מקוואות אחד שאוב ואחד כשר, וטבל באחת מהם מטומאה חמורה ועשה טהרות, בשני ועשה טהרות, הראשונות תלויות והשניות טהורות, ובאם טבל כן מטומאה קלה שניהם תלויות משום שבאם טבל מטומאה חמורה לא אמרינן דשמא טבל בראשונה בכשר ואחר כך בשאוב ונטמא מדרבנן כדין הבא ראשו ורובו במים שאובין, משום דכיון דודאי חזקת טומאה חמורה הראשונה אזלה, מספיקא לא מחתינן ליה לטומאה קלה. אבל אם טבל מטומאה קלה, י"ל דטבל מקודם בכשר ואחר כך בשאוב, דהא גם מקודם היה רק בחזקת טומאה קלה, על כן יש לחוש שמא לבסוף נטמא בשאובין שהוא גם כן טומאה קלה, זה תוכן דברי הר"ש.

בהמשנה ורמב"ם הטעם מפני שהיא מן התורה, והיינו משום שעיקר הטבילה מן התורה ותיפוק ליה דאף אם היה רק דרבנן גרידא יש להחמיר מספק משום שני חזקות לפי דברי כת"ה. אלא ודאי דליתא, והמשנה ודברי הרמב"ם כפשטן, דמשום הכי פסול מספק משום שהשיעור הוא מהלכה למשה מסיני, והא דקתני משום שהעיקר הטבילה מן התורה, כבר האריך בזה הרשד"ם והאחרונים, או דאם עיקר האיסור הוא מהלכה למשה מסיני הולכין בספיקו להקל, רק באם שהעיקר האיסור מן התורה ושיעור דרבנן הולכין בספיקו להחמיר. או דאף בשגוף האיסור מהלכה למשה מסיני הולכין בספיקו להחמיר, רק דהלכה נאמר כך דאם עיקר האיסור הוא מהלכה למשה מסיני אם יש ספק בשיעורו ספיקו להקל, על כן קתני במתני' דמשום הכי פסול מספק, משום דעיקר האיסור הוא מן התורה והשיעור הוא מהלכה למשה מסיני כמו שכתב הרשד"ם והפרי מגדים (שם).

ומזה שכתב כת"ה על מה שכתבתי ראייה מהראב"ד בספר בעלי הנפש שהביא ראייה ממשנה זו דשיעור מ' סאה לטבילת אדם הוא מן התורה מדפסול מספק אם יש כשפופרת הנוד, ומבואר מזה דאם היה רק מדרבנן לא היה פסול מספק, ומזה הבאתי ראייה דשיעור כשפופרת הנוד הוא מהלכה למשה מסיני דאם לא כן אמאי פסול מספק. ועל זה השיב כת"ה ובמה דסיים אפתח וז"ל ועוד עמוד והתבונן לפי מה שכתבתי דכאן הוי ב' חזקות דמקוה יש לה חזקת פסלות טרם שנתחברה כשפופרת הנוד וא"כ אתי שפיר תינח אם בעינן מ' סאה מן התורה ממילא לא היה למקוה זו מעולם חזקה כשרות לכן אדרבא יש לה חזקת פסלות והוי ב' חזקות, והוי ודאי לחומרא לכולי עלמא. אבל אם מן התורה לא בעינן מ' סאה, א"כ מן התורה הרי כשירה וא"כ אדרבא יש לה חזקת כשרות מן התורה. וידוע דעת הר"ש דהיכא דיצאה מחזקה מן התורה אף מדרבנן לא נחשב חזקה, ומכל שכן אם יש לה חזקת כשרות מן התורה דהוי חזקה מעליא, וא"כ עכ"פ ליכא חזקת פסלות וראוי לילך בדרבנן לקולא, כך היא הוכחת הראב"ד עכ"ל מעכת"ה.

ואני עמדתי הרבה ולא הבנתי כלום, ולא ידענא מה קאמר מר. כיון שהניח כת"ה הנחה דהיכא שיש

וא"כ אם נאמר דלהר"ש בכל מקום יהיה הדין כן, דאם היה טובל מטומאה חמורה וטבל במקוה ספק פסול מדרבנן, אין לומר בזה מקום להחמיר משום חזקת טומאה, דהרי היה לו חזקת טומאה של תורה, ועכשיו ודאי יצא ממנה ומשום הכי אף מדרבנן אין לומר בזה חזקת טומאה. אבל אם היה טמא מטומאה קלה וטבל במקוה ספק פסול מדרבנן, יש מקום להחמיר משום חזקת טומאה להחמירין בדרבנן נגד חזקה, א"כ תתהפך כחומר חותם, שאם נאמר דמ' סאה הוא רק מדרבנן, יש מקום להחמיר מכח חזקת המקוה, שכיון שמקודם שנתחברה היתה פסולה ודאי מדרבנן ועכשיו יש ספק אם יצאה מידי פסול דרבנן, העמידנה על חזקתה.

אבל אם נאמר דמ' סאה הוא מן התורה א"כ קודם שנתחברה היתה פסולה מן התורה, ועכשיו שודאי נתחברה אלא שספק אם יש בחיבור כשפופרת הנוד א"כ מידי חזקת פסול הראשון של תורה ודאי יצא, ויש ספק אם כשר מדרבנן, א"כ לא שייך בזה לומר להעמידו בחזקת פסול הראשונה, דהא עכ"פ ודאי יצא מידי פסול הראשון, ואין מחזיקין משל תורה לשל דבריהם.

הגהות מבן המחבר

(א) הנה המשנה למלך (שם) פירש דברי התוספתא הנ"ל, על פי מה שהניח שם הנחה קיימת דבשני שבילין אחד טמא ואחד טהור ואחד היה ברשות היחיד ואחד ברשות הרבים והלך בשביל היחיד ועשה טהרות, והזהר וטבל והלך בשביל שברשות הרבים ועשה טהרות דהראשונות טמאות והשניות טהורות, משא"כ שכששניהם היו ברשות הרבים שניהם תלוים בכהאי גונא מספק, והטעם דעל כרחך לא הוי השני בספק רק אם הראשון לא היה טמא מספק כשהיה בפני עצמו ורק משום דאי אפשר לטהר שניהם לכן שניהם תלוים, אבל בגונא דאף אם לא היה ספק השני מ"מ היה הספק הראשון מצד עצמו טמא מספק, ואז השני נידון בספיקו לעצמו, וכשהיה ברשות הרבים טהור, ע"ש מה שכתב להגיה התוספתא, דכן הדין בב' שבילין ברשות היחיד ואחד יש בו דעת לשאול והשני אין בו דעת, דאותו שיש בו דעת לשאול ספיקו טמא, ושאין בו דעת לשאול ספיקו טהור, אבל בכהאי גונא ברשות הרבים שניהם תלוים ע"כ.

ומזה יש לפשוט ספיקו של הפרי מגדים (סי' קיא בשפ"ד סוף סקי"א בד"ה עוד יש להסתפק) בב' קדירות היתר באחת יש בה בשר בהמה ובאחת יש בה בשר עוף, ונפל חלב לאחת מהם ולא נודע

וא"כ לדברי כבוד תורתו הרמה יהיה מוכח מהמשנה היפך מדברי הראב"ד, דמ' סאה הוא רק מדרבנן, מדפסול מספק.

ועוד דאם נאמר כן, אין חזקת הטמא מסייע כלל להחמיר אם טבל מטומאה של תורה, דהא אף אם לא היה שיעור כשפופרת הנוד כבר יצא מחזקתו הראשונה. אבל באמת דברי הר"ש לא נאמרו רק בטבל בשני מקוואות, וכבר יצא לגמרי מחזקת טומאתו הראשונה של תורה, ואין להורידו לטומאה חדשה של דבריהם ובטומאה קלה, כיון שי"ל שחזר ונטמא טומאה קלה חדשה, יש להחמיר לדעת הר"ש, ואין זה ענין לכאן. ואף בזה אין אנו יכולין להעמיד יסוד מוסד על דברי הר"ש הללו, אחר שלא עמדנו על דבריו, שבאמת דבריו תמוהים לעין כל רואה, כאשר תמה עליהם המשנה למלך. והאמת הברור הוא בפירוש התוספתא, פירושו של המשנה למלך^(א), והאמת יורה דרכו, על כן דברי כת"ה בזה תמוהים לפע"ד.

והישוב הראשון שכתב כת"ה משום דאם נאמר דשיעור מ' סאה הוא רק דרבנן, א"כ הוי תרי דרבנן

לאיזהו מהו הדין, וסיים וכעת הדבר צריך תלמוד. ולפי דברי המשנה למלך (הנ"ל) הוא נפשט מתוספתא מפורשת. וסהדי בשחק כי אחרי שהרגשתי בזה וכתבתי על הגליון הפרי מגדים שלי, מצאתי שהרגיש בזה אאמו"ר הגאון זללה"ה בחיבורו (הלכות מקוואות בכת"י) ורמז זה בקצרות אמריו, וששתי כעל כל הון.

וממוצא דבר נשמע דמכל שכן אם קדירה אחת היתה אסורה מכבר מחמת ספק איסור דבודאי תולין בה להתיר הקדירה השניה, ולדעתי היה הדבר פשוט כי כן מבואר במשבצות זהב (שם סק"ז סוף ד"ה ודע) דאפילו אם אסור רק ממנהגא תולין בה, וכן כתב בספר חות דעת (שם סוף סק"ג) ודבריו באו בארוכה (בסי' קץ) דבכתם מוכרח הטעם דמעיינ פתוח, משום דכתם הנמצא אף אם היה בפני עצמו היה טמא בספק, להכי אין תולין רק בודאי ולא בספק, אבל בעלמא היכא דאם היה בפני עצמו היה טהור או מותר מספק, גם כשהיה הספק בין שני דברים ואחד היה מקולקל מספק מכבר, תולין הקלקלה בה, וזה נכון מאוד. וראיתי בספר פתחי תשובה (שם ס"ק ב) שהביא כן בשם שו"ת שמן רוקח (ואינו תחת ידי).

ולדעתי יש ראייה ברורה לזה מהא דמבואר בש"ס (פסחים ט, א)

ובזה אף ביש לו עיקר מן התורה אף בחזקה לקולא, משום הכי הוכיח הראב"ד מדפסול מספק, שמע מינה דמ' סאה לאדם מן התורה הוא, ומשום הכי הוי חד דרבנן ויש להחמיר במקום חזקה כיון שעיקרו מן התורה ע"כ. ולא הועיל בזה כלום, דאף אם נסכים לסברתו, מ"מ הכרח לא מצינו לזה. וא"כ מנא ליה להראב"ד הוכחתו ומנא ליה, דלמא אין לחלק ואף בתרי דרבנן יש להחמיר בעיקרו מן התורה בחזקה, אלא על כרחך שלא מיקרי יש לו עיקר מן התורה לענין זה להחמיר בדרבנן מכח זה, ולא קרי ליה המשנה מפני שהוא מן התורה, והיינו שעיקר הטבילה כמו שכתב הרמב"ם ז"ל. אלא לענין שיש להחמיר בספק שיעור שהוא הלכה

למשה מסיני כמו שכתבו הרשד"מ והפרי מגדים הנ"ל, אבל לא מיקרי משום זה עיקרו מן התורה להחמיר, אם נאמר דשיעור כשפופרת הנוד מדרבנן, או דמ' סאה הם רק מדרבנן כאשר הוכחתי למעלה.

והרי שבת שהוא מן התורה מ"מ עירובי תחומין מקרי אין לו עיקר מן התורה. וגם להלכה להפוסקים כת"ק אף טומאה קלה נקרא אין לו עיקר מן התורה, רק אב הטומאה דרבנן נקרא עיקרו מן התורה, ויעויין בספר סדרי טהרה (סוף סי' קצט) באריכות, ועי' מה שכתבו התוס' (חולין קיא, א. ד"ה דם דאורייתא) ולקמן אי"ה נדבר עוד בזה. ובשהגם שמבואר למעלה דכאן אין לצרף כלל חזקת טומאה של הטובל, כיון שאנו דנין

הגהות מבין המחבר

הנ"ל) וכתבתי כל זה לפי שראיתי בשו"ת טוב טעם (מה"ת סי' רכ) שכתב בפשיטות להיפך, וכתב דספק דאורייתא גרע לענין זה מדבר האסור רק מחומרא דרבנן מתורת ודאי. ולדעתי הוא מלתא דתמיה טובא כפי שבארנו.

והנה לכאורה עומד לנגדו דברי הדגול מרבבה (יו"ד סי' נז בהג"ה ס"ב), דעל מה שכתב הרמ"א שם ויש מחמירין עוד דכל שהוא מזאב ולמעלה יש לה דרוסה אפילו בבהמה גסה, ויש לחוש לחומרא. כתב הדגול מרבבה ז"ל דוקא לחומרא אבל לא לקולא, ונפקא מינה לענין ב' קדירות כמבואר (בסי' קיא) דתולין לומר איסור לתוך איסור נפל וכו' ע"כ. ולדברינו קשה באמת אמאי אסורה הקדירה השניה, דהא עכ"פ יהיה איך שיהיה הקדירה מהדרוסה שלמעלה מזאב אסורה, וא"כ אמאי אין תולין הקלקלה בה. ובהגהות יד שאול נראה שהרגיש בזה, ולשונו שם מגומגם, גם תירוצו לא הבנתי כראוי.

ולענ"ד דאדרבה מזה ראייה לדברינו, דמהאי טעמא לא סבירא ליה להדגול מרבבה כפי הש"ך שכתב ועש"ך (סק"ז) שנדחק, דלפירוש הש"ך קשה, דהא בכל מקום דאיכא פלוגתא בטרפות הדין כך דחייב בכיסוי וכדומה, ואם כן אמאי כתב הרמ"א כאן בדקדוק הלשון, ויש לחוש להחמיר, ולא כתב כמו בעלמא ויש לחוש לזה, או ונוהגין להחמיר, כמו שכתב הפרי מגדים (שם). ולהכי פירש הדגול מרבבה דכוונת רבינו הרמ"א הוא דספק פלוגתא זו שאני מכל ספק פלוגתא דעלמא, דהרמ"א לא חשש להפוסקים אלו דלמעלה מדריסת הזאב יש דריסה בגסה, רק לחומרא היכא דלא יהיה נצמח מזה שום קולא למקום אחר, ולהכי כתב זה הלשון כאן יותר משאר מקומות בספק פלוגתא הפוסקים, דבכולהו הוי הדין דשתי קדירות לתלות בהקדירה שהיה בה ספק איסור, כנלע"ד אם יסכימו גדולי המורים כן להלכה.

גבי שני ציבורים אחד חמץ ואחד מצה ולפניהם שני בתים אחד בדוק ואחד אינו בדוק ונטלו שני עכברים אחד חמץ ואחד מצה ונכנסו לשני הבתים, דבכבר ביטל תלינן דאותו שנטל חמץ נכנס לאינו בדוק, מכח שאני אומר אף דהתם בהבית שאינו בדוק לא היה בתוכו מכבר ודאי חמץ אלא ספק, ועי' בצ"ח (שם בתוספות ד"ה היינו), ואעפ"כ תלינן בה להתיר הבית בדוק. וכן נמצא עוד יותר מפורש בש"ס (נדה ס, א) טהור ותלוי שהלכו בשני שבילין אחד טמא ואחד טהור דתולה טמא בתלוי וטהור בטהור, ועי' שם ברש"י (ד"ה לדברי הכל).

שוב מצאתי להמשנה למלך (פ"ט מהלכות איסורי ביאה הלכה כט, בד"ה אך, ובד"ה והנראה) שנסתפק האיך הדין אם תולין כתם בזבה ביום הז' לאחר טבילתה, דהיא אסורה מספק שמא תראה ותסתור. והביא דברי הש"ס (נדה הנ"ל) ואחר כך סיים ז"ל ומ"מ עדיין לא נתקררה דעתי בזה, והדבר צריך אצלי תלמוד וצ"ע. שוב ראיתי למרן בשולחנו הטהור שכתב וכן אם השאילתו לסופרת ז' נקיים שלא טבלה ע"כ. והנה באמת לדידן, משם אין ראייה כמו שכתב החוות דעת דבכתם תולין בדוקא במעיין פתוח כמו שכתבתי לעיל בשמו, אלא אפילו לדברי המשנה למלך דלא נחית לסברה זו, שמכח זה תמה על דברי רש"י שכתב הטעם דמעייין פתוח.

אבל אעפ"כ יש לומר דהא דסיים בצ"ע, דיש לחלק דהתם עיקר האיסור הוא על העתיד ולא על העבר ובכחאי גונא גבי איסור דאסור רק מספק שיוכל להתברר אחר כך גם כן, אפשר דאין תולין בה משום שאם יתברר אחר כך דהספק הקודם שהיה עליו לאו כלום הוא. אבל ספק איסור למפרע, אבל בעלמא בודאי גם בספק איסור אמרינו תולין הקלקלה במקולקל כמו דהוכחנו מש"ס (פסחים, נדה

על המקוה ולא על הטובל וכמו שכתבו המשנה למלך והנודע ביהודה והסדרי טהרה, ובנידון דין דכוותיה הוא, וא"כ אף אם יש לו עיקר מן התורה יש להקל, ועל כרחך מדפסיל מספק, מבואר דשיעור שפופרת הנוד הלכה למשה מסיני, וזה ברור בלי ספק.

ומכ"ל זה נדחה ממילא, גם מה שכתב כת"ה להוכיח להיפך מהראב"ד דשפופרת הנוד הוא רק מדרבנן, דהא הראב"ד סלקא דעתך לומר דמ' סאה הוא רק מדרבנן, וא"כ ודאי דכל שכן דשיעור כשפופרת הנוד הוא רק מדרבנן, א"כ נהי שהביא ראיה דמ' סאה הוא מן התורה, אבל זה נשאר קיים כפי הסלקא דעתך דשיעור שפופרת הנוד הוי דרבנן עכ"ל כת"ה. ואין זה אפילו רמז ^{לראיה}, דודאי אם נאמר דשיעור מ' סאה הוא רק מדרבנן, על כרחך דשיעור שפופרת הנוד הוא רק מדרבנן. אבל עכשיו שמבואר במשנה זו דספק כשפופרת הנוד פסול, ומדפסול מספק שנים זו שמענו, דשיעור מ' סאה וגם שיעור שפופרת הנוד שניהם מן התורה הם, וזה פשוט וברור בלי ספק.

וטרם אצא מענין זה, אמרתי להביא ראיה חדשה אשר אין להשיב, שמבואר דשיעור שפופרת הנוד הוא מן התורה. והנה בש"ס (ריש פרק חומר בקדש) אמר רבא סל וגרנותי כו' ומקוה שחלקו בסל וגרנותי הטובל שם לא עלתה לו טבילה דהא ארעא כולה חלחולי מחלחלא ובעינן דאיכא מ' סאה במקום אחד ע"כ, וז"ל רש"י דהא ארעא כולה מחלחלא והמים הנובעין כאן באין מנהר גדול ולא חשבינן כמחומר דבעינן מ' סאה במקום אחד ע"כ. והנה התוספות והראשונים ז"ל העומדים בזה בשיטת התוספות, הוכיחו מכאן דהא דאמרין בתורת כהנים מעיין מטהר בכל שהוא, הוא דוקא לטבילת כלים, אבל לטבילת אדם בעינן ארבעים סאה, והוכיחו מכאן דארעא חלחולי מחלחלא לא שייך רק במעיין, שגידי המים מתחברים תחת הקרקע.

והנה ודאי שראיית רבא הוא מכל מעיינות שבעולם, שכולם מתחברים תחת הקרקע ונובעים ובאים מנהר גדול על ידי גידי המעיין כידוע לחוש לא יכתישנו אדם, וכן כתב בספר לבושי שרד, לזאת הוכיח רבא מדבעינן מ' סאה לטבילת אדם אף במעיין, ואם אין בו

ארבעים סאה פסול לטבילת אדם ואף שמחומר לנהר או מעיין גדול בגידי המעיין תחת הקרקע, מזה הוכיח רבא דאין הנקבים מצטרפים לשיעור שפופרת הנוד רק בעינן שפופרת הנוד במקום אחד. והנה זה ברור דלשיטת התוספות וסייעתם דבמעין בעינן מ' סאה לטבילת אדם, מן התורה הוא, כמבואר להדיא בתוס' (נזיר לח ריש ע"ב) דאף קודם שבטלו רביעית המקוה אף מן התורה בעינן מ' סאה לטבילת אדם אף במעיין, וכן מבואר להדיא בתורת הבית הארוך (ריש שער הטבילה), ובמשמרת הבית (שם), וכן מבואר להדיא מדברי הרשב"א והר"ן בתשובה שהביא ב"י (ריש סי' רא').

וא"כ מזה מבואר דשיעור כשפופרת הנוד הוא מן התורה דאם נאמר דמן התורה די בחיבור כל שהוא א"כ איך משכחת לה שמעיין לה יהיה פסול מן התורה לטבילת אדם פחות מארבעים סאה, הא כל מעיין מחומר הוא לנהר גדול או למעיין גדול דרך גידי הקרקע, ועכ"פ חיבור כל שהוא מיהו איכא, דהא רבא סובר דאף עירוב כשפופרת הנוד יש בין הכל רק שאינו במקום אחד, וא"כ איך משכחת לה שמעיין יהיה פסול מן התורה לטבילת אדם פחות מארבעים סאה. אלא ודאי דשיעור שפופרת הנוד הוא מן התורה, ואם אין במקום אחד עירוב כשפופרת הנוד הוא פסול מן התורה, על כן ניחא לדעת התוס' וסייעתם דסבירא להו דמעין פחות מ' סאה פסול לטבילת אדם מן התורה, וזו ראיה ברורה.

ולדעת הרמב"ם והראב"ד שסוברים דמעין מטהר בכל שהוא אף לטבילת אדם, יותר מבואר ראיה זו בפשיטות, דהא לדידהו תיקשי קושית התוספות מהך דארעא חלחולי מחלחלא, שמכח זה כתב הרא"ש דנראין דברי ר"י, כי אין להשיב על ראיה שהביא ע"ש ברא"ש (הלכות מקוואות). אבל מהרי"ט בתשובות (שניות חיו"ד סי' יח) כתב ליישב אליבייהו קושית התוספות דרבא מיירי במי תמציות שלא פסקו, והוא כל זמן שבוצצין דאם אין בהם מ' סאה אין מטבילין בהם אדם וכלים כדין מקוה, ומזה הוכיח רבא דאף שמחברים כולם ויש בהם מ' סאה בצירוף אפילו הכי בעינן מ' סאה במקום אחד, אף שעל ידי צירוף יש מ' סאה והם מחברים זה לזה דרך אותה בציצה, דהא ארעא כולה חלחולי מחלחלא,

ואפילו הכי לא מהני, ומזה הוכיח רבא דבעינן כשפופרת הנוד ^{הנוד} במקום אחד.

והנה הא דמי תמציות שלא פסקו דאין טובלין בהם אדם, ודאי דמן התורה הוא, ואם כי לפע"ד אין צריך לראיה זו, עם כל זה אביא ראיה מן התוספתא (פ"ק) דקתני ברישא דין מקוה שאין בו מ' סאה, ואחר כך קתני למעלה מהן מי תמציות שלא פסקו שמטבילין בהם את המים ואין מטבילין בהם אדם וכלים וכו' ע"ש, והביאה הר"ש (בפ"א), והרמב"ם פסקה (בפ"ט). ואם נאמר שיש עוד חילוק שמקוה שאין בו מ' סאה פסול לטבילת אדם מן התורה ומי תמציות שלא פסקו כשר לטבילת אדם מן התורה א"כ אמאי לא קתני מעלה זו, אלא על כרחך דאף מי תמציות שלא פסקו כל זמן שאין בהם מ' סאה פסולין לטבילת אדם מן התורה, וזה פשוט ואמת.

וא"כ ממילא מבואר מזה דשיעור שפופרת הנוד הוא מן התורה דאם לא כן קשה קושית רבא דהא ארעא חלחולי מחלחלא, ואמאי פסולין מן התורה הא מן התורה אין צריך עירוב כשפופרת הנוד, אלא ודאי דשיעור כשפופרת הנוד מן התורה הוא, ועכ"פ לדעת תוס' וסייעתם, דבר זה מפורש בש"ס. ועיין בספר פרי מגדים (או"ח סי' קס), בחלק משבצות ס"ק (יח) [ומה שתמה שם על הלבוש, הנה גם על דברי הב"ח (יו"ד סי' קכ אות ב), גם דברי הפרישה (סי' רא אות כא), והדרישה (אות ה) תמוהים מאד]. ועכ"פ מבואר דשיעור כשפופרת הנוד הוא מן התורה. גם בתשובת חכם צבי (סוף סי' מ) מבואר להדיא דשיעור כשפופרת הנוד הוא מן התורה, וזה ברור בלי ספק.

ועל דבר אשר בא כת"ה להשיג על מה שפלפלתי על דברי רש"י (ריש נדה וקידושין), אעתיק לשון תשובתי, וגם לשון השגתו דמר, ואז יראה אם כדין השיג, וז"ל במכתבי והנה מריש הוי קשיא לי על פירוש רש"י ז"ל שפירש (ריש נדה וקידושין דע"ז) על מתני דמקוה שנמדד ונמצא חסר כל הטהרות שנעשו על גביו, בכלים שהטביל בו. וקשה דהא ודאי מיירי שיש ספק אם בשעה שהטביל הכלים אם היה במקוה מ' סאה וכו', והנה כעת שנמצא חסר הנה רחוק לצייר שכעת אף

רביעית אין בו, והספק הוא אם בשעת הטבילה היה בו מ' סאה או שהיה חסר ואף רביעית לא היה בו, דאין יתכן שלא ירגישו בשעת טבילה במרחק כזה. ועל כרחך מיירי שודאי היה בו יותר מרביעית, רק שהספק הוא אם היה בו מ' סאה או לא, וכיון שכן היה לנו להקיל כיון ששיעור מ' סאה לכלים הוא רק מדרבנן ומן התורה די ברביעית. ואין לומר דטעמא משום חזקת טומאה, דזה אינו דהא הת"ק סובר דבטומאה קלה טהור מספק, שמע מינה דבדרבנן אף במקום חזקה סבירא ליה להקל, ובפרט שי"ל דבכזה אף ר' יוסי מודה, ועיין בתשובת נודע ביהודה (חיו"ד סי' סה), ע"כ לשוני.

ובת"ה השיג עלי וז"ל ותימה על תמיהתו, חדא, דלמא מיירי בטומאה חמורה, ובוה לכולי עלמא ספיקא לחומרא באיתחזק איסורא. שנית, הרי התם הוי תרתי לרעותא דהוי כודאי, וכודאי אין לחלק בין דרבנן לשל תורה, ועד כאן לא מקלינן אלא בחדא לרעותא ולא בתרתי לריעותא, וזה פשוט עכ"ל כת"ה. והנה במה דסיים אפתח במה שכתב דבתרתי לריעותא דהוי כודאי אין חילוק בין דאורייתא לדרבנן, תמה אקרא דהרי בסיפא דהך משנה דמקוה שנמדד דטמא משום תרתי לריעותא קתני במה דברים אמורים בטומאה חמורה אבל בטומאה קלה כו', ואפילו טבל ספק ויש בו מ' סאה ספק אין בו כו' ^{דחייב} ספיקו טהור, והנה לפי פירוש הר"ש שם שפירש דהך ספק יש בו מ' סאה כו' מיירי במקוה שנמצא חסר ואינו ידוע אם היה שלם בשעת טבילה, ואחר כך נחסר או לא, וכן פירש רש"י (עירובין לה, ב).

לפירושים מפורש בהמשנה דאף בתרתי לריעותא מטרה הת"ק בטומאה קלה. ואף לפי התוס' (עירובין דל"ה ל"ו ד"ה אדרבא) דהך בבא לא מיירי במקוה שנמדד ונמצא חסר, מ"מ מדקתני הך סיפא דבמה דברים אמורים בתרתי דיןא דמקוה שנמדד, על כרחך גם עלה קאי. וכן מפורש בתשובת נודע ביהודה (סי' סה הנ"ל). ואף שהש"ס (בעירובין) דילגו הך בבא דמקוה שנמדד, דרך הש"ס לדלג ולקצר כמו שכתבו התוס' בכמה דוכתי. וכן פסק הרמב"ם בחיבורו (פ"י דמקוואות) וז"ל הטמא שירד לטבול כו' ספיקו טמא כו' וכן מקוה שנמדד ונמצא חסר כו' כל הטהרות שנעשו על גביו

למפרע כו' כלן טמאות, במה דברים אמורים כשהיתה הטבילה מטומאה חמורה, אבל אם טבל מטומאה קלה כו' ואע"פ שנסתפק לו אם טבל או לא טבל או שנמצא המקוה חסר לאחר זמן כו' הרי זה טהור ע"כ, מבואר דאף בתרתי לריעותא טהור בטומאה קלה.

ועוד שהרי כל הפלפול שלנו הוא על רש"י, ורש"י פירש (בעירובין) כמו הר"ש הנ"ל וכנ"ל, על כן דברי כת"ה תמוהים. וגם בלאו הכי דברי כת"ה תמוהים במה שכתב דמשום דתרתי לריעותא הוי ודאי משום הכי אין לחלק בין דאורייתא לדרבנן, וזה תימה דמי אלימא דין תרתי לריעותא מחזקה דעלמא, והרי חזקה דעלמא הוי ודאי אליבא דכולי עלמא וסומכין עליה אף להקל, ובתרתי לריעותא פליגי ר"ש ורבנן כמבואר (ריש נדה), דלר"ש לא הוי רק ספק. והרמב"ם פירש כן (הלכות תרומות), וכבר עמדו עליו המחברים בזה שסותר דבריו (להלכות מקוואות), ועכ"פ אנו רואים דתרתי לריעותא לא אלימי כחזקה דעלמא, ומשום דאיכא חזקה אחרת כנגד הני תרתי, ולרבנן חדא במקום תרתי לאו כלום ^{הוי ודאי} הוא והוי ודאי, ור"ש פליג.

והרי הב"ח בתשובות (סי' א), ובתשובה כת"י הביאו התבואות שור (סי' ב) סובר דתרתי לריעותא לא הוי רק איסורא דרבנן, וחזקה דעלמא מדאורייתא הוא לכולי עלמא, או מקרא או מהלכה למשה מסיני, וא"כ כיון שאנו רואים שת"ק מטהר בנטמא טומאה קלה, וספק אם ^{טבל} אי לא טבל דאיכא חזקה מעליא חזקת טומאה ראשונה בלי התנגדות חזקה אחרת, ואפילו הכי מקיל דרבנן. קל וחומר במקוה שנמדד ונמצא חסר, דאיכא חזקה דמקוה דמעיקרא נגד חזקת טומאה, רק שטמא משום תרתי לריעותא כמבואר בש"ס (ריש נדה), דכל שכן דיש להקל בדרבנן, ודברי כת"ה תמוהים.

גם מה שתמה כבוד תורתו הרמה על תמיהתי, דדלמא מיירי בטומאה חמורה ובה לכולי עלמא ספיקא לחומרא באיתחזק איסורא עכ"ד, דבריו תמוהים מאד, ותלה בי דברים אשר לא עלתה על לבי, ואיך אפשר שעלה על דעתי דמתני' דמקוה שנמדד מיירי בטומאה קלה, דהא קתני עלה במה דברים אמורים בטומאה חמורה כו', הרי דמיירי בטומאה חמורה דוקא וכמו שכתבתי

למעלה, ומאי ודלמא דקאמר מר, הרי ודאי לא מיירי רק בטומאה חמורה. ובלאו הכי איך אפשר שהבנתי דמיירי בטומאה קלה ומשום הכי הקשיתי קושייתי, א"כ למה סובב קושייתי על רש"י, על המשנה גופא קשה, דלמה טמא הא הוי ספיקא דרבנן.

ובאמת כת"ה אגב שיטפא לא דקדק בזה, והאמת שאי אפשר לפרש הך משנה דמקוה שנמדד רק בטומאה חמורה כמו שכתבתי לעיל כדקתני במה הדברים אמורים בטומאה חמורה, רק שקושייתי על רש"י הוא דכיון דמיירי המשנה בטבילת כלים לפי פירושו, א"כ כיון שמן התורה די ברביעית א"כ קשה אמאי במקוה שנמדד טמא, הלא אף שטבלם מטומאה חמורה אכתי הוה ליה ספיקא דרבנן, דהא מן התורה די ברביעית. ועל זה כתבתי דאין לומר דטעמא משום חזקת טומאה הוא, ובוה אף בדרבנן להחמיר. דזה אינו, דהא קתני בסיפא באדם שטבל מטומאה קלה כדקתני אכל אוכלין טמאין כו' דהוי גם כן חד דרבנן, דהא לאדם בעינן מ' סאה מן התורה, רק שהטומאה אינו רק דרבנן, ואפילו הכי טהור נגד החזקה, הוא הדין ברישא במקוה שנמדד, דאף שהכלים נטמאו בטומאה חמורה, מ"מ כיון שלכלים די מן התורה ברביעית, א"כ אין כאן רק ספק דרבנן, על כן יש להקל במקום חזקה, כן הוא קושייתי.

ועוד הוספתי לדברי הנודע ביהודה י"ל דאף ר' יוסי מודה בזה, והא על פי דברי הנודע ביהודה וחילוקו שהבאתי למעלה, ועכ"פ הא הך משנה דמקוה שנמדד ת"ק קתני לה. כדקתני עלה במה דברים אמורים בטומאה חמורה כו', ולת"ק ודאי קשיא. וא"כ תיקשי לפירוש רש"י הך משנה רישא לסיפא, זה היא קושיתי, ועתה יראה כת"ה בעצמו אם יפה השיג. והנה עלה בדעתי ליישב קושיתי הנ"ל, די"ל דאף לת"ק טמא משום חזקת טומאה אף שהוא ספק דרבנן, משום דכיון שעכ"פ לטבילת אדם בעינן מ' סאה מן התורה, א"כ גם לטבילת כלים הוי עכ"פ דרבנן שיש לו עיקר מן התורה. ודומה לנטמא באב הטומאה דרבנן שטמא מספק אף לת"ק כמו שכתב הראב"ד בפירושו (מקוואות), והכסף משנה שם כתב דאף הרמב"ם מודה בזה.

כת"ה שכתב על קושייתי הנ"ל שהוא רק דקדוק כזה, ויישב בכמה דחוקים, לא רציתי להתווכח ולאבר הזמן, אחר שב"ה ישבתי בעצמי קושייתי הנ"ל בתירוץ נכון, שיתיישבו בזה דברי רש"י בכל המקומות (בגיטין וקידושין ונדה), והכל ניחא בס"ד ואכמ"ל.

והנה כת"ה השיג עלי, על מה שכתבתי דעירוב מקוואות מיירי כשהעירוב הוא נח ואינו זוחל, ועל זה השיג כת"ה וז"ל מה דפשיטא ליה דאינו פסול רק אם זוחל לחוץ, אבל אם יוצאין כך שלא בזחילה כשר. לפע"ד אינו כן, ומלשון הפוסקים שצריך שיהיו נקווים ועומדים כו', הכוונה דאף בעומדין אין די רק בעינן שיהיה נקוה בתוך גומא וכמו שכתב הטור שיתקבצו מי גשמים בגומא אחת, משמע הא אם אינן בגומא אחת רק מתפשטין לחוץ, דין זוחלין עליהם כו'. מ"מ לדעתי נראה פשוט דכל שמתפשטין חוץ לגומא הוי בכלל זוחלין, דעכ"פ אינו באשבורן, דמקוה באשבורן משמע דוקא בדרך מקוה דקו וקיימי בתוך הגומא ואין מתפשטין לחוץ עכ"ד כת"ה.

ודברי כת"ה תמוהים, והנה אף שבמרדכי (ריש הלכות מקוואות) הביא בשם הערוך וז"ל באשבורן פירוש במקום הישר יש מקום עמוק שיקוו בו המים ושם אותו המקום נקרא אשבורן ע"כ, וכן כתב הרע"ב (סוף פ"י דטהרות) וז"ל אשבורן מקום עמוק שיקוו בו מים ע"כ, ורש"י כתב (פסחים מב, א) האשבורן לשון שבירה שמשתבר הקרקע, ויש בקעים שהמים נאספים ושוהין בתוכם כו' ע"כ. מ"מ פשיטא דאין חילוק בין אם המים נאספין תוך גומא, או שיש מחיצות למעלה שהמים מכונסים בהם כמו שכתב הט"ז (יו"ד סי' רא סק"ב) וז"ל באשבורן פירוש שהם קבועים וקיימים בבור או ע"י גדר שעושה סביבם ע"כ. והרמב"ם בפירוש המשנה (סוף פ"ח דטהרות) כתב וז"ל ואשבורן הוא המקום המקוער אשר ינוח בו הדבר הנוזל ויתקבץ וכו', וע"ש בסוף פירושו.

ועכ"פ כיון שיש מחיצות שהמים מתכנסים בתוכם מקרי אשבורן, וא"כ מה השיג כת"ה עלי כיון שהמים עומדין בנקב שכין שני המקוואות א"כ שני צדדי הנקב הוי שני מחיצות ושני מחיצות החיצונות של שני המקוואות

אלא שלא יתכן בעיני לומר דזה יהיה נקרא עיקר מן התורה מאדם לכלים, ויעוין היטב בתוס' (חולין קיא, א. ד"ה דס), ובב"י ואחרונים (יו"ד סוף סי' צט). ועוד לא עלה תירוץ הלז לרצון לפני, משום דהלא אנו עסוקין ליישב דברי רש"י, ומרש"י מבואר שחולק על הראב"ד וסובר דאף בנטמא באב הטומאה בעינן שדוקא אם מטמאו מן התורה, דהרי כתב (עירובין לה, ב. ד"ה בטומאה חמורה) שנטמא בטומאה המטמאתו מן התורה כגון באב הטומאה ע"כ, ומבואר דאף בנטמא באב הטומאה בעינן שיהיה מטמאו מן התורה דוקא, ואף שהר"ש והרע"ב (פ"ב דמקוואות) כתבו גם כן כעין לשון רש"י, אפילו הכי דחק המשנה למלך להסכים דעתם עם דעת הראב"ד הנ"ל, מ"מ המעיין יראה שדבריו דחוקים.

והעיקר שדחקו הוא קושיית התוי"ט (שם פ"ב) שהקשה ממשנה (פ"ד דטהרות) דקתני דבר שהוא אב הטומאה מדברי סופרים ספיקו טמא, ושם פירש הרע"ב דאפילו ספיקו ליטמא טמא, כל שכן ספיקו ליטהר כי הכא ע"ש, ומשום הכי דחק המשנה למלך בדברי הר"ש והרע"ב והסכים דעתם לדעת הראב"ד, והאמת הוא שקושיית התוי"ט מעיקרא לא קשיא מידי, דהא על כרחך בהך (דפ"ד דטהרות) מיירי ברשות היחיד דוקא מדמטמאין בספק ליטמא, ועיין בפירוש הרע"ב (פ"ו דמקוואות מ"ז) ומשום הכי הוא דמחמירין באב הטומאה דרבנן כשל תורה, מחמת חומרת ספק טומאה ברשות היחיד דחמיר טובא, דלא אשכחן דכוותיה בכל איסורין להחמיר לעשות ספק כודאי ואף נגד חזקה.

אבל בעלמא, וכל שכן לטמא ברשות הרבים דספיקו קיל טובא, על כן אף במקום חזקה לא מטמאין רק בטומאה דאורייתא ממש, ולא באב הטומאה דרבנן, זה נראה ברור לשיטת הר"ש ורש"י והרע"ב. וי"ל שכן היא גם כן דעת הרמב"ם, וגם בספר סדרי טהרה (סוף סי' קצט) הלך בדרך הזה, ודבריו נכונים. [זולת תמיה שלא הרגיש בטעות סופר שכתוס' (עירובין לה, ב. ד"ה ספיקו טהור) ועל ידי זה נדחק שם, והאמת שטעות סופר וכצ"ל ר' מאיר מטהר כמו שכתבו הנודע ביהודה והגאון ר"י ברלין], ולפי זה נסתר ישוב זה, דהא במקוה שנמדד בין ברשות הרבים כו', וזה ברור. זולת זה כשאר דברי

שנגד חלל הנקב הוי נמי שני מחיצות והמים שבנקב העירוב מתכנס גם בתוכם כמובן, ואמאי מצא כת"ה פקפוק שלא יהיה בכלל אשבורן. וגם גוף הדבר שכתב כבוד תורתו הרמה לענין אם המים יוצאין חוץ לגומא ואינם זוחלים, הנה לדעתי זה רק דרוש וקבל שכו, דאין אפשר שיהיו המים יוצאין לחוץ, ולא יהיו בתוך גומא או מחיצות ולא יזחלו. ואם הם תוך גומא או מחיצות ממילא ודאי דנקראים אשבורן, ואם אינם בתוך מחיצות בודאי יזחלו וילכו למו, והכי יהיו נצבים כמו נד כמו בקריעת ים סוף.

אמנם בעיקר הדין נלע"ד פשוט שאף אם אין המים בתוך גומא או מחיצות, כל שאינם זוחלים ממקום למקום כשרים לטבול בהם, דאף דאשבורן נקרא על שם מקום עמוק או שבירה, היינו דעל פי הרוב אין המים נחים במקום אחד רק בגומא על כן כשרוצים לכנות שם למים הנחים קראוהו בלשון אשבורן, אבל אם יהיה באופן שהמים יהיו נאספים במקום אחד אף למעלה מהארץ ולא יהיו זוחלים ממקום למקום דין אשבורן להם וכשר לטבילה. תדע דהא אשבורן לא כתיב בקרא, רק שבתורת כהנים ילפינן מדכתיב אך מעיין דמיעוט הוא, ולמדו דאף מעיין מטהר בזוחלין, אבל מקוה אין מטהר בזוחלין אלא באשבורן. וא"כ כיון שאין עליהם שם זוחלין דין אשבורן להם.

והא פשיטא דזוחלין לא נקרא רק דבר הזוחל והולך ממקום למקום, וז"ל הרמב"ם בפירושו (סוף פ"א דמקוואות) מלת זוחלין עברית עם חמת זוחלי עפר, רצה לומר הנחשים הנגרים בארץ. וז"ל רש"י בפירוש התורה חמת זוחלי עפר, ארס נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ, זחילה לשון מרוצת המים על העפר, וכן כל מרוצת דבר המשפסף על העפר והולך ע"כ. וא"כ בדבר שעומד במקום אחד שוב לא נקרא זוחלין ולא מימעט ממיעוט דאך, וממילא דכשר לטבילה כדין אשבורן.

ואף לפירוש רש"י (שבת סה, ב) שכתב וז"ל ומהו אשבורן דקו וקיימו לאפוקי שאם הטביל בו כלים דרך זחילתן כשהן נמשכין ויורדין למקוה לא עלתה להם טבילה דבור מקוה כתיב דקו וקיימו ע"כ. וז"ל הרא"ש

(נדרים מ, א) דלשון מקוה משמע אשבורן ולא זוחלין כדכתיב יקו המים אל מקום אחד, אבל מעיין בין זוחל בין עומד במקום אחד נקרא מעיין, ומ"מ אי לאו אך חלק הוי מקשינן מקוה למעיין לטהר בזחילה עכ"ל. וא"כ שוב י"ל כיון דכתבה תורה אך למעט זוחלין דלא שוה מקוה למעיין, א"כ בעינן דוקא מקוה באשבורן, וא"כ אף דלא הוי זוחלין כשאינם הולכין ממקום למקום, מ"מ אם אינם תוך גומא גם אשבורן לא הוי ופסול לטבילה.

אבל זה אינו, דהא אין לנו אלא שני שמות זוחלין ואשבורן, וכיון דאין בזה פסול זוחלין אחר שאינם זוחלין ממקום למקום, ודאי שדין אשבורן להם ואף שמתפשטין כמה, מ"מ כיון שאין הולכין ממקום למקום א"כ נקרא בלשון מקוה. דעיקר הוא מלשון יקו המים אל מקום אחד, וכיון שאין מתפשטין והולכין ממקום למקום שוב מקרי יקו המים אלא מקום אחד, וכמבואר בלשון הרא"ש הנ"ל דהך יקו אל מקום אחד אין לו שיעור, דהא מקוה שמימיו מחוברין כשר לטבול בהם אם יכול להתכסות בהם, ועי' בפירוש הרמב"ם (סוף פ"ז דמקוואות) וז"ל וביאור מרודדין שטוחין על פני ארץ כו' ע"כ, ובלשון הש"ע (סי' סו) מקוה שמימיו מתפשטין ע"ש, ואילו הכי כשרים הם וע"ש בש"ך (ס"ק קמ), וכל הדברים הללו ברורים כשמש בצהרים.

ולדווחא אביא ראיות עוד מלשון הרמב"ם (פ"ח דמקוואות ה"ח) שכתב שאין המים הנזחלים מערבין אלא אם כן עמדו כו', וע"ש בכסף משנה, ובש"ך (ס"ק קכט) שמתורת זוחלין הוא, ושמע מינה דאם עמדו שוב לא הוי זוחלין, אף שהנחל אינו תוך הגומות כמובן. וז"ל הריב"ש (סי' רצב) וגם שעירוב מקוואות צריך שהמים המערבין ב' המקוואות הם מערבין אותם במקומם הטבעי שזה אשבורן לא בהיותם זוחלין עכ"ל, והרי פירש אשבורן. וז"ל התשב"ץ (ת"ג סי' לד) והעולה מזה לענין הנידון ההוא שאם כשירד הטובל נתפחו המים מכותלי המקוה כותלי החדר מעכבת זחילתן בזה עלתה לו טבילה כו', אבל אם המים הצפים מלמעלה מכותלי המקוה אין כותלי החדר מעכב זחילתן בשעת טבילה בזה לא עלתה לו טבילה, דמי מקוה אין מטהר בזוחלין אלא באשבורן

וזהו ששנינו נוטפין שעשאן זוחלין כו'. והרשב"א (בשער
(מ) כתב דבעודנו זוחל לא יטבול בו עכ"ל.

ועוד ראה ברורה ממה שכתב המג"א (א"ח סי' קס
ס"ק טז) וז"ל ונ"ל דשלג המונח על פני הארץ
כל שיש מ' סאה מחובר יחד אפילו נמוך מאוד מותר,
ועי' (נדה טז, ב) דלענין טהרה הוי חיבור ע"כ, ומבואר
מזה דאף אם מונח על פני הארץ שלא בגומא כשר
לטבילת ידיים, ועי' שם (סי' קכט סט"ו וסי"ד), ובמג"א
(שם ס"ק כז), ומבואר מזה דבכהאי גונא כשר ולא מקרי
זוחלין.

ואף שהט"ז (שם סוף סי' קנט) כתב וז"ל אבל לענין
טבילה בשלג במקום שהוא מכונס בגומא ויש שם
שיעור מ' סאה יש להתיר בטבילת ידיים ע"כ, אף אם
נאמר דבעי שיהיה מכונס בגומא דוקא דלא כמג"א,
ויעוין בבאר היטב (סי' קס סקי"ג). פשיטא דאף אם
נאמר דדוקא נקטה ט"ז, היינו דסובר דאם אינו מכונס
במקום אחד בגומא אינו מצטרף, וראיית המג"א מש"ס
(דנדה) יש לדחות, וע"ש באחרונים. ויעיין במרדכי (סוף
פרק במה טומנין), אבל גם הט"ז מודה דאף אם אינו
מכונס בגומא לא הוי זוחלין. דהרי ודאי גם לדעת הט"ז
אם טבל ידיו בגומא מלאה שלג, אף אם השלג גדול
ויוצא חוץ לגומא ודאי דאין בזה חשש זוחלין, ולא הוי
כמקוה שנפרץ וזוחל לחוץ. והוא מהאי טעמא דזוחלין
לא הוי רק כשזוחל והולך ממקום למקום וכנ"ל.

ועוד דהא האחרונים שאחריהם תפסו להלכה כדעת
המג"א, אלא שאין צורך לזה, דאף הט"ז מודה
בזה וכנ"ל, וגם מדברי הט"ז (יו"ד סי' רא ס"ק עה),
ומב"ח וש"ך (שם ס"ק קכג) מבואר כמו שכתבתי. ועוד
ראה מתוספתא הביאה הר"ש (פ"ד מ"ד) וז"ל גג שיש
בראשו כו' היה בו מ' סאה ונפתקו ובאו לתוך הבית
כשרים ואין מטבילין בהם שאין מטבילין באויר, היה
ראשו אחד מגיע לארץ מטבילין בו כו' ע"כ, שמע מינה
דכיון שראשו אחד מגיע לארץ הוי אשכורן ולא זוחלין

וע"ש בפירוש הר"ש, וכל מה שכתבתי כאן הוא ברור
לע"ד כשמש בצהרים (ב).

ועל דבר אשר כתב כת"ה נידון פסול זוחלין, שאין
הפירוש כפי הבנתי שהפסול הוא במה שהם זוחלין
בשעת הטבילה ואם אין זוחלין בשעת הטבילה כשרים
הם, וכ"ת האריך וכותב שפסול זוחלין הוא שאם דרכם
למזחל פסולין אף שהם בשעת הטבילה אינם זוחלין,
רק אם עשה למנוע הזחילה אזי כשר, אף אם נוטלו
תיכף אבל לא זולת זה עכ"ד. והנה בפשיטות דבריו
תמוהים מאד, דהרי ודאי אם אינם זוחלין בשעת הטבילה
ותמיד הם זוחלין ודאי על ידי התהוות איזה דבר נעשה
ההשתנות ההוא, ומה לנו שעשיות מניעת הזחילה נעשה
על ידי מעשה או נעשה ממילא והזחילה הוא על ידי
מעשה, והכי אפשר לחדש בזה דינים מסברת הכרס.

ובעיקר פירוש פסול זוחלין, אשר כל הבקאים בהלכות
מקוואות לא יאמרו ולא יסתפקו לפרש, רק
שפסול זוחלין הוא אם הם זוחלין בשעת טבילה פסול
לטבול בהם, אף אם דרכם שעומדים תמיד באשכורן,
ואם אינם זוחלין בשעת טבילה כשר לטבול בהם, ואף
אם דרכם לזחול. וכ"ת כתב שפירוש פסול זוחלין הוא
שאם דרכם לזחול, אז אף אינם זוחלין בשעת טבילה
פסול לטבול בהם. ולדבריו אם אינם דרכם לזחול אף
אם זוחלין בשעת טבילה כשר לטבול בהם, דהא לדברי
כ"ת לא תליא מלתא במה שזוחלין בשעת טבילה, רק
במה שדרכם בכך. וחס ושלום לפרש כך, וישתקע הדבר
ולא יאמר. דהרי דעת התשב"ץ (ח"ג סי' לד), ומהרי"ק
(שורש קנו), ונודע ביהודה (מה"ת חיו"ד סי' קלז) שאף
שהמקוה אינו זוחל בשום פעם רק שהוא מלא ובשעה
שנכנס הטובל הוא זוחל מחמת הטובל, טבילתו פסולה
משום פסול זוחלין.

ואף הש"ך (ס"ק קכ) שמכשיר בזה, הוא דוקא מחמת
שאינו זוחל רק מחמת האדם הטובל כמבואר שם,
אבל אם זוחל מחמת דבר אחר אפילו אינו זוחל בשום
פעם רק בעת הטבילה פסול לדברי הכל, ובפרט שלדינא

הגהות מן המחבר

(ב) כן מבואר גם כן בספר תוספות חדשים (פ"ה דמקוואות מ"ו עש"ה, ובתוס' (חגיגה ריש ד"ט).

העיקר כדעת התשב"ץ ומהרי"ק והנודע ביהודה הנ"ל. ועכ"פ העיקר אם זוחלין בשעת טבילה או לא, וכן מבואר במרדכי (הלכות מקוואות) וז"ל הטובל במקוה כו' יזהר שלא יצאו המים משפת המקוה בשעת טבילה דא"כ הוה ליה זוחלין. וכן מבואר מלשון הרמב"ם (פ"ח ה"ח) שהבאתי למעלה, וכן מבואר מלשון התשב"ץ,

ומלשון הרשב"א שהובא בתשב"ץ שהבאתי למעלה, שמדברי כולם נלמד שעיקר פסול זוחלין, פירושו שזוחלין בשעת הטבילה דוקא, ואם לא כן כשרים הם, וזה ברור בלי ספק.²

שלמה

במוהר"י

השלמות

ע' רלא). בשו"ת דברי יציב (ח"ג יו"ד סי' קט"ו אות ב') ועוד שם (אות ר') ועוד שם (סי' קט"ו אות י"ב) ועוד שם (בסי' קי"ז ס"ק ד') ע"ש. בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' ע"ז אות ה') ושו"ת שבט הלוי (חלק ט' יו"ד סי' קפ"ו). בשו"ת להורות נתן (ח"ב יו"ד סי' ע"ה אות ר') ועוד שם (חלק י' סי' עד). בספר מקוה מים (ע' קי"ט אות ד') ומש"כ בדבריו בספר עלי טהרה (ח"ג ע' נח). בספר שבט מיהודא מהגה"צ מדז"קוב זצ"ל (ע' שי והלאה) מש"כ בזה הרבה ובספר צבא אהרן (ע' 12 אות ב') ע"ש. בספר אוצר כללי התלמוד והפוסקים להגרי"ד אחרון (ח"ז ע' ס"ו) ובספר שעשוע אפרים (סי' ד' אות ח') ועוד שם (סי' ה' אות ג'). וראה בספר עלי טהרה (ח"ג ע' נ"ט. ע' רכ"ד, ע' תט"ז, ע' תי"ט, ע' תנ"ט, ע' תקי"ח ועוד שם הרבה). בספר שערי מקוואות (סי' ר"א סעיף נד בביאורים ד"ה נפרץ וכו') ובספר דברי יוסף להגר"י יוסף על יו"ד (סי' ר"א ע' שס"ט, וע' שע"ט). בקובץ הבאר - ירושלים (קובץ כ"ה ע' ד' הערה א' ושם ע' י' הערה ח'). בקובץ מבית לוי (קובץ י"ז ע' קעט).

וביסוד המחלוקת שבין רבינו זצ"ל להגר"ש קלוגר זצ"ל בענין שיעור כשפופרת הנוד, אי הוה מה"ת או רק מדרבנן, ראה עוד בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' שד"מ) מש"כ מהמרדכי (בע"ז סי' תתנ"ו) שמפורש דהוי הלכה למשה מסיני, וכתב על רבינו והגר"ש קלוגר זצ"ל: ושניהם לא ראו דבר זה עכ"ל. וראה עוד בשו"ת חזון נחום (ח"ב סי' נ"ה ס"ק ב'), שו"ת מהרש"ג (יו"ד סי' ס"ו). שו"ת בנין צבי (ח"ב סי' כ"א אות י'). שו"ת דברי יציב (ח"ג יו"ד סי' קי"ז ס"ק ר' וס"ק י"ב). ספר מקוה מים (ע' קכב-ג) ועוד. ספר עלי טהרה (ח"ג ע' תל"ו, ע' תקכ"ו והלאה) וע"ש (ע' תקכ"ד) מש"כ מספר גלות עליות (פ"ו מ"ז פסקא א') מש"כ מהר"ש והרמב"ם דהוא הלכה למשה מסיני ע"ש. ובקובץ בית אהרן וישראל (שנה כ"ב קו' ג' ע' צ) עוד בזה.

ב) הנה בשו"ט שבין רבינו זצ"ל להגר"ש קלוגר זצ"ל האריכו הרבה האחרונים בספריהם. וא"א להביא כאן כל דבריהם, ונציין כאן לספריהם, והרוצה יוכל לעיין בהם ולמצוא הערות והארות בשו"ט הנמצאת כאן:

שו"ת ארץ צבי-תאומים (יו"ד סי' לח). שו"ת מהרש"ם (ח"א סי' ב') ועוד שם (ח"ב סי' נ"ט) ושם במפתחות באריכות. עוד שם (חלק ג' סי' רל"ז) עוד שם (חלק ח' סי' קפט). בדרכי תשובה על יו"ד (סי' ר"א ס"ק ר"פ) באריכות בספר שירי טהרה להגאון ר' מאיר אריק זצ"ל הנד"מ ע"ש (ע' ב' טור א-ב) ועוד (ע' י"ד טור ב') ועוד (ע' ה' טור א') ועוד (ע' ק"א טור א') ועוד שם (ע' ק"ו טור ב') ע"ש היטב.

ובשו"ת חזון נחום (סי' ע' אות ד') ועוד שם (סי' ע"ה אות ח'). בשו"ת מהר"י מינץ (סי' י"ד) בהערות ביאור מהרי"פ. בשו"ת לחם שלמה (יו"ד ח"ב סי' כ"ו). שו"ת מהרש"ג (יו"ד סי' ח') ועוד שם (ח"ב סי' קצ"ט). ספר ציונים לתורה להגר"י ענגיל זצ"ל (כלל י"ח). שו"ת מהר"ם בריסק (ח"ד סי' א' ס"ק ר' וס"ק י"ז) ועוד שם (סי' ד' אות א' ואות ט"ו). ע"ש. שו"ת פרי השדה (ח"ד סי' קכ"ט) ועוד שם (סי' קל"ו). שו"ת בנין צבי (ח"א סי' מ"ג אות ז'). וראה בחזון איש (טהרות - ליקוטים סי' ר' אות ב') שהביא את דברי רבינו זצ"ל והקשה עליו. ובמש"כ בספר זכרון גבריאל - ריקליס (ע' קנג) לבאר בזה וכן בספר אור מאיר - פון (סי' א' אות ח') ובקובץ מוריה (שנה ב' גליון א - ב ע' מ"ט בהערה 2) מש"כ בדברי רבינו זצ"ל והחזו"א הנ"ל. בשו"ת מנחת יצחק (חלק א' סי' קמ"ז). ובספר יסוד יוסף - טהרת יום טוב (ח"ב ע' ר"ל) תשובת הגאון ר' שמחה נתן גרינבורג זצ"ל, ושם (ח"א ע' רלא) מספר מים עמוקים, ועוד שם (חלק ח' ע' צא) ועוד שם (חלק י"ט